
**ES/NATO un Krievijas attiecības
un jaunā drošības situācija
Baltijas jūras reģionā**

Rīga, 2008

UDK 327(4+470)
Ei 720

Redaktors: Dr. Atis Lejiņš, Latvijas Ārpolitikas institūta direktors
Projekta koordinatore: Inga Kanasta-Zabarovska

ES/NATO un Krievijas attiecības un jaunā drošības situācija Baltijas jūras reģionā –
Latvijas Ārpolitikas institūts, Rīga, 2008, 88 lpp.

ISBN 978-9984-583-46-4

© Latvijas Ārpolitikas institūts, 2008

Saturs

Priekšvārds	5
Atis Lejiņš	
Latvijas enerģētiskās drošības dilemmas ES dalībvalstu unilaterālisma un Eiropas „enerģētikas ārpolitikas” kontekstā	7
Andris Sprūds	
Baltijas jūras reģiona nozīme paplašinātā Eiropas Savienībā	23
Toms Rostoks	
ASV, Centrālās Āzijas valstu un Ķīnas loma ES un Krievijas attiecībās: skatoties ne tikai caur enerģijas prizmu	36
Dzintra Bungš	
Baltkrievijas un citu NVS valstu faktora ietekme uz Eiropas Savienības un Krievijas savstarpējām attiecībām	66
Ruslans Osipovs	

Priekšvārds

Vācijas un Krievijas savstarpējā vienošanās par gāzes vada celtniecību Baltijas jūrā radīja politisku satricinājumu Baltijas jūras reģiona valstīs. Šobrīd Nīderlande pievienojusies gāzes vada būvei. Tajā pašā laikā "atdzimstošās Krievijas" politikas pieteikums Eiropas kontinentā, īpaši attiecībā uz gāzes piegādes jautājumiem, un vispārējās globalizācijas ietekme uz enerģijas drošības jautājumiem ir spieduši ES un NATO rast atbildes un risinājumus savu enerģijas vajadzību nodrošinājumam.

Notiek ievērojamas pārmaiņas pasaules politikā – enerģijas drošība arvien straujāk kļūst par galveno jautājumu. Tāpēc arī tapusi šī jaunākā Latvijas Ārpolitikas institūta grāmata. Tajā aplūkota Latvijas enerģijas situācija un problemātika, izmaiņas Baltijas jūras reģionā, ES, Krievijas, ASV un pat Ķīnas politika lielajā enerģijas "spēlē", bet nav arī aizmirsta kaimiņvalsts Baltkrievija, par kuru mēs maz zinām, bet kura ir ļoti svarīga mūsu un visa reģiona politiskajā kontekstā.

Mēs ceram, ka, ielūkojoties šīs grāmatas autoru pētniecības rezultātos, lasītājs spēs labāk izprast Latvijas drošības nākotnes vissvarīgāko izaicinājumu.

Dr. Atis Lejiņš, Latvijas Ārpolitikas institūta direktors

Latvijas enerģētiskās drošības dilemmas ES dalībvalstu unilaterālisma un Eiropas „enerģētikas ārpolitikas” kontekstā

Dr. Andris Sprūds, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Ievads

Eiropas Savienība aizvien biežāk cenšas nonākt pie kopējas nostājas enerģētiskās drošības jautājumos. Eiropā acīmredzami ir vērojama pakāpeniska „enerģētikas ārpolitikas” veidošanās. Tajā pašā laikā nacionālās valstis tomēr saglabā savu dominējošo lomu konkrētas politikas izvēlē un enerģētiskās drošības garantēšanā, vispirms jau attiecībā uz stabilu un drošu enerģijas resursu piegādi. Latvija sastopas ar īpaši sarežģītu uzdevumu enerģētikas politikas formulēšanā, jo tā strukturāli saistīta ar enerģijas piegādi no Krievijas un ir atkarīga no tās. Šajā rakstā tiek ieskicēts formējošais līdzsvars starp kopējām Eiropas nostājām, kuras lielā mērā atbalsta Eiropas Komisija, un dalībvalstu vienpusējām interesēm un konkrētām pieejām enerģētikas politikai. Neraugoties uz ārējo un ģeopolitisko dimensiju svarīgo nozīmi, uzmanība jāpievērš arī iekšējiem aktoriem un faktoriem dalībvalstīs, tādiem kā politiskās un ekonomiskās intereses, spiediena grupu ietekme, esošā enerģētikas infrastruktūra un līgumi. Turklāt nevar atstāt bez ievēribas vispārējos uzskatus un diskursus par drošību, jo tie ievērojami ietekmē enerģētikas drošības interpretācijas un attiecīgās politikas paradigmas Eiropas Savienībā un tās dalībvalstīs, ieskaitot arī Latviju.

Eiropas enerģētiskā drošība: konverģējošs vai atšķirīgs „enerģētikas politikas maisījums”?

Enerģijas piegādes drošums pazīstams kā Eiropas ekonomikas "Ahilleja papēdis".¹ Eiropas valstis kļūst aizvien atkarīgākas no ārējām enerģijas resursu piegādēm. Importētie enerģijas resursi veido 50% no ES vajadzībām un turpmākajās dažās desmitgadēs pieaugs līdz 70%. Jau tagad imports veido gandrīz 80% ES naftas patēriņa. Tomēr gāzes piegādes struktūra un notikumi šajā sfērā var vēl precīzāk sniegt priekšstatu par Eiropas valstu potenciālo nedrošību un neaizsargātību. Dabāsgāzes daļa ES enerģijas bilanci pieaugusi no 2% 1960. gadā līdz 25% 2003. gadā. Eiropas gāzes tirgus nemitīgi vēršas plašumā. Pēc Starptautiskās Enerģētikas aģentūras un citām aplēsēm, 2005. gadā ES valstis patērēja gandrīz 500 miljardus kubikmetru dabāsgāzes, un tiek lēsts, ka līdz 2010. gadam patēriņš sasniegs 610-640 miljardus kubikmetru. Tādējādi ES

¹ Umbach, F. (January 2007). Towards a European Energy Foreign Policy? *Foreign Policy in Dialogue*, 8 (20). P. 9.

atkarība no dabasgāzes importa pieaugs no pašreizējiem vairāk nekā 50% līdz 70-80% līdz 2020. gadam. Vēl vairāk, sašķidrinātās dabasgāzes ražošanas objektu trūkums un lielā pašaušanās uz gāzes transportu pa cauruļvadiem padara Eiropas valstis atkarīgas no tikai trim galvenajiem gāzes piegādātājiem – Norvēģijas, Alžīrijas un galvenokārt Krievijas.² Aizvien steidzamākais un neatliekamākais naftas un dabasgāzes piegādes nodrošināšanas jautājums ir atmodinājis nacionālo valstu vienpusējos instinktus un vienlaikus licis tām apzināties nepieciešamību koordinēt enerģijas piegādes politiku.

Eiropas Komisijas aizvien pieaugošā loma

Enerģētikas politika Eiropas Savienībā lielā mērā veidojas daudzslāņaina politiskā procesa rezultātā ar tradicionāli spēcīgu nacionālo interešu klātbūtni. Tomēr Eiropas Komisija pakāpeniski uzņemas vadošo lomu enerģētikas politikas formulēšanas procesā. Kaut arī nacionālās valdības ir saglabājušas svarīgas prerogātas (suverenitāti pār primārajiem enerģijas resursiem un nacionālā enerģijas maisījuma izvēli) un ievērojamu ietekmi uz raksturu un virzienu gala sarunās par enerģētikas politikas jautājumiem, Komisijai ir sava loma un diezgan liela ietekme darba kārtības izstrādes un „starpniekdarbības” stadijā. Turklāt Komisija var izmantot tādus instrumentus kā konkurences politiku, par kuru vienojušās dalībvalstis, lai veicinātu liberalizāciju enerģētikas sektorā. Aizvien pieaugošo Komisijas lomu nosaka gan Briseles birokrātijas institucionālā kapacitāte, gan pieaugošā izpratne un gatavība no dalībvalstu puses deleģēt Komisijai vairāk koordinācijas un arbitražas funkciju.

Eiropas Komisija enerģiski un ilgstoši aizstāv liberalizētu iekšējo enerģijas tirgu. Deviņdesmitajos gados elektroenerģijas sektors tika daļēji liberalizēts, un tajā pakāpeniski ieviests trešās puses piekļuves princips. 2003. gada direktīvas elektroenerģijas un gāzes jomā aicināja tālāk liberalizēt Eiropas elektroenerģijas un gāzes tirgus. Tajās tika noteikta nepieciešamība radīt apstākļus, kuros gan rūpnieciskie, gan privātie patērētāji varētu izvēlēties savus elektroenerģijas un gāzes piegādātājus. Saskaņā ar šīm direktīvām no 2007. gada jūlija katrs Eiropas patērētājs bija ieguvis tiesības pirkt elektroenerģiju un gāzi no jebkura piegādātāja Eiropas Savienībā. Tomēr, saglabājoties savstarpējās savienojamības problēmām, direktīvu pilnīga praktiskā īstenošana kļuvis par drošu iekšējā enerģijas tirgus efektivitātes pārbaudes veidu. Vēl svarīgāk ir tas, ka Eiropas Komisija neseno sākuši izvirzīt iekšējā tirgus liberalizāciju kā priekšnoteikumu enerģijas piegādes drošuma garantēšanai.

Tā kā Eiropas Komisija cenšas uzņemt svarīgāku lomu Eiropas enerģētikas politikas veidošanā, ir sagatavoti vairāki dokumenti un paziņojumi, kas aizvien vairāk tieši attiecas uz koordinētāku un aktīvāku pieeju enerģijas piegādes jomā un aicina īstenot to:

- *Zaļā grāmata* par enerģijas efektivitāti, kas pieņemta 2005. gada septembrī, nosprauž svarīgu mērķi ierobežot enerģijas patēriņu.³ Enerģijas patēriņa ilgtspēja un efektivitāte tiek uzskatīta par līdzekli, kā ierobežot enerģijas patēriņu un tādējādi izvairīties no aizvien lielākas atkarības no ārējām enerģijas piegādēm.
- 2006. gada martā *Zaļā grāmata* iezīmēja Eiropas drošas, konkurētspējīgas un noturīgas enerģijas stratēģiju. Dokuments uzsver kopējās ārējās enerģētikas politikas kā Kopējās ārējās drošības politikas sastāvdaļas nepieciešamību. Tas aicina nodibināt Eiropas Enerģijas piegādes novērošanas centru un pārskatīt likumdošanu par stratēģiskajiem naftas un gāzes krājumiem.⁴ Tādējādi *Zaļajā grāmatā* pausta nepiecie-

² Līdz ar piegādēm no Krievijas (virs 150 miljardiem kubikmetru gadā), Norvēģijas un Alžīrijas (aptuveni 100 miljardi kubikmetru gadā) dažas ES dalībvalstis importē sašķidrināto dabasgāzi (aptuveni 40 miljardus kubikmetru gadā) no Alžīrijas, Nigērijas un Kataras.

³ Eiropas Komisija (2005. g. 22. jūnijā). *Green Paper on Energy Efficiency: Doing More with Less*. Sk.: http://ec.europa.eu/energy/efficiency/doc/2005_06_green_paper_book_en.pdf

⁴ Eiropas Komisija (2006. g. martā). *Green Paper. A European Strategy for Secure, Competitive and Sustainable Energy*. Sk.: http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_document_en.pdf

- šamība Eiropas Savienībai „runāt vienā balsī” un iedibināt koordinācijas mehānismus ārējās enerģētikas jautājumos: „Eiropas Savienībai nav oficiāla instrumenta enerģijas piegādes regulēšanai no ārienes. To varētu atrisināt, iedibinot jaunu formālu mērķinstrumentu, kas darbotos, ja enerģijas piegādē no ārienes rastos ārkārtas situācijas. Tas varētu būt, piemēram, pārraudzības mehānisms, kas savlaicīgi brīdinātu un palielinātu reaģēšanas spēju ārējo enerģijas krīžu gadījumos.”⁵
- 2006. gada jūnijā Komisija un ES augstais pārstāvis Havjers Solana nāca klajā ar kopīgu dokumentu, kurā bija uzsvērtā Eiropas solidaritāte enerģētikas jautājumos un izteikts aicinājums dažādot resursus, piegādātājus un tranzīta ceļus.⁶ Tas lielā mērā atkārtots Komisijas 2006. gada oktobra paziņojumā Eiropas Padomei.⁷

Tomēr piegādes drošums varētu kļūt par vērienīgāku un grūtāku uzdevumu nekā iekšējā liberalizācija. Piegādes drošums faktiski jau sen figurē kopienas politiskajā darba kārtībā. Pēc 1973. gada krīzes Komisija koordinēja 90 dienu stratēģisko naftas rezervju izveidi dalībvalstīs ārkārtas situācijām. Taču turpmākā darbība to veidošanā palēninājās un to skaidri ietekmēja “zemākā kopsaucēja” princips. Nacionālās valdības uzskata enerģijas piegādes drošuma garantēšanu par vienu no saviem nacionālās drošības apsvērumiem un tādēļ nelabprāt deleģē šīs funkcijas kādai pārnacionālai institūcijai. Tomēr Krievijas un Ukrainas 2006. gada gāzes krīze un atsalums ES un Krievijas politiskajās attiecībās veicināja enerģētikas stratēģijas daļēju „drošībiskošanu”, lika dalībvalstīm pārskatīt vienpusējās pieejas ilgtermiņa efektivitāti, apsvērt „integrētāku pieeju” enerģijai un deleģēt Eiropas Komisijai papildu ietekmēšanas iespējas.⁸

Eiropas Komisija kopumā ir panākusi ievērojamu progresu Eiropas enerģētikas drošības jautājumu risināšanā un nepieciešamībā ieņemt vienotu pozīciju attiecībās ar ārējiem piegādātājiem. Komisija ir veicinājusi apziņu par nepieciešamību pēc ilgtermiņa enerģētikas politikas un mēģinājusi ierobežot CO2 izmešus. Tomēr jāpiebilst, ka atjaunojamo resursu mērķu sasniegšana var izrādīties grūts un dārgs uzdevums, kas var mudināt dalībvalstis uz vienpusēju rīcību.⁹ Iekšējā tirgus liberalizāciju veicināja arī enerģijas pārvades atdalīšana no ģenerēšanas un piegādes. Eiropas Komisijas 2007. gada septembrī ierosinātā enerģētikas pakete, kas saistīta ar elektroenerģijas un gāzes tirgu regulēšanu, virza liberalizācijas ideju vēl tālāk.¹⁰ Iepriekšējā 2003. gada direktīva, kas ir spēkā kopš 2007. gada 1. jūlija, prasīja sadalīt transportēšanas un ražošanas operācijas starp dažādām juridiskām struktūrām, tomēr atļāva tām palikt integrētos uzņēmumos. Jaunais priekšlikums radītu tādu režīmu, kurā ražošana, transportēšana un sadale praktiski būs stingri nodalītas. Tas pavērtu iespēju veidot konkurējošus pārnacionālus pārvades sistēmu operatorus.

Iekšējās atdalīšanas politika nodrošinājusi arī līdzekļus, kas dod iespēju nostiprināt Eiropas Savienības vispārējo enerģētikas drošību. Enerģētikas pakete paredz garantēt ārpus ES esošo kompāniju atbilstību Eiropas iekšējiem sadalīšanas noteikumiem, tādējādi neļaujot trešās puses kompānijām vienlaikus kontrolēt pamatlīdzekļus ieguvē, transportēšanā un sadalē. Turklāt iegādāties pārvades sistēmas vai pārvades sistēmu operatorus nebūs iespējams bez ES piekrišanas, un to varētu noteikt savstarpējības princips. Ja tas tiks īstenots, tas vispirms būtiski kaitēs Krievijas nacionālās gāzes monopolfirmas *Gazprom* plāniem paplašināt savu darbību Eiropā un pat tās šobrīd sasniegtajam stāvoklim ES enerģijas tirgos, jo tai patlaban jau

⁵ Green Paper (2006), 17.

⁶ Eiropas Komisija (2006. g. jūnijā), *An External Policy to Serve Europe's Energy Interests*. Sk.: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st09971.en06.pdf>

⁷ Eiropas Komisija (2006. g. 12. oktobrī), *Communication from the Commission to the European Council. External Energy Relations - From Principles to Action*. Sk.: http://ec.europa.eu/comm/external_relations/energy/docs/com06_590_en.pdf

⁸ Sprūds, A. (2006). ES un Krievijas enerģētikas dialogs gaidāmā Partnerības un sadarbības līguma kontekstā. Grām.: Lejiņš, A. (red.) *ES kopējā ārējā un drošības politika un Krievija: Partnerības un sadarbības līgums kā pārbaudījums*. Rīga: LĀI. 82-83. lpp.

⁹ Mandill, C. (20 March 2007). The Challenges Ahead for European Energy Policy. Presentation at IFRI Energy Roundtable series, Brussels.

¹⁰ Eiropas Komisija (2007.g. 19.septembrī), *Proposal for Amending Regulation (EC) No 1775/2005 on Conditions for Access to the Natural Gas and Transmission Networks*. Sk.: http://ec.europa.eu/energy/electricity/package_2007/doc/2005_1775_regulation_amending_en.pdf

pieder ievērojama daļa Eiropas transportēšanas un sadales infrastruktūras.¹¹ Priekšlikums arī pievēršas jautājumam par kopējas regulējošās institūcijas trūkumu Eiropā, kas nav ļāvis īstenot efektīvu un koordinētu pārrobežu investīciju un tirdzniecības politiku. Eiropas Komisija atbalsta nacionālo regulējošo institūciju nostiprināšanu un nacionālo enerģētiku regulējošo institūciju sadarbības aģentūras izveidi.¹² Tomēr enerģētikas paketes priekšlikums vēl jāapstiprina Eiropas Parlamentam un Padomei, un tā visticamāk nestāsies spēkā ātrāk par 2010. gadu.

Virkne dažādu valdību pārstāvju un Eiropas politiķu enerģiski atbalsta Komisijas pūliņus nostiprināt Eiropas solidaritātes principu enerģētikas jomā un koordinēt dalībvalstis. Piemēram, Eiropas Parlamenta Ārlietu Komisijas priekšsēdētājs Jaceks Sarjušs-Volskis no Polijas paziņojis, ka ir svarīgi padziļināt sadarbību enerģētikas jomā, izstrādāt enerģētikas diplomātiju un iecelt īpašu Eiropas ārējās enerģētikas politikas pārstāvi.¹³ Tomēr acīmredzami šajā procesā Eiropas Komisijas priekšlikumi un solidaritātes princips sadursies ar lielo enerģētikas konglomerātu opozīciju, jo tie nav ieinteresēti atteikties no iegūtajām salīdzinošajām ekonomiskajām priekšrocībām un tirgus daļas. Nav nekāds pārsteigums, ka lielās nacionālās kompānijas bieži vien saņem politisku atbalstu no to nacionālajām valdībām. Tādējādi ir skaidrs, ka pastāv „izdevības logs” kopējai „enerģētikas ārpolitikai”, taču daudz kas būs atkarīgs no ES dalībvalstu valdību politiskās gribas.

Enerģētikas Sinatras doktrīnas: nacionālo valstu atšķirīgās paradigmas

Pēdējos divdesmit gados ES ir pieredzējusi “paradigmas maiņu” attiecībā uz iekšējā enerģētikas tirgus pārvaldīšanu un koordinēšanu. Iepriekš pilnībā valstu kontrolētais sektors pakāpeniski pārtapis sektorā, kurā aizvien vairāk iesaistās un dominē tirgus spēki. Astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmitajos gados lielākā daļa ES valstu liberalizēja un deregulēja savus enerģētikas tirgus.¹⁴ Tomēr ir saglabājušies ievērojami šķēršļi. Neraugoties uz vispārējo vienošanos par nepieciešamību liberalizēt Eiropas enerģētikas tirgu, eklektisms saglabājas, jo dažādām valdībām ir atšķirīgas intereses un tās attiecīgi bieži vien piekopj atšķirīgu politiku. Jāņem vērā, ka enerģētikas politika pēc savas dabas ir ekonomiskās, sociālās, vides un, pats svarīgākais, drošības politikas neatņemama sastāvdaļa. Tādēļ progress ir bijis dalīts. Liberalizācijas un deregulācijas vēriens dažādās valstīs atšķiras. Lielbritānijas valdība sekoja savai vispārējai liberālajai ekonomiskajai filozofijai un konsekventi liberalizēja savu enerģētikas tirgu. Vācijā vērojama jaukta aina – valsts klātbūtne un regulēšana sociāli jutīgajā ogļrūpniecības, kā arī kodolenerģētikas sektorā, un liberāla tirgus pieeja citos enerģētikas sektoros. Liberalizācija un deregulācija ir bijusi tikai daļēja Itālijā, kas tradicionāli atbalsta valsts klātbūtni ekonomikā. Francija pat nodēvēta par Eiropas „melno avi” enerģētikas jomā ar tās uzsvāru uz valsts iejaukšanos, protekcionismu, atbalstu nacionālajām enerģētikas lielfirmām un paļaušanos uz kodolenerģiju.¹⁵ Turklāt pastāv strukturāli noteiktas atšķirīgas piegādes drošuma interpretācijas un attiecīgi enerģiju ražojošo un enerģiju importējošo valstu politiskās un ekonomiskās intereses. Eksportētājvalstīm dabiski ir tendence atturīgi izturēties pret kopējas politikas veidošanu ES līmenī. Kaut arī ES valstu vairākums ir importētājvalstis, kas aizvien vairāk apzinās, ka vienpusēji vai divpusēji nodrošināt nepieciešamos enerģijas resursus kļūst aizvien grūtāk, valdību vairākums tomēr uzskata enerģijas piegādes nodrošināšanu par savu galveno uzdevumu un prerogatīvu.¹⁶

¹¹ Polijas Austrumu pētījumu centrs (26 September 2007). *East Week*, 33. P. 3.

¹² *Proposal for Amending Regulation* (2007).

¹³ Sarjušs-Volskis, J. (2007. g. 9. novembrī). Kā nodrošināt Eiropas enerģētikas nākotni. *Diena*.

¹⁴ Matlary, J. H. (1997). *Energy Policy in the European Union*. London. P. 1, 6-7.

¹⁵ Meritet, S. (January 2007). French Energy Policy in the European Context. *Foreign Policy in Dialogue*, 8 (20). P. 25.

¹⁶ Sprūds, A. (2006). ES un Krievijas enerģētikas dialogs. 82.-83. lpp.

Šajā procesā Eiropas lielās kompānijas veido spēcīgas interešu grupas ES iekšējo lēmumu pieņemšanas procesā un ietekmē gan nacionālo, gan kopienas enerģētiskās politiku. Kaut arī enerģētiskās grupējumi pirmkārt vadās pēc savām, nereti šaurām biznesa interesēm, diskusijās par Eiropas enerģētiskās politiku jau sen spēcīgi dominē šīs biznesa intereses un „neredzamās rokas” pieeja. Enerģētiskās kompānijas izveidojušas ietekmīgas nozaru asociācijas, piemēram, *Eurelectric* (elektroenerģija), *Eurogas* (gāze), *Europaia* (nafta), *Foratom* (kodolenerģētika), CEPCEO (ogļrūpniecība) ar pastāvīgu klātbūtni Briselē.¹⁷ Ir skaidri redzams, ka daudzos gadījumos nostājas lielajām kompānijām un attiecīgajām nacionālajām valdībām ir tuvākas nekā biznesa grupējumiem vai nacionālajām valdībām un Eiropas Komisijai. Atkarībā no situācijas dažas valdības un interešu grupas apgalvo, ka deregulācija un konkurence enerģētiskās jomā kaitēšot piegādes drošumam un otrādi.¹⁸ Vācijas gadījumā, kā izsakās Maikls Sanders, „līdz šim enerģētiskās drošības uzturēšana ir bijis ekonomisko spēlētāju uzdevums”, enerģētiskās kompānijām ir centrālā loma gan enerģētiskās politikas formulēšanā, gan tās īstenošanā, un Eiropas Komisijai ir jārēķinās ar kompāniju interesēm.¹⁹ Tā kā nacionālās valdības parasti atbalsta nacionālās enerģētiskās lielfirmas, protekcionalisma izpausmes enerģētiskās jomā nebūt nav reta parādība. Nesen vairāku Eiropas valstu valdības pretojās ārvalstu kompāniju centieniem iegādāties nacionālās enerģētiskās nozares objektus un rezultātā bloķēja šos centienus. Tas izpaudās gadījumā, kad Vācijas firma *E.ON* mēģināja iegādāties Spānijas lielāko elektroenerģijas kompāniju *Endesa*, Itālijas enerģētiskās kompānijas centienos tuvoties Francijas elektroenerģijas kompānijai *Suez* un faktiski arī Lielbritānijas valdības lēmumā iejaukties un bloķēt Krievijas kompānijas *Gazprom* mēģinājumu pārņemt lielāko gāzes sadales kompāniju *Centrica*.²⁰ Tas atklāj, ar kādām grūtībām jāsastopas Eiropas Savienībai, cenšoties izstrādāt kopēju politiku iekšējā tirgus liberalizēšanai dalībvalstu „enerģētiskā patriotisma” un sociāli, ekonomiski un politiski svarīgo nacionālo lielfirmu klātbūtnes kontekstā.

Vēl sarežģītāks uzdevums ir vienoties par koordinētu pieeju energoresursu piegādes jautājumos. Citiem vārdiem sakot, ir grūti rast kopēju valodu un īstenot solidaritātes principu enerģētiskās drošības veicināšanā. Daudzos gadījumos ir tikusi uzsvērta „enerģētiskās nacionālisma” klātbūtne un dalībvalstu unilateralisms. *Nord Stream* liecina par Vācijas vienusējās darbības izpausmēm enerģētiskās jomā. Paredzamo projektu *South Stream* var minēt kā piemēru Itālijas „nacionālajai” pieejai enerģijai. 2006. gadā *Gazprom-Sonatrach* darījuma kontekstā Itālijas rūpniecības ministrs Pjerluidži Berzani vēstulē Eiropas enerģētiskās komisāram Andrim Piebalgam puda bažas par aizvien lielāko atkarību no importa no ierobežota piegādātāju skaita un aicināja veidot koordinētāku Eiropas enerģētiskās un ārējo politiku.²¹ Tomēr jau 2007. gada jūnijā, neraugoties uz citu dalībvalstu bažām, Itālija un Krievija parakstīja vienošanos par iespējamo cauruļvada būvi, kas piegādātu Itālijai Krievijas gāzi. Tas atklāja arī Krievijas „gāzes diplomātijas” spēku. Krievija efektīvi izmantoja gan valstu vienusējās intereses enerģētiskā, gan divpusējās attiecības, un piedāvāja kopīgus projektus, kas efektīvi nostiprina Krievijas klātbūtni Eiropas enerģijas tirgū. Eiropas valstis un kompānijas tiek veiksmīgi nostādītas cita pret citu. Tā rezultātā importējošo valstu attieksmē pret Krieviju ir sajaukta ekonomiskā ieinteresētība un nomierināšanas tendence no vienas puses, un daļēja „drošības koššana” un piesardzība no otras puses.

Dilemma darījumos ar Krieviju un drošas piegādes garantēšanā it īpaši izpaužas Centrālās un Austrumeiropas valstīs ar to strukturālajām saitēm ar Krieviju un politiskajiem un vēsturiskajiem uzskatiem un politiku pret to. Poliju un Ungāriju var minēt kā valstis, kas pārstāv atšķirīgas nacionālo valstu pieejas

¹⁷ Matlary, J. H. (1997). *Energy Policy*.

¹⁸ Sapir, Z. (2006. g. novembris- decembris). Energobezopasnostj kak vseobsheye blago. *Rossija v globalnoj politike*, 4 (6). P. 77.

¹⁹ Sander, M. (January 2007). A “Strategic Relationship”? The German Policy of Energy Security within the EU and Importance of Russia. *Foreign Policy in Dialogue*, 8 (20). P. 16, 23-24.

²⁰ Romanova, T. (January-March 2007). Energy Partnership - A Dialogue in Different Languages. *Russia in Global Affairs*, 5 (1). P. 33-34.

²¹ Enerģijas piegāde ir delikāts jautājums Itālijā, jo imports veido 80% no tās gāzes patēriņa un Krievija piegādā aptuveni 32%, bet Alžīrija – 37%; sk. Leitner S. and Limbach I. (9 August 2006). Italians fume over Russia-Algeria natural gas deal. *Financial Times*.

enerģētiskajai drošībai šajā reģionā. No vienas puses, Polija īsteno izteiktu protekcionistisku politiku attiecībā uz Krievijas biznesa klātbūtni valstī un ir centusies aktīvi īstenot samērā dārgu dažādošanas stratēģiju (sk. tālāk). Ungārija, atrodoties galvenokārt spektra otrajā galā, izraudzījusi daudz „pragmatiskāk” orientētu pieeju un apliecinājusi gatavību izmantot savu ģeopolitiskā un infrastruktūras ziņā relatīvi svarīgo nozīmi tādiem enerģijas piegādātājiem kā Krievija.

Ungārija ir ļoti atkarīga no Krievijas enerģijas piegādes, jo gandrīz 100% naftas un 80% gāzes tā saņem no Krievijas, un tāpēc tā diezgan cieši sadarbojas ar Krievijas kompānijām, galvenokārt ar *Gazprom*, mēģinot kļūt par reģionālo enerģijas tranzīta mezglu. Līdz ar gāzes piegādi *Gazprom* piedāvājusi Ungārijai ierīkot pazemes krātuvi 10 miljardiem kubikmetru gāzes, kas padarītu šo valsti par reģiona gāzes uzglabāšanas un tranzīta centru.²² Izmantojot savu energoresursu piegādes svarīgo nozīmi un lobēšanas taktiku, kā arī Ungārijas valdības ambīcijas, *Gazprom* izveidojusi stingru pamatu savas darbības paplašināšanai šajā valstī un visā reģionā. Gan tieši, gan netieši tā ieguvusi vērtīgus enerģētikas nozares objektus. 2006. gadā *Gazprom* noslēdza darījumu ar Vācijas firmu *E.ON* par tai Ungārijā piederošo objektu apmaiņu pret daļu Rietumsibīrijas atradnē *Južno Russkoje*.²³ *Gazprom* var arī izmantot savas ciešās saites ar Ungārijas valstij piederošo enerģētikas kompāniju *MOL*, lai virzītu uz priekšu savas intereses un darbību reģionā.²⁴ Savu klātbūtni valstī aktīvi palielinājušas arī citas Krievijas enerģētikas kompānijas, piemēram, *Lukoil*.

Ungārija neizrādīja īpašu vēlmi aktīvi atbalstīt gāzesvada *Nabucco* projektu, ko atbalsta Eiropas Komisija. 2007. gada martā *Gazprom* un Kremļis aktīvi risināja sarunas par darījumu ar Ungāriju par gāzesvada *Blue Stream* pagarināšanu no Turcijas caur Bulgāriju un Rumāniju uz Ungāriju. Ungārijas valdība paziņoja, ka šis perspektīvais darījums padarītu Ungāriju par Eiropas enerģētikas centrālo mezglu,²⁵ turpretim gāzesvads *Nabucco* ar savu plānoto galamērķi Austrijā piešķiršot šo lomu Ungārijas kaimiņvalstij.²⁶ Gan oficiāli neapstiprinot darījumu ar Krieviju, Ungārijas premjerministrs sociālists Fērencs Ģurčaņš 2007. gada martā apstiprināja nosliekšanos uz šo projektu, paziņojot, ka projekts *Nabucco* esot „sapnis” un „mums nav vajadzīgi sapņi, mums vajadzīgi projekti”, jo „mēs apsildām dzīvokļus ar gāzi nevis ar sapņiem”. Savukārt Krievijas piedāvātais *Blue Stream* tika raksturots kā projekts, „kuru balsta ļoti stingra griba un ļoti spēcīga organizatoriska vara”. Zīmīgi, ka Ungārijas premjerministrs minēja Vāciju, Franciju un Itāliju kā modes noteicējas ilgtermiņa divpusēju vienošanos parakstīšanā ar Krieviju enerģētikas jomā.²⁷ Kaut arī 2007. gada septembrī valdības pārstāvji mainīja attieksmi un atzina, ka Ungārija pieļāvusi „kļūdu”, neatbalstot *Nabucco*, tālākā notikumu attīstība tomēr nav vēl pilnīgi skaidra.²⁸ Tas lielā mērā būs atkarīgs arī no Krievijas turpmākajām darbībām un iespējamiem pret piedāvājumiem, kā arī no Eiropas spējas pārliecināt un piesaistīt citus piegādātājus no Kaspijas jūras baseina, ne tikai Azerbaidžānu vien.

Polijas un Ungārijas stratēģija enerģētikas jomā un Krievijas klātbūtnes raksturs šo valstu enerģētikas sektoros ir kā piemērs Eiropas enerģētikas dilemmām, demonstrē valdību atšķirīgās pieejas un precīzi parāda

²² Dempsey, J. (23 June 2006). Hungary and Russia strike a deal to build gas pipeline. *International Herald Tribune*.

²³ *Gazprom* saņēma 50% minus viena akcija dabasgāzes uzglabāšanas kompānijā *E.ON Foldgaz Storage* un sadales kompānijā *E.ON Foldgaz Trade*, kā arī 25% plus vienu akciju elektroenerģijas un gāzes uzņēmumā *E.ON Hungaria*.

²⁴ *MOL* paplašina savu klātbūtni reģionā – tā iegādājusies Slovākijas naftas pārstrādes rūpniecību *Slovnaft* un ievērojamu daļu Horvātijas naftas kompānijā *INA*.

²⁵ Baran, Z. (Autumn 2007). EU Energy Security: Time to End Russian Leverage. *The Washington Quarterly*, 30 (4), P. 131-144.

²⁶ Par Krievijas pieeju liek domāt tas, ka Krievija vēlāk maijā parakstīja vairākas vienošanās arī ar Austriju ar mērķi padarīt šo valsti par vienu no Centrāleiropas tranzīta un uzglabāšanas mezgliem; sk. Socor, V. (29 May 2007). *Gazprom* Achieves an Anschluss of Austria. *Eurasia Daily Monitor*. Sk.: http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372192

²⁷ Dempsey, J. (12 March 2007). Hungary Chooses *Gazprom* Over EU. *International Herald Tribune*. Sk.: <http://www.ihf.com/articles/2007/03/12/news/hungary.php>; Socor, V. (26 March 2007). Hungary's Prime Minister In Moscow Gives *Nabucco* Another Chance. *Eurasia Daily Monitor*. Sk.: http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372047

²⁸ Socor, V. (19 September 2007). *Nabucco* Gas Pipeline Project Is Back on Track. *Eurasia Daily Monitor*. Sk.: http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372432

vienpusējās rīcības brīvības vērienu dalībvalstīs. Turklāt šie enerģētikas politikas modeļi nosaka zināmus nacionālās enerģētikas stratēģijas izvēles etalonus jeb vadošos principus un iezīmē iespējamus attīstības scenārijus, it īpaši citās Centrālās un Austrumeiropas valstīs, arī Latvijā.

Latvijas enerģētiskā drošība: starp strukturālajiem ierobežojumiem un politikas izvēli

Latvijas pašreizējā enerģētikas bilance, infrastruktūra un piegādes maršruti, enerģijas patēriņa efektivitāte un enerģētikas biznesa struktūra lielā mērā izveidojusies padomju perioda mantojuma rezultātā. Latvijas enerģijas patēriņa efektivitāte ir ievērojami zemāka nekā Skandināvijas valstīs. Kaut arī atjaunojamiem resursiem ir ievērojams īpatsvars valsts enerģētikas bilancē, naftas un it īpaši gāzes patēriņš ir salīdzinoši liels valstij, kura importē lielāko daļu savu enerģijas resursu.²⁹ Enerģētikas jomā Latvija faktiski ir viena no Eiropas Savienības vismazāk patstāvīgajām valstīm un tādēļ būtiski atkarīga no enerģijas importa. Iedibinātais modelis, kurā Krievija ir galvenā enerģijas piegādātāja Latvijai, kopš Padomju Savienības sabrukuma faktiski nav mainījies.

Krievija Latvijas enerģētikas sektorā: jutīguma, ievainojamības vai nedrošības faktors?

Tomēr ir jājautā, vai Krievijas faktors Latvijas enerģētikas bilancē un sektorā izraisa noteiktus draudus un palielina Latvijas jutīgumu, ievainojamību vai nedrošību. Citiem vārdiem sakot, kāds ir Krievijas piegāžu apjoms un raksturs Latvijas enerģētikas drošībai? Kopš Čērčila paradigmas, ka „drošība un noteiktība naftā meklējama tikai un vienīgi dažādībā”, galvenais faktors enerģētikas drošības garantēšanai, ko parasti definē kā „pietiekama piegādes apjoma pieejamību par pieņemamām cenām”, ir dažādošana.³⁰ Tomēr, enerģētikas drošības un attiecīgās stratēģijas definēšanā aizvien vairāk ir jāņem vērā lielāks skaits risku un draudu, kas var palielināt valsts ievainojamību un nedrošību. Tie ir: pirmkārt, enerģijas resursi tiek piegādāti no dažiem vai pat viena vienīga ģeogrāfiskā avota; otrkārt, piegāde notiek no avota, kas var kļūt par politiskās un ekonomiskās manipulēšanas objektu vai tā var tikt pārtraukta; treškārt, nespēja veikt politiskus vai ekonomiskus pretpasākumus enerģētikas asimetrijas kontekstā starp patērētāju un piegādātāju; ceturtkārt, krājumu vai enerģijas aizstājēju trūkums; piektkārt, atkarība no dažiem vai viena enerģijas resursa; sestkārt, augsta un neefektīva enerģijas patēriņa intensitāte; septītkārt, enerģētikas sektora monopolizācija, it īpaši, ja to monopolizē piegādātājs no ārienes; astotkārt, atkarība no neaizsargātas enerģētikas infrastruktūras.³¹ Arvien biežāk tiek akceptēts, ka enerģētikas drošību nevar atdalīt no nacionālās stratēģijas un nacionālajām interesēm, jo enerģija var spēcīgi ietekmēt valsts drošību un labklājību.³² Starptautiskā atomenerģijas aģentūra sniegusi precīzu enerģētikas drošības definīciju, kas rezumē diskusiju: „Plašākā nozīmē „enerģētiskā drošība” ir valsts spēja mobilizēt enerģijas resursus, kas nepieciešami, lai nodrošinātu tās labklājību. Šaurākā nozīmē tā attiecas uz teritoriālo enerģētikas politikas autonomiju.”³³

²⁹ Atjaunojamie resursi, galvenokārt koksne, veido vairāk nekā vienu trešdaļu Latvijas primāro enerģijas resursu, bet gāze un nafta katra veido aptuveni vienu trešdaļu. Oglju daļa Latvijas enerģētiskajā balansā ir maznozīmīga.

³⁰ Yergin, D. (March/April 2005). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85 (2). P. 70.

³¹ Jordan, A. A. and Kilmarx, R. A. (1979). *Strategic Mineral Dependence: The Stockpile Dilemma*. Washington: Georgetown University, P. 18; cited in Larsson, R. (June 2006). *Sweden and the NEGP: A Pilot Study of the North European Gas Pipeline and Sweden's Dependence on Russian Energy*, Stockholm: FOI, P. 44; Budrys, K. (2006). EU-Russia Energy Dialogue and Lithuania's Energy Security. *Lithuanian Foreign Policy Review*, (2). P. 9.

³² ASV senators Ričards Lūgers 2006. gada 27. novembra NATO galotņu apspriedē Rīgā skaidri un gaiši pateica, ka “ir pilnīgi acimredzams, ka darba vietas, veselība un drošība mūsu modernajās tautsaimniecībās un sabiedrībās ir atkarīgi no dažādu enerģijas resursu pietiekamības un savlaicīgas pieejamības”. Viņš arī piebilda, ka “galu galā nav lielas atšķirības starp dalībvalsti, kura tiek piespiesta pakļauties ārvalstu spiedienam, jo tai var tikt atslēgta enerģijas piegāde, un dalībvalsti, kurai draud militārā blokāde vai kāda cita militārā spēka demonstrācija pie tās robežām”.

³³ International Atomic Energy Agency (February 2007). *Analyses of Energy Supply Options and Security of Energy Supply in the Baltic States*. P. ii.

Enerģētiskās drošības jautājums ir akūts Baltijas valstīm un it īpaši Latvijai, jo Krievija ir faktiski kļuvusi par vienīgo energoresursu piegādātāju. Latvija importē vairāk nekā 70% primāro enerģijas resursu, galvenokārt no Krievijas.³⁴ Krievija nodrošina 100% Latvijas vajadzību pēc gāzes, kas ir aptuveni viena trešdaļa no Latvijas enerģijas bilances. Naftas piegādē aina ir sarežģītāka, lai gan Krievija arī tajā ieņem dominējošo stāvokli. Latvijai pašai nav savu naftas pārstrādes rūpniecību un tā importē 100% naftas produktu. Krievija dominē mazuta piegādē. Kaut arī 2005. gadā 60% dīzeļdegvielas Latvija saņēma no Baltkrievijas un 35% no Lietuvas, pēdējos gados Krievijas daļa dīzeļdegvielas piegādē aizvien vairāk pieaug. 80% benzīna nāk no Lietuvas. Tomēr jāteic, ka Lietuvas un Baltkrievijas naftas pārstrādes rūpniecības saņem jēlnaftu galvenokārt no Krievijas. Situācija ir tikai daļēji mainījusies, kopš Krievija pārtrauca jēlnaftas piegādi Mažeikiem pa cauruļvadu. Tādējādi var lēst, ka no 70% līdz 80% Latvijā patērētās naftas un naftas produktu izcelsme ir Krievijā.

Elektroenerģijas jomā atšķirībā no savām kaimiņvalstīm Latvija ir spiesta kompensēt iekšējo elektroenerģijas deficītu (aptuveni 30%) ne vien ar piegādēm no Baltijas kaimiņvalstīm, bet arī no Krievijas. Vēl svarīgāk ir tas, ka, neraugoties uz nodomiem un praktiskiem soļiem ceļā uz tā dēvētā Baltijas enerģijas loka izveidi un tā pieslēgšanu Eiropas Elektroenerģijas pārvades koordinēšanas savienībai (*UCTE*) un *NORDEL*, Latvija patlaban līdz ar savām Baltijas kaimiņvalstīm ir pieslēgta Krievijas elektroenerģijas pārvades sistēmai (*UPS*). Tā rezultātā Eiropas Komisija oficiāli atzinusi, ka Baltijas valstis ir palikušas par „enerģijas salām”, kas lielākoties nav saistītas ar ES enerģijas tīkliem.³⁵ Citiem vārdiem sakot, Baltijas valstis un it īpaši Latvija joprojām ir Krievijas „enerģijas kontinenta” daļa. Turklāt divu Ignalinas atomelektrostacijas reaktoru slēgšana (2004. gadā un perspektīvā 2009. gadā), kā arī plānotā pakāpeniska mazo degslānekļa elektrostaciju likvidēšana lgaunijā laikā no 2004. līdz 2010. gadam samazinās Baltijas elektroenerģijas ražošanas jaudu par 3000 līdz 3500 MW. Šis deficīts efektīvi pārvērtīs Baltijas valstis no elektroenerģijas eksportētājiem par importētājiem (perspektīvā no Krievijas) un var vēl vairāk palielināt Krievijas gāzes daļu elektroenerģijas un siltuma ražošanas bilanci.³⁶

Latvijai lielā mērā ir atņemta tāda svarīga iespēja mazināt riskus, kas saistīti ar atkarību no viena enerģijas piegādātāja, kā būt par Krievijas energoresursu tranzitvalsti. Kaut arī Latvija saglabā zināmu „rezerves trumpi” – pazemes gāzes krātuvi (sk. tālāk), iepriekšējais apjomīgais jēlnaftas tranzīts ir beidzies. Pēc Padomju Savienības sairšanas Latvija bija vadošā valsts Krievijas naftas un naftas produktu pārkraušanā. Deviņdesmitajos gados 13-15% visas Krievijas eksportētās naftas un aptuveni 30% naftas produktu ik gadu tika transportēti uz Rietumeiropu caur Ventspils ostu.³⁷ Ventspils kļuva par otro svarīgāko ostu aiz Novorosijskas transportēto Krievijas jēlnaftas un naftas produktu apjoma ziņā.³⁸ Tādējādi līdz deviņdesmito gadu beigām Krievijas un Baltijas, it īpaši Latvijas, transporta un enerģētikas infrastruktūras bija cieši savstarpēji saistītas un Krievijai bija jāpaļaujas uz tādām ostām kā Ventspils, jo Krievijas pašas ostas nebija pietiekami attīstītas. Tranzīts caur Baltijas ostām Krievijai bija svarīgs un drošs tranzītceļš, jo jēlnaftas un naftas produktu, kā arī citu preču eksports bija viens no visienesīgākajiem Krievijas valsts peļņas avotiem. Tādējādi bija vērojams diezgan sazarots un sarežģīts ar tranzītu saistīto valsts un ar valsti nesaistīto dalībnieku savstarpējās atkarības tīkls gan Krievijā, gan Baltijas valstīs. Krievijas un Baltijas valstu šī perioda attiecību modeli varētu pamatoti raksturot kā zināmu savstarpējo atkarību enerģētikas jomā, kas, pēc Roberta

³⁴ IAEA (2007). *Analyses of Energy Supply Options and Security of Energy Supply in the Baltic States*. P. 8.

³⁵ *Green Paper* (2006), P. 6.

³⁶ IAEA (2007). *Analyses of Energy Supply Options and Security of Energy Supply in the Baltic States*. P. 6.

³⁷ Nyberg, R. (1997). A Study in Interdependency. Russian transport needs and economic development in the Baltic Sea area. *Kungl. Krigsvetenskapsakademins Handlingar och Tidskrift*, (6), P. 142.

³⁸ 1997. gadā, kas bija deviņdesmito gadu kulminācijas gads, caur Ventspils ostu tika transportēti vairāk nekā 28 tūkstoši tonnu jēlnaftas un naftas produktu. Sk., *Baltija- transevropēiski koridor v XXI vek*. Krievijas ārējās un aizsardzības politikas padomes ziņojums (2000. g. 26. oktobris). *Nezavisimaya Gazeta*; *Latvijas Statistikas pārvaldes mēneša biļetens* (1998. g. jūlijs). Rīga: Centrālā Statistikas pārvalde, 6 (49). 106. lpp.

Keoheina un Džozefa Naija domām, attiecas uz „situācijām, kuras raksturo savstarpēja ietekme starp valstīm vai spēlētājiem dažādās valstīs”.³⁹

Tomēr Krievijas mērķtiecīgas tranzīta diversifikācijas politikas rezultātā iepriekš pastāvējušās zināmā mērā savstarpējās atkarības attiecības enerģētikas jomā ir pārvērtušās vienpusējā atkarībā. Pēc tam, kad 2001. gadā sāka funkcionēt Primorskas osta Somu līcī, gadu vēlāk Krievija pārtrauca transportēt jēlnaftu pa cauruļvadiem no Polockas uz Ventspili. Kaut arī bija mēģinājumi kompensēt zaudēto kravu ar piegādēm pa dzelzceļu, tas izrādījās ekonomiski neizdevīgi, un jēlnaftas transportēšana no Krievijas uz Latvijas ostām 2005. gadā faktiski tika pārtraukta. Tiek plānots, ka naftas produktu pārkraušana savukārt beigsies, tiklīdz Krievija būs pabeigusi plānoto termināļu būvi savā piekrastē.⁴⁰ Pirms *Baltijas cauruļvadu sistēmas* izbūves Baltijas valstis, un it īpaši Latvija, bija nepieciešamas Krievijas naftas eksportam. Tagad sakarā ar Krievijas energoresursu eksporta maršrutu diversifikāciju šīs valstis vairs nenosaka tranzīta cenas, bet vispirms cenas, lielākoties gan bez panākumiem, nezaudēt savu iepriekšējo svarīgo lomu tranzīta sektorā.⁴¹ Krievijas pašas objektu būve, paredzami naftas cauruļvadi uz Dienvideiropu un Āziju un iespējamā cauruļvada *Družba* slēgšana jau ir padarījuši jēlnaftas transportēšanu uz Ventspili ekonomiski un tehniski neizdevīgu. Pirms dažiem gadiem Latvija apgalvoja, ka lēmums pārtraukt naftas plūsmu uz Ventspili esot politiski, nevis ekonomiski motivēts. Lai cik tas būtu paradoksāli, atjaunot šo plūsmu tagad varētu vienīgi politiski un nevis ekonomiskie apsvērumi no Krievijas puses. Ar tā dēvēto Bronzas kareivī saistītie notikumi Igaunijā 2007. gada aprīlī teorētiski būtu varējuši pārorientēt naftas produktu plūsmu uz Latviju, taču iepriekšējos gados iedibinātā tendence ir saglabājusies.

Krievijas klātbūtne turklāt jākonstatē ne tikai enerģijas resursu piegādes skaitļos vien. Krievijas faktors ir vērojams arī Latvijas enerģētikas sektora investīciju struktūrā. Krievijas valsts kompānija *Transneft* ieguldīja līdzekļus naftas tranzīta infrastruktūrā, turpretim *Lukoil* aizvien vairāk paplašina savu darbību naftas produktu sadales segmentā. Vēl svarīgāk ir tas, ka Krievijas gāzes lielfirma *Gazprom* nostiprinājusies Baltijas gāzes biznesā, iegādājoties Baltijas gāzes kompāniju akcijas. *Latvijas Gāze* ar tās plašajām pazemes krātuvēm kļuvusi par pievilcīgu investīciju iespēju, un *Gazprom* ir uzkrājusi ievērojamu daudzumu šīs kompānijas akciju. Līdzīgā kārtā *Gazprom* ir nostiprinājusi savas pozīcijas Lietuvas un Igaunijas gāzes sektoros.⁴² Tiek uzskatīts, ka arī Igaunijas tranzīta biznesu kontrolē Krievijas kapitāls.⁴³

Kā izteicies Lietuvas enerģētikas speciālists Kēstutis Budris, „Kremlim lojālo kompāniju” darbības paplašināšanās ierindo tās Krievijas „potenciāli visaktīvāko ietekmētāju” vidū šajās valstīs.⁴⁴ Citi Lietuvas eksperti secinājuši, ka *Gazprom* klātbūtne Lietuvas gāzes kompānijā rada situāciju, kurā „Lietuvai nav nekādu izredžu īstenot jebkādu politiku, kas būtu pretrunā ar *Gazprom* interesēm”.⁴⁵ 2005. gadā toreizējais Eiropas Parlamenta deputāts no Igaunijas Tomass Hendriks Ilvess raksturoja Krievijas aizvien pieaugošo klātbūtni Baltijas infrastruktūrā un

³⁹ Keohane, R. and Nye, J. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little and Brown. P. 8.

⁴⁰ Krilov, P. (2006. g. 30. novembrī). Neft uydēt, benzin ostanetsya. *Telegraf*; Reznik-Martov, K. (2007. g. 10. jūlijā). Ivanov napugal vseh. *Biznes&Baltija*.

⁴¹ Spruds, A. (2006). Latvian-Russian Energy Relations: Between Economics and Politics. In Muiznieks, N. (ed.), *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*. Riga: Latvia University. P. 115.

⁴² *Gazprom* pieder 34% *Latvijas Gāzes*, bet tās kompānijai *Itera Latvija*, kas esot tās partnere, - 16%; *Gazprom* pieder aptuveni 37% *Eesti Gaas* (*Itera Latvija*-aptuveni 10%) un 37% *Lietuvas Dujos*. *Gazprom* darbojas arī kaimiņos esošajā Somijā, kur tā kontrolē 25% Somijas gāzes piegādes monopoluzņēmuma *Gasum Oy*. Visās minētajās valstīs *Gazprom* partnere ir Vācijas firma *E.ON Ruhrgas*.

⁴³ Estonian Foreign Policy Institute (September 2006). *The Energy Security of Estonia in the Context of Energy Policy of the European Union*. P. 12. Pēc Krievijas politiskā komentētāja Staņislava Belkovska uzskatiem, 90% naftas tranzīta Igaunijā kontrolē kompānija *Severstaltrans*, kura darbojoties biznesā kopā ar ciešiem Vladimira Putina biznesa partneriem; sk. Belkovsky, S. (2007). *Biznes Vladimira Putina*. Okonchaniye. In: Kononczuk W. (ed.) *Putin's Empire*. Warsaw: Stefan Batory Foundation. P. 59.

⁴⁴ Budrys, K. (2006). EU-Russia Energy Dialogue. P. 28.

⁴⁵ Janeliunas, T. and Molis, A. (May 2006). Energy Security of Lithuania: Challenges and Perspectives. *Research Journal of International Studies*, (5). P. 19.

enerģētikas sektorā pat vēl atklātāk: „Kāpēc pūlēties un okupēt tās [Baltijas valstis]? Ir taču daudz vieglāk un mazāk apgrūtināši vienkārši kontrolēt tās... Jūs iegūstat to pašu efektu, ja jūs vienkārši kontrolējat valdību, piekļuvi un ietekmi tādās svarīgās starptautiskās organizācijās kā NATO un ES.”⁴⁶

Kā jau liecina šie vērtējumi, Latvija nav absolūts izņēmums konkrētos ar enerģētisko drošību saistītos aspektos plašākā Baltijas jūras reģiona perspektīvā. Vairākums šī reģiona valstu nav pašnodrošinātas un lielākoties ir atkarīgas no Krievijas energoresursu piegādēm. Baltijas valstu bruto atkarība no enerģijas importa sasniedz gandrīz 70%, bet neto atkarība (ņemot vērā elektroenerģijas un naftas produktu eksportu reģiona iekšienē) ir aptuveni 45%.⁴⁷ Lietuvas bruto enerģētiskā atkarība sasniedz pat 117%, kaut arī neto atkarība no importa ir aptuveni 40%.⁴⁸ Kaut arī Igaunija enerģijas ziņā ir diezgan pašnodrošināta, – vairāk nekā 70% primārās enerģijas nodrošina tādi iekšējie resursi kā degslānekļis, koksne un kūdra, – Krievija apmierina 100% Igaunijas vajadzību pēc gāzes un ievērojamu daļu tās naftas patēriņa.⁴⁹

Krievija nodrošina aptuveni 40% enerģijas piegādes Somijai un, līdzīgi kā Baltijas valstīm, 100% tās gāzes patēriņa.⁵⁰ Zviedrija lielā mērā atkarīga no Krievijas naftas (gandrīz 30% naftas importa) un gāzes (44% gāzes importa) piegādēm, kā arī iekšējās elektroenerģijas piegādes stabilizēšanā.⁵¹ Līdzīgā kārtā Polija un Vācija enerģijas patēriņā lielā mērā paļaujas uz Krievijas naftas un gāzes importu. Tāpat kā Latvija, lielākā daļa Baltijas jūras valstu ir piesaistījušas Krievijas kompāniju investīcijas enerģētikas sektorā un infrastruktūrā. Tomēr Latviju no citām Baltijas reģiona valstīm lielā mērā atšķir dažādu ar enerģiju saistītu aspektu kopsumma un Krievijas klātbūtnes vēriens un raksturs enerģētikas sektorā. Latvijas enerģētiskā pašpietiekamība ir īpaši ierobežota, tā ir ļoti atkarīga no Krievijas, tās diversifikācijas un pretdarbības pasākumu potenciāls ir sevišķi ierobežots, tā ir daļa no Krievijas „elektroenerģijas kontinenta”, un Krievijas kompāniju klātbūtne jau šobrīd ir pietiekami nozīmīga un acīmredzami palielinās. Citām valstīm nav tik plaša atribūtu spektra, kas dotu iespēju acimirkli atpazīt enerģētisko nedrošību. Vācija, Polija un Zviedrija ir jutīgas pret Krievijas faktoru, taču ne tik ievainojamas kā Somija un Baltijas valstis. Tajās Krievijas kompāniju klātbūtne ir ierobežota un šīm valstīm jau ir citā virzienā orientēta infrastruktūra vai dažādošanas potenciāls. Kaut arī Igauniju un Lietuvu un daļēji Somiju var definēt kā ievainojamas Krievijas enerģētikas politiku kontekstā, tās tomēr ir saglabājušas zināmus neitralizācijas pasākumus pret nelabvēlīgu notikumu attīstību divpusējās attiecībās un enerģētikas sektorā kopumā. Uz šī reģionālā fona Latvija izceļas kā izteikti ievainojama un to var raksturot kā enerģijas ziņā visnedrošāko valsti Baltijas jūras reģionā.

Latvijas enerģētikas politikas pieejas: „neredzamā roka” pret „piegādes dažādošanu”

Eiropas Savienības enerģētikas diskursos ilgu laiku dominēja brīvā tirgus apsvērumi, turpretim tādas jaunās dalībvalstis kā Baltijas valstis un Polija uzsvēra, ka ir svarīgi pieiet enerģētikas jautājumiem no politiskā un drošības viedokļa. 2006. gada Krievijas un Ukrainas gāzes krīze palīdzēja mainīt uzskatus un politiku attiecībā pret enerģētikas jautājumiem visā Eiropas Savienībā. ES līderi aizvien biežāk apzinās un norāda uz enerģētiskās drošības politisko dimensiju. Tas vērojams arī Baltijas jūras reģiona valstīs.

⁴⁶ Citēts Mauring L. and Schaer, D. (2006). The Effects of the Russian Energy Sector on the Security of the Baltic States. *Baltic Security and Defence Review*, (8), P. 76.

⁴⁷ IAEA (2007). *Analyses of Energy Supply Options and Security of Energy Supply in the Baltic States*. P. 7.

⁴⁸ IAEA (2007). *Analyses of Energy Supply Options and Security of Energy Supply in the Baltic States*. P. 8.

⁴⁹ Estonian Foreign Policy Institute (2006). *The Energy Security of Estonia in the Context of Energy Policy of the European Union*. P. 11.

⁵⁰ Ritas Rudušas intervija ar Vladimīru Feiginu un Pami Ālto "Enerģētikas dialogam nepieciešams vairāk pragmatisma", 2007. g. 13. marts. Sk.: <http://www.policy.lv/index.php?id=103128&lang=en>

⁵¹ Larsson F. (2006). *Sweden and the NEGP*. P. 39- 43.

Visskaidrāk izteikta „valstiskā” paradigma vērojama Polijas pieejā enerģētiskajai drošībai. Polija konservatīvo brāļu Kačiņsku vadībā aktīvi nostiprināja savas valsts enerģētikas kompānijas, kavēja ārvalstu, galvenokārt Krievijas, kompāniju darbības iespēšanos Polijas enerģētikas sektorā, atbalstīja enerģētikas nozares objektu iegādi ārvalstīs, piemēram, *Mažeikiu Nafta* Lietuvā, un aktīvi ieturēja kursu uz enerģijas piegādes dažādošanu.⁵² Polijas valdība Jaroslava Kačiņska vadībā acīmredzot strādāja, balstoties uz pieņēmumu, ka „gāzes tirgus liberalizācija pirms īstas piegādes avotu dažādošanas radīs draudus, ka dominējošie ārējie piegādātāji monopolizēs tirgu, tādējādi negatīvi ietekmējot enerģētikas drošību un izkropļojot konkurenci.”⁵³ Tādēļ Polija ir bijusi vadošā valsts enerģētikas jautājumu drošībiskošanā un mēģinājumos panākt minimālu atkarību no Krievijas enerģijas piegādes Baltijas jūras reģionam. Polijas pieeja enerģētiskajai drošībai un bažas, gan ar dažām variācijām, ir radušas atbalsi Lietuvā un Igaunijā.

Kaut arī tādas Skandināvijas valstis kā Zviedrija un Somija tradicionāli pievērsušas īpašu uzmanību vides jautājumiem un drošībiskojušas tos, aizvien lielāks uzsvars tiek likts uz politisko un militāro kontekstu, it īpaši attiecībā ar Krieviju. Tas nenozīmē, ka enerģētiskās drošības diskursam ir zudis ekonomiskās pamatotības elements. Kā norāda Pami Ālto, kaut arī Somija 100% ir atkarīga no Krievijas gāzes, „gāze nekad nav tikusi izskatīta drošības kontekstā, atšķirībā no elektroenerģijas”. Viņš norāda uz Somijas enerģētikas kompāniju iebildēm pret Krievijas *Rosenergo* nodomiem investēt elektroenerģijas kabeļa ierīkošanā, lai savienotu Krieviju ar Somiju un Zviedriju. Somijas kompānijām ir pašām savas investīcijas Krievijā un tādēļ tās cer importēt elektroenerģiju pašas no pilnībā vai daļēji tām piederošajām kompānijām Krievijā, nevis sacensties ar kādu lielāku kompāniju, kura, iespējams, varētu piedāvāt konkurētspējīgākas cenas. Tādēļ, kā secina Ālto, „kad mēs runājam par enerģētisko drošību, šie jautājumi vienmēr ir ļoti sarežģīti. Tajos vienmēr ir iesaistīts kāds ekonomisks motīvs.”⁵⁴

Atšķirībā no citu reģiona valstu vairākuma, Latvija zināmā mērā ir piedzīvojuši savas enerģētikas politikas „ungarizāciju”. Latvija aizvien vairāk nosliecas uz „ekonomisko” un „iespēju” diskursu enerģētikas jomā. Paradoksāli, bet, kamēr Eiropas Savienībā kopumā notiek enerģētikas politikas drošībiskošana, Latvijā ir notikusi daļēja enerģētikas jautājumu atdalīšana no drošības, neraugoties uz tās sarežģīto un kopumā drošībiskoto politisko mijiedarbību ar Krieviju. Tas daļēji ir saprotams, ņemot vērā interešu un uzskatu asimetriju Eiropas Savienībā piegādes dažādošanas jautājumā un Eiropas Komisijas ierobežotās sekmes kopējās „enerģētikas ārpolitikas” nostiprināšanā. Tomēr, neraugoties uz zināmu vilšanos ES enerģētikas politikā, Latvijas atšķirīgo reģionālo pieeju enerģētikas stratēģijai acīmredzot izraisījuši vienpusēji ekonomiskie apsvērumi. Latvijas enerģētikas stratēģiju šķietami ietekmējušas ekonomisko grupējumu intereses un valdības „ekonomiskā pieeja”, kas orientēta uz zemākiem cenu līmeņiem, un ekonomiskās sadarbības un biznesa iespēju izmantošana attiecībā ar Krieviju.

Latvijas enerģētiskās drošības pakāpeniskas „ekonomiskošanas” tendence 2006. un 2007. gadā visredzamāk ir izpaudusies gāzes sektorā un tā īpaši redzama Latvijas pieejā gāzes infrastruktūras projektiem reģionā, galvenokārt attiecībā uz *Nord Stream* cauruļvada projektu. Pēc toreizējā *North European Gas Pipeline* projekta uzsākšanas 2005. gadā Latvijas pārstāvji līdz ar saviem Baltijas valstu kolēģiem asi kritizēja to un norādīja uz Krievijas un Vācijas vienošanās politisko raksturu un motivāciju. Tika minētas Baltijas jūras gultnē ievietotā gāzesvada būves gaidāmās milzīgās izmaksas, garums, tehnoloģiskā sarežģītība, kā arī

⁵² *The Polish Petroleum and Natural Gas Market*, (2007). Report of the Oil and Gas Institute in Krakow. P. 4-11.

⁵³ Wyciszkievicz, E. (January 2007). “One for All- All for One”- The Polish Perspective on External European Energy Policy. *Foreign Policy in Dialogue*, 8 (20). P. 40.

⁵⁴ Ritas Rudušas intervija ar Vladimīru Feiginu un Pami Ālto “Enerģētikas dialogam nepieciešams vairāk pragmatisma”, 2007. g.13. marts; Sk.: <http://www.polic.lv/index.php?id=103128&lang=en>

apdraudējums videi. Baltijas valstis paziņoja, ka alternatīvas enerģētikas infrastruktūras izraudzīšanās un izstrāde, šķērsojot Baltijas valstis un Poliju (īpaši norādot uz *Amber pipeline* projektu), ne vien radītu īsāku, tehnoloģiski mazāk sarežģītu, lētāku un ekoloģiski drošāku maršrutu, bet dotu iespēju arī Krievijai intensificēt reģionālo sadarbību enerģētikas sektorā. Baltijas valstis pauda nostāju, ka ar *Nord Stream* projektu Krievija izspēlē enerģētikas kārti reģionālajā un divpusējā politikā, kas tai ļauj paplašināt savas politiskās un ekonomiskās manevrēšanas iespējas Centrālās un Austrumeiropas valstīs, vienlaikus nostiprinot savstarpējas atkarības modeļus attiecībās ar Rietumeiropas valstīm un kompānijām.⁵⁵

Politisko komponenti aiz Krievijas un Vācijas vienošanās par *Nord Stream* vairākos gadījumos diezgan nepārprotami atklāja Krievijas vēstnieks Latvijā Viktors Kaļuzņijs. Viņš norādīja, ka neveiksmīgie mēģinājumi panākt savstarpēju politisko saprašanos starp Krieviju un tādām tranzitvalstīm kā Latvija kļuva par vienu no faktoriem, kas noveda pie gāzesvada maršruta izvēles. Pēc Kaļuzņija teiktā, „gāzesvads šķērsotu Latviju, Lietuvu un Igauniju un visi būtu apmierināti”, ja Latvija divpusējās attiecībās būtu ievērojuši tīri ekonomiskos, nevis politiskos principus.⁵⁶ Krievijas vēstnieks norādīja arī, ka tieši Latvijas „gatavība un iniciatīva” ir svarīgākais priekšnoteikums, lai tiktu atjaunota pārtrauktā jēlnaftas tranzīta plūsma uz Ventspili. Viņš apgalvoja, ka „...Krievija nekad nav izvirzījusi Latvijai nekādus priekšnoteikumus ... Gluži pretēji, Latvijas politiķi pie katras iespējas pieprasījuši, lai Krievija vispirms atvainojas par okupāciju”.⁵⁷ Neraugoties uz *Gazprom* oficiālajiem paziņojumiem, Krievija lika skaidri saprast politisko apsvērumu svarīgo nozīmi iepriekšējā lēmumā novirzīt naftas plūsmas un noslēgt pašreizējo Krievijas un Vācijas vienošanos gāzes jomā, kas izslēdz Baltijas valstis. Varēja saskatīt arī Krievijai raksturīgos ieteikumus Latvijas politikajai un ekonomiskajai elitei apsvērt savu nākamo lēmumu un rīcības ekonomiskās sekas. Tas acīmredzami nodemonstrēja Krievijas „burkāna un pātagas” pieeju, kurā apvienojās netieša norāde uz potenciālajām priekšrocībām ekonomikā un enerģētikā, ko dod Krievijas tuvums, ar politisku manipulēšanu un nepārprotamu norādi uz pienācīgu un Krievijai akceptējamu uzvedību.⁵⁸

Krievijas pieeja un signāli, kurus pastiprināja Krievijas un Ukrainas gāzes strīds, kalpoja par katalizatoru, lai koncentrētu īpašu uzmanību uz diskusijām par enerģētisko drošību un atbilstošas politikas formulēšanu un īstenošanu. Divpusējie, reģionālie un starptautiskie notikumi ievērojami palielināja bažas, ka Latvijas uz Krieviju centrētā atkarība enerģētikas jomā pat vēl vairāk palielināsies. Latvijai tika atņemta iepriekšējā iespēja veikt neitralizējošus pretpasākumus, piemēram, kontrolēt tranzīta plūsmas, kas politisko domstarpību kontekstā padarīja valsti par Krievijas politisko un ekonomisko manipulāciju potenciālu ķīlnieci. Tā rezultātā sabiedrībā izplatījās viedoklis par sava veida „nepanesamo atkarību” no Krievijas enerģijas resursiem un nepieciešamību dažādot enerģijas piegādi. Šie jautājumi atrada savu vietu arī valdības politiskajā darba kārtībā. 2006. gadā Latvijas Ekonomikas ministrija izstrādāja galvenās vadlīnijas Latvijas ilgtermiņa enerģētikas politikai ar mērķi nostiprināt Latvijas enerģētikas drošību.⁵⁹ 2006. gada martā Baltijas valstu premjerministri konceptuāli vienojās par kopīgu projektu, kura mērķis būtu nomainīt Ignalinas AES veco kodolreaktoru ar jaunu, tādējādi veicinot reģiona pašpietiekamību enerģētikas jomā.

Tomēr drīz pēc tam Latvijas nostāja mainījās jautājumā par attieksmi pret enerģētisko drošību, kā arī pret *Nord Stream*. To izraisīja un ietekmēja reģionālie, divpusējie un iekšpolitiskie notikumi un to dalībnieki.

⁵⁵ Sprūds, A. (Winter-Spring 2006). The NEGP and Russia's Gas Diplomacy: Latvian Perspective. *Baltic Mosaic Analytics*. P. 22.

⁵⁶ Viktors Kaļuzņijs intervijā laikrakstam *Telegraf*, 2005. g. 28. novembrī.

⁵⁷ *Metromir News*, 2006. g. 1. februāris; Sk.: <http://news.metromir.ru/preview/333/99735>; Viktors Kaļuzņijs intervijā laikrakstam *Biznes&Baltija*, 2006. g. 3. februārī.

⁵⁸ Sprūds, A. (2006). *Latvian-Russian Energy Relations*. P. 116-117.

⁵⁹ Sk.: http://www.em.gov.lv/em/images/modules/items/item_file_12288_2.doc

Eiropas Savienībai izrādījās grūti definēt visaptverošu politiku enerģētikas jomā un ierobežot dalībvalstu vienaspusējo rīcību. Tikmēr Baltijas enerģijas piegādes problēma kļuva aizvien akūtāka, palielinoties iekšējam pieprasījumam, ceļoties energoresursu cenām un gatavojoties Igaļinas elektrostacijas slēgšanai, ko pieprasīja ES. Tādēļ, lai cik tas būtu paradoksāli, integrācija NATO un Eiropas Savienībā zināmā mērā ir pat mazinājusi piegādes drošumu Baltijas valstīm, vismaz tuvākā perspektīvā. Dalība ES arī potenciāli var veicināt enerģijas cenu celšanos. Piemēram, kaut arī Eiropas enerģijas tirgu integrācija un liberalizācija (it īpaši elektroenerģijas jomā) novestu pie zemākām vidējām cenām Eiropas Savienībā, Baltijas valstis faktiski varētu būt spiestas pirkt dārgākus enerģijas resursus.⁶⁰ Šajā kontekstā, un ņemot vērā arī ierobežotās iespējas alternatīviem piegādes virzieniem un izdevīgās iespējas biznesa grupējumiem savstarpējo politisko attiecību uzlabošanās atmosfērā Latvijā veicinājušas priekšstatu par Krieviju kā izdevību nevis kā draudu avotu.⁶¹

Pazemes krātuvju iespējamā paplašināšana un izmantošana kļuvusi par vienu no centrālajiem tematiem diskusijās par enerģētisko drošību Latvijā. Latvijai ir plašas pazemes krātuves, kas ziemas periodā nodrošinājušas stabilu gāzes piegādi patērētājiem Latvijā, Baltijas kaimiņvalstīs un Krievijas ziemeļrietumos.⁶² Pašlaik Latvija patērē aptuveni 1,8 miljardus kubikmetru gāzes gadā. Ziemas sezonā (no novembra līdz martam) Inčukalna krātuve piegādā patērētājiem Latvijā vairāk nekā 900 miljonus kubikmetru gāzes. Turklāt ziemas sezonā Latvija piegādā vairāk nekā 800 miljonus kubikmetru gāzes Baltijas kaimiņvalstīm, kurām nav savu pazemes gāzes krātuvju, kā arī Pleskavas apgabalam Krievijā.⁶³

Latvijas pazemes krātuvju ietilpību perspektīvā varētu būtiski palielināt, un tas padarītu Latviju par valsti, kuras rīcībā ir viena no vislielākajām pazemes krātuvēm Eiropā.⁶⁴ Tiek lēsts, ka Latvija varētu palielināt savu pazemes krātuvju ietilpību līdz 50 miljardiem kubikmetru, kad tiks izbūvētas vairākas krātuves, visupirms Dobelē. Inčukalna pazemes krātuves ietilpību varētu palielināt no 2,3 līdz 3,2 miljardiem kubikmetru aktīvās gāzes. Šo krātuvju izbūve neapšaubāmi dotu dažas priekšrocības. To kā stabilu ziemas piegāžu garantu svarīgā nozīme varētu vienīgi palielināties līdz ar Baltijas valstu tautsaimniecību izaugsmi un ar to saistīto enerģijas patēriņa palielināšanos. Tiek lēsts, ka gāzes patēriņš Latvijā līdz 2017. gadam pieaugs no 1,8 līdz 2,5-2,7 miljardiem kubikmetru. Līdzīgi gāzes patēriņš palielinātos kaimiņvalstīs. Ja tiktu ierīkots gāzesvads starp Igauniju un Somiju, gaidāmo pieaugošo pieprasījumu pēc gāzes Somijā ziemas sezonā varētu apmierināt ar gāzi no Latvijas pazemes krātuvēm.⁶⁵

Turklāt pretēji valdības sākotnējai nostājai Latvijas gāzes kompānijas *Latvijas Gāze* pārstāvji netieši apliecinājuši atbalstu projektam *Nord Stream* un interesi par to kā izdevību kompānijas pazemes krātuvēm. Viņi norādījuši, ka gadījumā, „ja tiks ierīkots atzarojums uz Latviju un izmantots Latvijas pazemes gāzes krātuvju potenciāls, gāzes piegāde Eiropai kļūs ievērojami drošāka, jo iespējamie padeves traucējumi vairāk nekā 3000 kilometru garajā ceļā no gāzes atradnēm uz Somu līci, kur sākas Baltijas jūras cauruļvads, neietekmēs gāzes piegādi.” Turklāt „palielinātā patēriņa” un „tehnisko avāriju” argumentus var papildināt ar ienesīguma

⁶⁰ Janeliunas, T. and Molis, A. (2005). Energy Security of Lithuania. P. 25-26.

⁶¹ Novickaya, A. (2007. g. 22. janvāri). U vas - gas, u nas - hranilischa. *Biznes&Baltija*; Glukhik, A. (2007. g. 23. janvāri). "Latviya ne proch nimir v "Severniy Potok"". *Telegraf*.

⁶² Latvijai pieder pazemes gāzes krātuve Inčukalnā, kuras kopējā ietilpība ir 4,4 miljardi kubikmetru; *Latvijas Gāzes informācija*. Sk.: <http://www.lg.lv/pub/default.php?lapa=1&oid=72>

⁶³ Latvijas Gāze (Rīga, 2007). *Dabasgāzes pārvades sistēmas operatora līgumdarbības novērtējuma ziņojums par 2006. gadu*. 4-6. lpp.

⁶⁴ 2003. gadā pazemes gāzes krātuvju darba apjomi bija sekojoši: Rietumeiropā: Vācijā - aptuveni 20 miljardi kubikmetru, Itālijā - 17,3, Francijā - 11,6; Nīderlandē - 4,7, Apvienotajā Karalistē - 3,3, Austrijā - 2,6, Spānijā - 2, Dānijā - 0,8, Beļģijā - 0,7, Īrijā - 0,1; Centrāleiropā: Ungārijā - 3,6, Čehijā - 2,8, Slovākijā - 2,3, Latvijā - 2,2, Polijā - 1,6, Rumānijā - 1,5, Bulgārijā - 0,5. Citās valstīs ES tuvumā: Krievijā - 90, Ukrainā - 34 un Baltkrievijā - 0,8. Salīdzinājumam - visietilpīgākā krātuve pieder ASV - 110,5. Sk.: *ABCs of Underground Gas Storage* (2003). Tokyo: UGI. P. 8.

⁶⁵ Davis, A. and Jesinska, A. (2006). Increasing role of underground gas storages for reliable supply of gas to Latvia, Lithuania, Estonia, Finland and NW Russia and prospects of development of Inčukalna underground gas storage. Presentation at 23rd World Gas Conference, Amsterdam.

apsvērumiem. Aiz pazemes krātuvju paplašināšanas slēpjas arī skaidras biznesa intereses, jo vasarā krātuvēs iesūknēto gāzi ziemā var pārdot vismaz par 30% dārgāk.⁶⁶

Tomēr ir jautājumi un būtiskas bažas attiecībā uz ekonomisko ilgtspēju un sekām, neraugoties uz to, ka pazemes objektu iespējamā paplašināšana, kā norādīts iepriekš, varētu dot dažus ekonomiskos labumus. Ņemot vērā Latvijas tālo atrašanās vietu, slikti attīstīto reģionālo infrastruktūru un diezgan pieticīgās tirgus iespējas, ir ierobežojumi, kas neļauj skaidri pamatot plašu pazemes krātuvju ekonomisko dzīvotspēju tālākā perspektīvā. Turklāt gāzes krātuves var vienīgi veicināt vēlmi palielināt gāzes patēriņu Latvijas ekonomikā, kas jau tagad ir viens no lielākajiem ES dalībvalstu vidū.⁶⁷ Diezgan viegli pieejamā un mēreni dārgā gāze var kavēt iespēju aktīvi taupīt enerģiju, kas jau sen bija nepieciešams, veikt efektivitātes palielināšanas pasākumus un attīstīt alternatīvos, arī atjaunojamus, enerģijas avotus.

Vēl svarīgāk ir tas, ka pazemes krātuvju ierīkošana Krievijas gāzes uzglabāšanai var ievērojami ietekmēt Latvijas politisko un ekonomisko drošību. Var apgalvot, ka, no vienas puses, enerģētiskās drošības šaurākā interpretācijā un pieejā tai piegāde tiks padarīta drošāka. Citiem vārdiem sakot, palielinot Latvijas pazemes krātuvju ietilpību, tiktu ņemta vērā drošības dimensija un ierobežota Krievijas iespēja veikt spēka demonstrācijas pasākumus, piemēram, politisko šantāžu, noteikt ekonomiskās sankcijas, un tieši vai netieši pārtraukt enerģijas piegādi sakarā ar ieguves apturēšanu vai cauruļvadu avārijām. Šādos gadījumos var apgalvot, ka uzkrātie gāzes apjomi garantētu nepārtrauktu ekonomisko funkcionēšanu un labklājību avārijas situācijās. Latvijai arī būtu zināms risinājums hipotētiskā krīzes situācijā, ko radītu ne vien politisks lēmums, bet arī Krievijas nespēja eksportēt un piegādāt pietiekamu daudzumu enerģijas resursu visiem saviem gāzes patērētājiem.⁶⁸

Tomēr, neraugoties uz „cietās” drošības apsvērumu un plānošanas zināmu pamatotību, pazemes gāzes krātuvju paplašināšana Latvijā, potenciālais gāzes patēriņa pieaugums, kā arī Krievijas biznesa klātbūtnes paplašināšanās palielinātu Krievijas „maigo varu” jeb ietekmēšanas spēju Latvijā un noteikti veicinātu Latvijas enerģētisko nedrošību. Jāņem vērā, ka vienīgi īpaši smaga krīze Latvijā un Krievijas vai ES un Krievijas attiecībās varētu likt Krievijai mēģināt izmantot smagos enerģētikas ieročus pret ES un NATO dalībvalstīm. Turklāt pašreizējā gāzes krātuvju ietilpība jau tagad ir ievērojami lielāka par to, kāda nepieciešama Latvijas ikgadējam gāzes patēriņam. Pazemes krātuves vispirms ir paredzētas nepārtrauktai funkcionēšanai un uzņēmējdarbībai, nevis neregulārām un neprognozējamām ārkārtas situācijām. To nepārprotami paziņojuši arī Latvijas uzņēmēju interešu pārstāvji.⁶⁹

Tādēļ, pieņemot šo plašāko skatījumu uz enerģētisko drošību, tās kontekstā pazemes krātuves un attiecīgā infrastruktūra, kas izveidota ciešā darbībā ar svarīgāko piegādātāju, vienīgi palielinātu šī piegādātāja daļu saņēmējvalsts enerģētikas sektorā. Palielināto atkarību no Krievijas speciālisti atzinuši attiecībā uz Ungāriju, kas notika situācijā, kad ES vispār un atsevišķas valstis konkrēti bija paudušas nepieciešamību dažādot un samazināt līdz minimumam atkarības modeļus.⁷⁰ Enerģētikas sektora interešu grupas tieši vai netieši ir kļuvušas par vienu no galvenajiem elementiem šajos modeļos, kas ilustrē atkarību no Krievijas. Kā

⁶⁶ Davis, A. and Jesinska, A. (2006). Increasing role of underground gas storages.

⁶⁷ 2007. gada jūlijā toreizējais ekonomikas ministrs Jurijs Strods lēsa, ka gadījumā, ja tiktu būvēta vēl viena ar gāzi darbināma elektrostacija, ko iesaka darīt dažas ietekmīgas enerģētikas kompānijas, piemēram, *Itera Latvija*, gāzes daļa Latvijas enerģijas patēriņa bilanci varētu pat pārsniegt 50%; sk. LETA, 2007. g. 27. jūlijs.

⁶⁸ Krievijas gāzes eksports 2006. gadā jau samazinājās salīdzinājumā ar 2005. gadu.

⁶⁹ Strautiņš, P. (2007. g. 18. februārī). Gāze pusgadsmītam. Intervija ar *Itera Latvija* priekšsēdētāju Juri Savicki. *Diena*.

⁷⁰ Dempsey, J. (23 June 2006). Hungary and Russia strike a deal to build gas pipeline. *International Herald Tribune*.

izteicies Harolds Eletsons, „Baltijas valstīm jāatceras, ka problēma nav Krievijas enerģija pati par sevi, bet gan tas, ka pārmērīga atkarība no tās var radīt potenciāli nepatīkamas politiskās sekas. Līdzīgā kārtā problēma nav Krievijas kompāniju lielā ieinteresētība investēt Baltijas valstu enerģētiskās infrastruktūrā, bet gan tas, ka šīs kompānijas šķiet darām to, neievērojot tādus pašus standartus kā Rietumeiropas kompānijas.”⁷¹

Zīmīgi, ka pēc tam, kad Krievija lika saprast, ka tā varētu izveidot nepieciešamo infrastruktūru un objektus gāzes piegādes nodrošināšanai Krievijas ziemeļrietumiem *Nord Stream* kontekstā, bažas par Krievijas iespējamiem plāniem „pamest” Latviju un nepieciešamību uzaicināt *Gazprom* turpmāk investēt pazemes krātuvēs pauda Latvijas gāzes monopoluzņēmuma *Latvijas Gāze* priekšsēdētājs.⁷² Kompānija, protams, ir ieinteresēta ne vien nezaudēt savas salīdzinošās ekonomiskās priekšrocības, bet arī attīstīt pazemes krātuves. Tas palielinātu kompānijas svarīgo nozīmi reģionā un vienlaikus varētu dot izdevību palielināt ienākumus, pārdojot uzkrāto Krievijas gāzi. Kaut arī ES un Latvijas vienošanās garantē *Latvijas Gāzes* monopolstāvokli gāzes sektorā līdz 2010. gadam, kompānija ir apliecinājusi gatavību nodrošināt savu monopolstāvokli tirgū Latvijā līdz 2017. gadam.⁷³ Tas liecina, ka *Gazprom* un vispār Krievija jau šobrīd ir ieguvušas pietiekami nozīmīgas ekonomiskās sviras asimetrisku enerģētiskās attiecību kontekstā, radot un veicinot konkrētas ekonomiskās intereses Latvijā, kas sliecas uz ciešāku sadarbību ar Krieviju ekonomikas, enerģētikas un politikas jomā.⁷⁴ Jau tagad var pieņemt, ka Latvijas neseno divējādo attieksmi pret enerģētisko drošību un konkrēti Krievijas un Vācijas gāzesvada atšķirīgo interpretāciju acīmredzot izraisījusi lielu interešu grupu ievērojamā ietekme Latvijas ekonomikā un politikā, kā arī norāda uz ilgtermiņa stratēģijas trūkumu enerģētiskās jomā.

Secinājumi

Neraugoties uz aizvien pieaugošo apziņu, ka ir jāveic konkrēti pasākumi, lai virzītu uz priekšu Eiropas „enerģētiskās ārpolitiku”, pieejā enerģētiskās drošības politikai Eiropā joprojām dominē prakse „mācīties darot”. Tas pēc atsevišķu ekspertu uzskatiem varētu nozīmēt, ka Eiropas Savienībā būs grūti izvairīties no iespējamās ar enerģiju saistītās krīzes.⁷⁵ Tomēr pieejas „mācīties darot” negatīvās sekas var īpaši just neaizsargātās jaunās ES dalībvalstīs. Latvija ir šo valstu vidū un sastopas ar grūto dilemmu definēt skaidru ilgtermiņa enerģētiskās stratēģiju, kas nodrošinātu gan ekonomisko labklājību, gan politisko suverenitāti. Latvijas energoresursu piegādes drošums līdz šim ir bijis saistīts faktiski tikai ar Krieviju. Šis akūtais jautājums nav padarīts vieglāks laikposmā pēc 1991. gada. Pat gluži pretēji, jo Latvija zaudēja vissvarīgāko pretsvara instrumentu – kontroli pār Krievijas naftas tranzītu – un tās atkarība no Krievijas enerģijas resursu piegādes ir tikai nostiprinājusies. Turklāt pēdējā gada laikā Latvijas politiskā un biznesa elite ir acīmredzami izvēlējusies „ekonomiskās izdevības diskursu” attiecībā ar Krieviju, kas var pastiprināt Krievijas klātbūtni pat vēl vairāk. Un tam ir skaidri izteiktas nozīmīgas sekas Latvijas enerģētiskās drošības stratēģijā.

Kaut arī ir grūti rast „burvju nūjiņu”, kas atrisinātu Latvijas enerģētiskās dilemmas, vairākus ieteikumus tomēr varētu piedāvāt. Pirmkārt, enerģētiskās drošības garantēšana ir valdības prerogātīva un, jāuzsver, pienākums, nevis biznesa darījums. Latvijas sarežģītajā ģeopolitiskajā un ģeoekonomiskajā situācijā enerģētiskās

⁷¹ Elletson, H. (August 2006). *Baltic Independence and Russian Foreign Energy Policy*. Report of Global Market Briefings Series on Russian foreign energy policy. P. 25-26.

⁷² LETA, 2006. g. 19. februāris; Krastiņa L. (2006. g. 7.-12. aprīlis). Dāvja intīmais nacionālais lēpnums. Intervija ar *Latvijas Gāzes* priekšsēdētāju Adrianu Dāvi izdevumā *Republika*.

⁷³ Dūmiņa, Z. (2007. g. 7. maijā). Nacionālā bagātība - gāzes krātuves. Intervija ar Adrianu Dāvi. *Diena*.

⁷⁴ Kosmachev, K. (2007. g. 2. februāri). Skele, prirodniy gaz i dogovor o granice. *Telegraf*.

⁷⁵ Umbach, F. (2007). *European Energy Foreign Policy*. P. 14-15.

plānošanai jākļūst par stabilu procesu, paturot prātā ilgtermiņa ekonomiskos, politiskos un vides mērķus. Lēmumu pieņēmējiem Latvijā būtu jāņem vērā Maikla Sandera kritiskais vērtējums par Vācijas valdības „īpašajām attiecībām” ar Krieviju enerģētikas jomā: „politisko interešu neievērošana var izraisīt politiskas nogulsnes, kuras var dārgi maksāt ar enerģētiku nesaistītajās Vācijas ārpolitikas jomās. Tā kā enerģētikas kompānijām nav iemesla rūpēties par politiskiem jautājumiem, uzņēmējdarbības spēlētāju labāka koordinācija un pārraudzība enerģētikas sektorā ir vienīgais veids, kā pārliecināties, ka sabiedrības intereses netiek atstātas novārtā”⁷⁶.

Otrkārt, tā vietā, lai palielinātu Krievijas gāzes īpatsvaru un atkarību no tās, „liekot visu uz spēles” un cenšoties kļūt par sava veida „reģionālo gāzes centru”, Latvijai vajadzētu tīkties īstenot labi zināmo patiesību par jebkuras valsts enerģētisko drošību – dažādot piegādi. Pilnīga paļaušanās uz vienu piegādātāju var efektīvi apdraudēt suverēnas valsts rīcības autonomiju. Dažādošanas politika nedrīkst aprobežoties tikai ar piegādes maršrutu dažādošanu. Patiesībā „dažādošanu” var sākt pašmāju līmenī, padarot efektīvāku enerģijas patēriņu un veicinot vietējo atjaunojamo resursu ražošanu ar pienācīgas nodokļu un subsīdiju politikas palīdzību. Ir jātiecas pēc „labākas enerģijas”, nevis pēc „vairāk enerģijas”. Enerģijas efektivitātes pasākumi ir viens no visneatliekamākajiem un būtiskākajiem ieguldījumiem enerģētikas drošības garantēšanā. Strauji pieaugošo gāzes cenu un valstīm noteikto oglekļa izmešu ierobežojumu (un potenciāli dārgo oglekļa izmešu kvotu) kontekstā enerģijas efektivitāte, iespējams, arī kļūst par vienu no vislētākajiem enerģētikas drošības līdzekļiem. Tas efektīvi samazinātu nepieciešamību pēc importētiem enerģijas resursiem, galvenokārt pēc Krievijas naftas un gāzes, un samazinātu to īpatsvaru.

Treškārt, kaut arī resursu deficīts enerģētikas jomā var likt veikt vienpusējus pasākumus un kārdināt ar iespēju gūt tūlītēju peļņu, ilgākā laikposmā reģionālā sadarbība un solidaritāte dotu daudz būtiskāku ieguldījumu enerģētiskās drošības garantēšanā. Tikai kopīgiem spēkiem trīs Baltijas valstis var īstenot tik vitāli svarīgu projektu kā Ignalinas jaunās atomelektrostācijas būve, Baltijas „elektroenerģijas salas” integrāciju Eiropas „elektroenerģijas kontinentā”, realizēt naftas piegādes dažādošanas projektus un perspektīvā izvērst kopīgu sašķidrīnātās dabasgāzes projektu kādā no Baltijas valstīm. Latvijai noteikti aktīvi jāsadarbojas ar citām ES valstīm un it īpaši ar Eiropas Komisiju, jo Latvijas lomas nostiprināšana Eiropas „enerģētikas ārpolitikā” veicinātu solidaritātes principa nodrošināšanu un padarītu Eiropas Savienību par vienlīdzīgāku partneri dialogā ar enerģijas piegādātājiem. Eiropas Savienības loma var kļūt ārkārtīgi svarīga, lai mazinātu Eiropā ar risku un draudiem saistīto Krievijas „maigo” jeb ietekmēšanas varu, piemēram, aizvien jūtamāko klātbūtni enerģētikas sektorā un tā monopolizāciju dalībvalstīs, kuru vidū diezgan skaidri izceļas Latvija. Eiropas Komisijas 2007. gada septembra priekšlikumu īstenošana rezultātā var kļūt par faktoru, kas veicinās tādas biznesa vides izveidi, kurā monopolizācija būtu ierobežota. Latvijas gadījumā tas neļautu Krievijas ar valsti saistītajām un neaurskatāmajām kompānijām iegūt dominējošo stāvokli un varētu mazināt Latvijas aizvien pieaugošo „maigo nedrošību” un potenciālo „gazpromizāciju”. Tādēļ, neraugoties uz daudzām un pamatotām šaubām par Eiropas Savienības „kopējo enerģētikas ārpolitiku”, Latvijas centieni aktīvi ekonomiski un politiski sadarboties ar pārējām Eiropas Savienības dalībvalstīm un Eiropas Komisiju varētu būt vispiemērotākais un faktiski vienīgais Latvijas enerģētiskās drošības dilemmu risinājums.

⁷⁶ Sander, M. (2007). Strategic Relationship. P. 24.

Baltijas jūras reģiona nozīme paplašinātā Eiropas Savienībā

Dr. Toms Rostoks, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Ievads

Baltijas jūras reģions (BJR) neapšaubāmi ir uzskatāms par vienu no reģionālās sadarbības veiksmes stāstiem, jo pēc PSRS iziršanas šajā reģionā ir notikušas nozīmīgas miermilīgas pārmaiņas. Laikā, kad citviet pasaulē nevienlīdzība starp attīstītajām un attīstības valstīm palielinās, BJR ietvaros notiek pakāpenisks izlīdzināšanās process, jo reģionā vienkopus atrodas gan turīgas valstis, gan trūcīgākas valstis, kas strauji attīstās. Pārejas un tam sekojošā integrācijas perioda gaitā gan atsevišķu valstu, gan reģiona stabilitāte kopumā ir būtiski paaugstinājusies. Tomēr, ņemot vērā gan reģiona valstis, gan ES, gan Krievijā notiekošās pārmaiņas, likumsakarīgs ir jautājums par reģiona tālāko attīstību.

Lai izprastu reģiona tālākās attīstības perspektīvas, ir nepieciešams rast atbildes uz jautājumiem par pašreizējo sadarbības apsīkumu. Kā interpretēt pašreizējo reģionālās sadarbības stāvokli BJR? Kādu ietekmi uz BJR attīstību atstāj ES un Krievijas savstarpējās attiecības? Lai varētu vismaz daļēji rast atbildes uz uzdotajiem jautājumiem, raksts tiks iedalīts divās daļās. Pirmajā daļā tiks aplūkots reģionālās sadarbības pašreizējais stāvoklis, izmantojot starptautisko attiecību teorijās atrodamās atziņas par reģionālās sadarbības norisi un nosacījumiem. Teorētisks skatījums uz reģionālo sadarbību palīdz izprast sadarbības iespējas un ierobežojumus, proti, kāpēc reģiona valstis izvēlas sadarboties vairāk vai mazāk un kāpēc pēdējos gados ir novērojams reģionālās sadarbības iniciatīvu apsīkums. Citiem vārdiem sakot, raksta pirmajā daļā tiks skaidroti reģiona veidošanās un attīstības teorētiskie nosacījumi, kā arī tas, kā šie nosacījumi darbojas BJR ietvaros.

BJR ir ģeogrāfiska telpa, kurā satiekas ES un Krievija, tāpēc raksta otrajā daļā BJR tiks aplūkots ES un Krievijas attiecību kontekstā. Neraugoties uz to, ka ne ES, ne Krievija BJR ietvaros nav uzskatāmas tikai par ārējiem spēlētājiem, rakstā tās tiks aplūkotas vairāk kā reģionālās sadarbības veidošanās ārējie nosacījumi.¹ Autors ir izvēlējies šādu pieeju, jo ES un Krievija ir globāli spēlētāji, kuru ietekme sniedzas tālu pāri BJR robežām. Tā kā BJR ir tikai neliela daļa no plašākas starptautisko attiecību mozaikas, tad BJR ietvaros parādās ES un Krievijas duālā daba. No vienas puses, abas puses ir daļa no reģiona, taču, no otras puses, BJR nav šo spēlētāju nozīmīgākā

¹ Reģionālo sadarbību var aplūkot gan no reģiona viedokļa, kur lielākā nozīme tiek piešķirta reģiona iekšējās dinamikas analīzei, gan no ārpusaules viedokļa, kur lielākā nozīme tiek piešķirta reģiona veidošanās ārējiem nosacījumiem. Krievijas un ES loma BJR attīstībā atrodas starp šīm divām pieejām, jo gan ES, gan Krievija vienlaikus ir gan iekšējie spēlētāji, gan arī ietekmē BJR veidošanās ārējos nosacījumus.

prioritāte, tāpēc to interese par reģionu varētu būt ierobežota.² Otrajā raksta daļā BJR tiks aplūkots kā ES un Krievijas saskares punkts un kā objekts, kas iegūst nozīmi tikai tad, kad citi spēlētāji to piepilda ar nozīmi.

Reģionālā sadarbība BJR: teorētisks skatījums

Šis nodaļas mērķis ir pierādīt, ka bieži sastopamais priekšstats par reģionālo sadarbību kā par pastāvīgi augošu procesu, kura gaitā reģiona iekšējā saliedētība nostiprinās, ir kļūdainš. Reģionālā sadarbība Eiropā reizēm tiek uztverta kā nebeidzams process, kas neizbēgami noved pie ciešākas integrācijas un kura iekšējā loģika neļauj valstīm to pārtraukt vai vājināt. Nozīmīgākais jautājums ir par reģionālās sadarbības procesa vadību, un šajā jautājumā pastāv divi atšķirīgi uzskati. Pirmais no tiem ir tāds, ka šim procesam ir sava iekšējā loģika, kas maina valstu uzvedību un rada pastāvīgu nepieciešamību pēc sadarbības turpināšanas un kvalitatīvas uzlabošanas. Reģionālās sadarbības process nosaka valstu uzvedību, tādējādi apšaubot reģiona valstu kā procesa dalībnieku spēju rīkoties patstāvīgi. Otrais uzskats ir tāds, ka valstis vada reģionālās sadarbības procesu un pielāgo to savām vajadzībām. Valstu uzvedība ir autonoma, un tās ir patstāvīgas, pieņemot lēmumus par iesaistīšanos reģionālajā sadarbībā un par tās turpināšanu. Raksta gaitā autors centīsies pierādīt, ka pirmais skatījums uz reģionālo sadarbību ir kļūdainš un ka iesaistīšanās reģionālajā sadarbībā, lai arī nenoliedzami ietekmē valstu uzvedību, tomēr nesamazina to autonomiju līdz tādai pakāpei, ka valstis nespētu vadīt un kontrolēt reģionālo sadarbību.

Determinisma vilinājums

Attiecības starp valstīm var būt ļoti dažādas, taču pamatnosacījums tam, lai vispār būtu iespējams runāt par starpvalstu attiecībām, ir mijiedarbība, kas var būt gan tieša, gan pastarpināta. Pētnieki ir izdomājuši dažādus jēdzienus, ar kuru palīdzību raksturot valstu mijiedarbību, un pārsvarā mijiedarbību var raksturot kā sadarbību, konfliktu vai vienaldzību. Attiecības var būt gan konfliktējošas, kad starp valstīm ir radušās būtiskas nesaskaņas, gan saskaņīgas, kad tās darbojas kopīgu mērķu, interešu un vērtību vadītas. Sadarbības un konflikta jēdzieni nav savstarpēji izslēdzoši, un tie apliecina to, ka valstu savstarpējās attiecības ir abpusēji būtiskas. Attiecības starp valstīm var būt arī vienaldzīgas, kas visticamāk apliecina būtisku kopīgu vai pretēju interešu neesamību. Viss iepriekš minētais attiecas arī uz starpvalstu mijiedarbību reģiona ietvaros, tomēr vienaldzības iespēja viena reģiona ietvaros ir salīdzinoši neliela, jo sistemātiska mijiedarbība neizbēgami noved pie attiecību polarizēšanās.

BJR valstu attiecības ir raksturotas kā tik veiksmīgs reģionālās sadarbības piemērs, ka to nevar neturpināt. Manuprāt, šāds skatījums ir nedaudz pārsteidzīgs. Tas vairāk liecina par vērotāja priekšstatiem par starpvalstu mijiedarbības vēlamu nevis patieso raksturu. Minētais starpvalstu attiecību raksturojums ir labāk izprotams, ja ņem vērā to, ka Baltijas valstis ilgstoši vēlējās nokļūt ES un ka Rietumeiropas valstis savstarpēji sadarbojas jau ilgāk kā piecdesmit gadus. Ja mijiedarbība ir neitrāla un ja konflikts raksturo nedraudzīgas attiecības, tad par atslēgas vārdu BJR valstu attiecību raksturošanai kļūva sadarbība, kas lielā mērā izrietēja no Rietumeiropas valstu pozitīvās pieredzes pēckara periodā. Sadarbība ir bijusi tik ilgstoša un visaptveroša, ka gan Rietumeiropas, gan Baltijas valstīm ir grūti iedomāties kādu jautājumu, kas būtu tik nozīmīgs, ka tā dēļ būtu nepieciešams konfliktēt ar saviem kaimiņiem. Reģionālā sadarbība ap Baltijas jūru ir daļa no plašāka draudzīgu attiecību tīkla, kāds ir izveidojies Rietumeiropā. Centrālās un Austrumeiropas

² BJR nav problēmu reģions, tāpēc ES un Krievijas nozīmīgākās ārpolitikas prioritātes varētu būt koncentrētas citos reģionos, kas ir nestabilāki vai stratēģiski svarīgāki.

valstis arī ir kļuvušas par daļu no šī draudzīgo attiecību tīkla. Pat tādas valstis kā Ukraina, Moldova, Balkānu valstis un nākotnē, iespējams, arī Baltkrievija kļūst par sadarbības tīkla daļu. ES darbojas kā magnēts, pārveidojot kaimiņos esošās valstis, kuras savā uzvedībā aizvien vairāk sāk uzlūkot sadarbību par pamatprincipu attiecību veidošanai ar citām valstīm. Protams, Eiropas valstis apzinās, ka sadarbības prakse nav universāla un citviet pasaulē valstis atrod pietiekami daudz iemeslu, lai savstarpēji konfliktētu un pat karotu, taču Eiropa daudzu tās iedzīvotāju un politisko līderu acīs ir kļuvusi par miera ostu, kuru raksturo savstarpēji labvēlīgas attiecības.

Arī BJR dominē sadarbības politika. Savā ziņā šis reģions pat tiek uzskatīts par paraugu nesaskaņu atrisināšanai miermīlīgā ceļā, tāpēc būtu loģiski, ja šis veiksmes stāsts turpinātos, proti, reģionālajai sadarbībai būtu jāturpinās un jāiegūst jaunas kvalitātes. Būtu jāizvirza jauni mērķi, kas ar pastiprinātas sadarbības palīdzību tiktu sasniegti. Būtu jāatrod jaunas problēmas, kas prasītu ciešāku starpvalstu koordināciju. Sadarbība ir kļuvusi par tik būtisku ES un BJR valstu domāšanas sastāvdaļu, ka netiek pieļauta iespēja, ka tā varētu sevi izsmelt un ka starpvalstu attiecības varētu pasliktināties. Tāpat netiek apšaubīta sadarbības lietderība, proti, tā vienmēr rada pozitīvu pievienoto vērtību. Ja izrādās, ka sadarbība nav bijusi tik veiksmīga, kā iecerēts, tajā iesaistītajiem dalībniekiem vajadzētu pielikt divkāršas pūles, lai nākotnē sadarbība izdotos. Sadarbības loģika arī nosaka to, ka sadarbības potenciāls nekad netiek izsmelts, proti, sadarbība ir pieaugoša. Kad tā tiek uzsākta, tā noved pie nepieciešamības attīstīt un pilnveidot izveidotos sadarbības tīklus. Citiem vārdiem sakot, sadarbība ir nebeidzams process, kura gaitā katrs sadarbības projekts rada nepieciešamību pēc tālākas sadarbības. Pati doma par to, ka sadarbība varētu apsīkt, šķiet zaimojoša, jo tādējādi tiek apšaubīti Eiropas valstu attiecību pamati. Sadarbība nekad nav pabeigta, jo katra rīcība rada neparedzētas blakusparādības, kuras ir iespējams novērst ar ciešākas sadarbības palīdzību. Sadarbība rada sadarbību.

Starptautiskās politikas teorija piedāvā dažādus skatījumus uz starpvalstu attiecībām. Teoriju daudzveidība izriet no tā, ka starpvalstu attiecības ir daudzveidīgas. Vieni pētnieki ir centušies noskaidrot, kāpēc valstis savstarpēji konfliktē, un no šiem pētījumiem ir izaugušas teorijas, kurās tiek pamatots, kāpēc valstu starpā pastāv nesaskaņas. Citi pētnieki ir centušies izskaidrot, kāpēc valstis sadarbojas un kāpēc starp tām veidojas attiecības, kuras grūti nodēvēt citādi kā par draudzīgām. Tā kā šīs nodaļas tēma ir BJR valstu sadarbības izskaidrošana, sīkāk aplūkotas tiks tās teorijas, kurās tiek skaidroti un pamatoti sadarbības iemesli.

Ciešākas sadarbības skaidrošanai 20. gs. vidū tika izmantotas integrācijas teorijas. Neraugoties uz daudzajām atšķirībām, kas neapšaubāmi pastāvēja starp dažādām teorētiskajām skolām, tās apvienoja uzskats, ka starpvalstu sadarbība noved pie integrācijas. Funkcionālisti, uzskatot, ka politiķi ir bijuši vainīgi pie divu pasaules karu izraisīšanas, lielāku lomu atvēlēja nepolitiskajiem ekspertiem, pretnostatot politiku kā varas palielināšanu funkcionālai sadarbībai, kuras mērķis būtu labklājības palielināšana.³ Federālisti uzskatīja, ka starpvalstu konfliktus ir iespējams atrisināt ar pareiza konstitucionāla risinājuma palīdzību. Integrācija notiktu nevis funkcionāli un pakāpeniski, bet gan konstitucionāli un strauji. Vēlākajos gados gan federālisti atzina, ka integrācija var notikt pakāpeniski, taču federācijas izveidošana ir visvēlamākais mērķis, kura sasniegšana nozīmētu to, ka integrācija ir kļuvusi neatgriezeniska.⁴ Neofunkcionālisti apzinājās, ka ciešāka sadarbība nevar notikt bez politisko līderu līdzdalības, tāpēc piešķīra tiem nozīmīgu lomu integrācijas procesā. Vēl neofunkcionālisti centās noformulēt ciešākas sadarbības priekšnosacījumus un izskaidrot integrācijas procesu kā pakāpenisku sadarbības padziļināšanos, kuras gaitā notiek pārplūšana starp dažādiem

³ Mitrany, D. (1966). *A Working Peace System*. Quadrangle Book. Mitrany, D. (1933). *The Progress of International Government*. Yale University Press. Mitrany, D. (1971). The Functional Approach in Historical Perspective. *International Affairs*, 47:3. Sewell, J.P. (1966). *Functionalism and World Politics. A Study Based on United Nations Programs Financing Economic Development*. Princeton University Press.

⁴ Rosamond, B. (2000). *Theories of European Integration*. St.Martin's Press.

sadarbības sektoriem.⁵ Transakcionālisti uzskatīja, ka starpvalstu sadarbība zināmā mērā līdzinās nācijvalstu veidošanās procesam, kura gaitā blīvāka mijiedarbība noved pie drošības kopienas, kurai ir raksturīgi, ka būtiski konflikti starp vienībām, kas piedalās integrācijas procesā, ir neiespējami.⁶

Integrācijas teorijas ir atšķirīgas, tomēr tās apvieno kopīgs priekšstats par starpvalstu sadarbību kā par procesu, kura kvalitāte laika gaitā uzlabojas. Ja starpvalstu sadarbība tiek aplūkota ilgākā laika periodā, pastāv liela iespēja, ka integrētības pakāpe pārskata perioda beigās būs augstāka nekā sākumā. Lai arī citviet pasaulē šāds paredzējums nepiepildījās, Eiropā integrācija kļuva par neapšaubāmu faktu. Priekšstatu par to, ka Eiropā starpvalstu sadarbība attīstās ciešākas integrācijas virzienā, pastiprināja 20. gs. astoņdesmito gadu nogales notikumi, kad tika atsākts integrācijas padziļināšanas process. Vēl septiņdesmitajos gados Eiropā tika uzskatīts, ka integrāciju ir iespējams apstādināt, taču šī procesa atjaunošana astoņdesmito gadu beigās lika izdarīt secinājumu, ka ciešāku sadarbību var apturēt tikai uz laiku un ilgtermiņa ciešāka integrācija ir nenovēršama. Protams, šis secinājums netika attiecināts uz citiem pasaules reģioniem, taču Eiropā integrācija kļuva par nolemtību. Ciešāka sadarbība noved pie integrācijas, un šāds priekšstats par starpvalstu attiecībām Eiropas valstsvīru domāšanā ir dziļi iesakņojies. Tam ir nozīmīgas sekas arī attiecībā uz BJR valstīm un to izveidotajiem sadarbības tīkliem.

Integrācijas teorijas ir tikai daļa no plašāka teoriju kopuma, kas skaidro ciešākas starpvalstu sadarbības attīstību un tās likumsakarības. Neraugoties uz dominējošo priekšstatu, ka sadarbība noved pie integrācijas, tika attīstītas arī citas idejas. Integrācija no nozīmīgākā jēdziena, ar kura palīdzību tiek skaidroti reģionu ietvaros notiekošie procesi, pārtapa par vienu no jēdzieniem līdztekus citiem konceptiem, kas arī skaidroja starpvalstu sadarbību reģionu ietvaros. Lai arī šādā veidā izdevās Eiropas integrāciju atdalīt no citiem reģionālās sadarbības veidiem (kas gan dziļuma, gan plašuma ziņā nesniedzas līdz integrācijai), tomēr priekšstats par sadarbības progresējošo raksturu saglabājās, proti, arī citiem viedokļiem par reģionālo sadarbību bija raksturīgs uzskats, ka sadarbība attīstās un kļūst spēcīgāka un reģioni kļūst saliedētāki.

Vienu no nozīmīgākajiem mēģinājumiem izveidot ciešas un pozitīvas reģionālās mijiedarbības modeli, kurā tiktu ietverta gan integrācija, gan brīvākas reģionālās sadarbības formas, veica Endrjū Harels un Luīze Foseta. Šie autori uzskatīja, ka līdzšinējie reģionālās sadarbības klasifikācijas modeļi ir nepilnīgi un ir nepieciešams izveidot jaunu klasifikāciju, kas ļautu labāk izprast daudzveidīgās reģionālās sadarbības formas. Šāda klasifikācija ļautu arī izvairīties no eurocentrisma ar tam raksturīgo priekšstatu par integrāciju kā dominējošo reģionālās sadarbības modeli. Mēģinot klasificēt dažādas reģionālās sadarbības formas, Endrjū Harels un Luīze Foseta ieviesa lielāku skaidrību par jēdzienu (reģionālisms, reģionalizācija, integrācija, u.c.) savstarpējām attiecībām. Viņu modeļa būtība ir tāda, ka reģionālisms ir uzskatāms par kategoriju, kurā ietilpst dažādi reģionālās sadarbības veidi, proti, reģionālisms ir jumta jēdziens, kurā ietvertas dažādas

⁵ Haas, E.B. (1964). *Beyond the Nation-State. Functionalism and International Organization*. Stanford University Press. Haas, E.B. (1975). *The Obsolescence of Regional Integration Theory*. Research series, no. 25, University of California. Haas, E.B. (1970). The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing. *International Organization*, 24:4. Haas, E.B. (1961). International Integration: The European and Universal Process. *International Organization*, 15:3. Schmitter, P.C. (1969). Three Neofunctional Hypotheses about International Integration. *International Organization*, 23:1. Lindberg, L.N. (1963). *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford University Press. Scheingold, S.A. (1971). Domestic and International Consequences of Integration. In: Lindberg, L.N., Scheingold, S.A. (eds). *Regional Integration. Theory and Research*. Harvard University Press. Pentland, C. (1973). *International Theory and European Integration*. Faber and Faber Limited.

⁶ Deutsch, K.W., Foltz, W.J. (eds). (1966). *Nation-Building*. Aldine Atherton. Deutsch, K.W. (1978). *The Analysis of International Relations*. Prentice Hall. Deutsch, K.W. (ed.). (1968). *Political Community and the North Atlantic Area. International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton University Press.

reģionālās sadarbības izpausmes.⁷ Pēc Harela un Fosetas domām, pastāv pieci reģionālisma veidi: reģionalizācija, starpvalstu integrācija, reģionālā apziņa un identitāte, reģionālā sadarbība, reģionālā kohēzija.⁸

Abu autoru izveidotais modelis neparedz dažādu reģionālās sadarbības veidu pakāpenisku attīstību virzienā no vājākas sadarbības uz spēcīgāku. Drīzāk šī modeļa būtība ir tāda, ka reģionālā sadarbība ir daudzveidīga un tās dažādās formas ir grūti un varbūt pat neiespējami izkārtot vienas skalas ietvaros, kur skalas lejasgalā būtu salīdzinoši vāja starpvalstu sadarbība, bet skalas augšgalā atrastos ciešākas sadarbības formas. Citiem vārdiem sakot, reģiona iekšējās saliedētības palielināšanās var nenovest pie institucionalizētas sadarbības, kas, kā zināms, ir būtiska Eiropas apvienošanās pazīme. Reģionālās sadarbības dinamika nav tieši atkarīga no sadarbības institucionalizēšanas.

Pastāv dažādi reģionālās sadarbības veidi. Tie nav savstarpēji izslēdzoši, un tos nevar izvietot hierarhiskā secībā. Neraugoties uz izveidotās klasifikācijas noderīgumu, viens būtisks jautājums, kam šie autori nav pievērsušies, ir sadarbības dinamika un faktori, kas to nosaka. Lielākā daļa reģionālās integrācijas un sadarbības teoriju paredz sadarbības vājināšanās iespēju, taču praksē šī iespēja netiek attiecināta uz Eiropas subkontinentā notiekošajiem sadarbības procesiem. Teorētiski sadarbība (vai integrācija) var vājināties, taču tiek uzskatīts, ka praksē Eiropā tas nevar notikt. Arī Harela un Fosetas izveidotā klasifikācija paredz iespēju, ka reģionālā sadarbība var vājināties, taču šis ir jautājums, kas nevienu Eiropā īpaši nav uztraucis, jo līdzšinējā vēsture rāda, ka sadarbība uz laiku var apstāties, taču ilgtermiņā valstu sadarbības impulsi gūst virzību. Līdzīgi kā integrācijas prakse apstiprināja tās dalībnieku optimistiskās ekspektācijas, arī reģionālās sadarbības procesi, kas BJR ietvaros aizsākās 20. gs. deviņdesmito gadu sākumā, liecināja, ka reģionālā sadarbība ir progresējošs fenomēns. Sadarbības tiklu skaita palielināšanās, reģionālo starpvaldību organizāciju institucionalizācija liecināja par to, ka reģionalizācija uzņēma apgriezienus. Tas radīja iespaidu, ka reģionālā sadarbība kļūs ciešāka.⁹ Ja reģionālā sadarbība un integrācija ir procesi, no kuriem iegūst visas iesaistītās puses, būtu loģiski domāt, ka vēl ciešāka integrācija un reģionālā sadarbība visām tajā iesaistītajām pusēm sniegtu vēl lielākus ieguvumus.

Arī BJR valstu sadarbība tika veidota uz jau esošajiem priekšstatiem par to, ka reģionālā starpvalstu sadarbība ir ar *a priori* pozitīvu efektu un šādai sadarbībai ir raksturīgi intensificēties, pieaugt un palielināt reģiona saliedētību. Šādi uzlūkojot reģionālo sadarbību, tā atklājas kā deterministisks process, kura iekšējā loģika neļauj valstīm atteikties no procesa gaitā iegūtajiem labumiem. Valstis un citi starptautisko attiecību dalībnieki no sadarbības procesa virzītājiem pārtop par šī procesa dalībniekiem, kuru rīcību nosaka paša procesa iekšējā loģika un nosacījumi. Reģionālās attiecības pārtop par mehānisku sistēmu, kuras dalībnieku rīcību nosaka sadarbības process, par kura sastāvdaļu tie ir kļuvuši. Citiem vārdiem sakot, reģionālā sadarbība (pēc tam, kad tā ir tikusi uzsākta) pati sevi uztur. Savukārt procesa dalībnieki zaudē spēju patstāvīgi izlemt par tā tālāko likteni. Protams, sistēma nav pilnīgi mehāniska, jo tās dalībnieki, kas līdzdarbojas reģionālajā sadarbībā, var izlemt par specifiskajām nozarēm, sadarbības projektiem un ātrumu, ar kādu sadarbība attīstīsies nākotnē, tomēr sadarbības pastiprināšanās un paplašināšanās netiek apstrīdēta. Tai ir būtiska ietekme uz valstu uzvedību.

⁷ Rakstā galvenokārt tiek lietots jēdziens "reģionālā sadarbība", jo citu reģionālisma veidu jēdzienu izmantošana būtu pārāk laikietilpīga, proti, tā prasītu pamatīgāku izskaidrošanu ikreiz, kad nāktos raksturot kādu reģionālās sadarbības gadījumu. Lai arī rakstā tiek pieminēta gan integrācija, gan reģionālā sadarbība, gan citi reģionālisma veidi, tie visi pamatos ir uzskatāmi par reģionālās sadarbības paveidiem. No šāda viedokļa raugoties, par reģionālo sadarbību ir uzskatāma gan BJR valstu sadarbība, gan ES integrācija.

⁸ Hurrell, A. (1995). Regionalism in Theoretical Perspective. In: Fawcett, L., Hurrell, A. (eds). *Regionalism in World Politics*. Oxford University Press. P. 39–45.

⁹ Ticība integrācijas un reģionālās sadarbības virzībai ciešākas reģionālās saliedētības virzienā balstās uz ideju par progresu, kas ir viens no centrālajiem Rietumu civilizācijas komponentiem.

Ideja par to, ka reģionālā sadarbība ir daļēji mehānisks process, vēl nenozīmē, ka tas nevarētu uz laiku apstāties. ES valstu sadarbība 20. gs. septiņdesmitajos gados uz laiku apstājās. Reģionālā sadarbība var apstāties arī uz ilgāku laiku, taču jau astoņdesmito gadu vidū nāca jauns impulss, kas ļāva Rietumeiropas valstu sadarbību padziļināt. Sadarbības atjaunošana un pastiprināšana ir tikusi skaidrota dažādi, taču viens no visbiežāk minētajiem skaidrojumiem ir tāds, ka ciešāka sadarbība rada papildu ieguvumus un reizē tā rada arī nepieciešamību pēc tālākas sadarbības. Protams, tās ir valstis, kas pieņem lēmumus par ciešāku sadarbību, taču tās šos lēmumus pieņem, jo reģionālās sadarbības procesa gaitā tās apzinās nepieciešamību pēc turpmākas sadarbības. Valstu patstāvība ir apšaubāma. Reģionālās sadarbības progress var apstāties, taču parasti tas nenotiek uz ilgu laiku, jo valstis nespēj pretoties sadarbības imperatīvai, kas tās atkal saved kopā un piespiež meklēt jaunas sadarbības iespējas, kā arī rast risinājumus iepriekšējās sadarbības neparedzētajām sekām. Būtiski ir arī tas, ka Eiropas valstu līdzšinējās sadarbības pieredze liek domāt, ka sadarbības iespējas nekad netiek izsmeltas. Vismaz līdz šim Eiropas valstu ciešāka sadarbība, kas tiek realizēta ar ES palīdzību, nav tikusi izsmelta. Ja sadarbības iespējas nav izsmeltas pat ES gadījumā, kas ir ļoti ciešas sadarbības piemērs, tad BJR valstu sadarbības gadījumā sadarbības iespējas ir vēl plašākas, jo šajā reģionā starpvalstu sadarbības tikli vēl nav tik blīvi.

Var secināt, ka gan līdzšinējā starpvalstu sadarbības attīstība Eiropā (un konkrēti arī BJR), gan starptautisko attiecību teorijas, kas aplūko reģionālās sadarbības jautājumus, ir izveidojušas priekšstatu par reģionālo sadarbību kā procesu, kas sniedz ieguvumus tajā iesaistītajām valstīm un turpinās neatkarīgi no tā, vai valstis to vēlas vai nē. Sadarbības apstāšanās ir islaicīga, jo šī procesa iekšējā loģika agri vai vēlu liks valstīm paplašināt līdzšinējo sadarbību, tāpēc pauzes liecina nevis par sadarbības vājināšanos, bet gan par klusumu pirms vētras, kas sadarbību pacels jaunā kvalitātē. Tomēr, neraugoties uz to, ka šāds skatījums uz reģionālo sadarbību ir visai pārlicinošs, tas nav gluži pareizs.

Valstu autonomijas atbilde

Neapstrīdot reģionālās sadarbības nozīmi un lietderību, šī raksta autors tomēr uzskata, ka mehāniskais skatījums uz reģionālo sadarbību ir kļūdainš. Tam arī ir nozīmīgas negatīvas sekas attiecībā uz reģionālās sadarbības procesu dalībnieku ekspektācijām un priekšstatiem par valstu lomu šajā procesā. Pieņemot, ka reģionālā sadarbība ir process, kam ir tendence turpināties un pakļaut savai loģikai valstu rīcību, valstis tiek provocētas izdarīt maldīgus secinājumus par reģionālās sadarbības tālāko attīstību. No maldīgiem pieņēmumiem tiek atvasināti maldīgi secinājumi. Sadarbība kļūst par nolemtību, kuras nepieciešamība netiek apstrīdēta. Tā kā BJR valstis savus priekšstatus par reģionālo sadarbību pārsvarā smeļas no ES integrācijas pieredzes, var rasties iespaids, ka tās šo pieredzi piemēro arī sadarbībai, kas izveidojusies BJR, tāpēc šis nodaļas uzdevums ir izvirzīt vairākus teorētiskus argumentus, kas palīdzētu izskaidrot pašreizējo BJR valstu sadarbības apsūkumu.

Pirmkārt, sadarbības turpināšanās vai apsūkšana ir atkarīga no sadarbības kvalitātes. ES integrācija ir kvalitatīvi atšķirīga no BJR valstu sadarbības. ES integrācijas gaita patiešām atspoguļo šī reģionālās sadarbības projekta dalībvalstu milzīgu apņēmību. Neraugoties uz to, ka Eiropas valstu sabiedrības ne vienmēr ir bijušas pozitīvi noskaņotas pret tālāku integrāciju vai konkrētiem starpvalstu sadarbības pasākumiem, politiķi ilgākā laika periodā ir bijuši gatavi riskēt ar savu popularitāti, lai Eiropas apvienošanās turpinātos. Pierādījums tam ir atsevišķu dalībvalstu politisko elītu drosme turpināt integrāciju pat tad, kad tauta ir pateikusi, ka to nevēlas, piemēram, Dānijas gadījums ar Māstrihtas līgumu, Īrijas gadījums ar Nicas līgumu vai nesenie Francijas un Nīderlandes mēģinājumi turpināt darbu pie reformu līguma, neraugoties uz to, ka šo valstu iedzīvotāji 2005. gadā konstitucionālā līguma projektu jau vienreiz noraidīja. Tomēr, kā intervijā

uzsver vācu politologs Džozefs Džofe, ES integrācijas pieredze neapšaubāmi ir noderīga, taču tai ir ierobežots raksturs, proti, to nevajadzētu nekritiski attiecināt uz citiem reģionālisma projektiem.¹⁰ BJR valstu sadarbība ir kvalitatīvi atšķirīga, un tā ir veidojusies citā vidē un laikā.

Necenšoties iedziļināties daudzajās milzīgajās atšķirībās starp ES integrāciju un BJR valstu sadarbību, tomēr ir jānorāda uz dažām no tām. ES integrācija balstās uz līgumiem, savukārt BJR valstu sadarbība balstās uz starpvaldību dialogu un *ad hoc* pieņemtiem lēmumiem. ES integrācija balstās uz spēcīgām centrālajām institūcijām, tādām kā Eiropas Komisija, Eiropas Parlaments, Eiropas Tiesa, kas spēj ietekmēt valstu uzvedību, savukārt, piemēram, BJVP Sekretariāts ir vāja organizācija, kas nespēj ietekmēt valstu uzvedību. ES uzbūvē ir pamanāmi spēcīgi pārnacionālisma elementi, bet BJR valstu sadarbības pastāv starpvaldību un starpparlamentu sadarbības līmenī. Šo salīdzinājumu varētu turpināt, taču tas nav nepieciešams, jo atšķirības starp ES integrāciju un BJR valstu reģionālo sadarbību ir pamanāmas pat ar neapbruņotu aci. Secinājums ir tāds, ka BJR valstu sadarbība daudzējādā ziņā būtiski atpaliek no ES integrācijas. Ir zināms, ka spēcīgu reģionālo sadarbību ir daudz grūtāk apturēt nekā vājākas sadarbības formas. Iespēja, ka BJR valstu sadarbība varētu apsīkt, ir daudz augstāka nekā ES integrācijas gadījumā, proti, valstis kopā saturošais ietvars ir daudz spēcīgāks ES nekā BJR gadījumā.

Otrkārt, nozīmīgākās starptautiskās politikas teorijas neatbalsta iespēju, ka starptautiskās politikas dalībnieku rīcība ir determinēta. Iepriekšējā nodaļā reģionālā sadarbība tika atainota kā process, kam piemīt iekšējā loģika, kas nosaka valstu uzvedību. Būtībā tas ir jautājums par valstu autonomiju, iesaistoties attiecībās ar citām valstīm. Jau kopš starptautisko attiecību disciplīnas izveidošanās neilgi pēc Pirmā pasaules kara pētniekus nodarbināja jautājums par to, vai pastāv likumi, kas nosaka valstu uzvedību. Pēc sākotnējā optimisma, kuru raksturoja priekšstats, ka starptautisko attiecību pētnieku uzdevums ir modelēt labāku pasauli, sekoja atplūdi un pakāpeniska atskārsme, ka šis zinātnes uzdevums ir censties atrast likumsakarības starptautiskajās attiecībās. Likumsakarības jautu ne tikai labāk saprast starptautiskās attiecības, bet arī tās prognozēt, kā tas notiek dabaszinātnēs. Ja šādas likumsakarības netiktu atrastas, tad nāktos secināt, ka starptautiskās attiecības nav zinātne.

Var strīdēties par to, kurā brīdī šis process sasniedza apogeju, taču par vienu no nozīmīgākajiem panākumiem starptautiskās politikas teorijas attīstībā ir jāuzskata Keneta Volca darbs, kurā ir aprakstīti strukturālo reālistu priekšstati par to, kā darbojas starptautiskā sistēma. Keneta Volca teorētiskās atziņas ir grūti piemērot reģionālajai sadarbībai, tomēr, no šī raksta viedokļa raugoties, būtiski ir tas, ka strukturālo reālistu izveidotais skatījums uz starptautisko politiku visciešāk pietuvojās analogijai ar labi ieeļļotu mehānismu. Kenets Volcs uzskatīja, ka valstu rīcības iespējas ir ierobežotas un tās lielā mērā nosaka anarhiskā sistēmas struktūra. Volcs neuzskatīja, ka valstu autonomija nepastāv, taču, pēc viņa domām, ilgtermiņā valstu rīcība ir determinēta un paredzama. Tomēr šāds skatījums uz starptautisko politiku nespēja ilgi noturēties, un jau pavisam drīz pēc saņemtās kritikas Volcam nācās atzīt, ka starptautiskās sistēmas struktūra nespēj pilnībā noteikt valstu uzvedību, jo vienības var censties pārvarēt sistēmas ierobežojumus, un ar apņēmības un izdomas palīdzību valstis spēj mainīt starptautiskās sistēmas darbības nosacījumus.¹¹ Protams, arī citas

¹⁰ Joffe, J. (2004). The U.S. and Europe after the Iraq war. *Institute of International Studies, University of Berkeley*. Sk. 2007. 15. nov.: <http://globetrotter.berkeley.edu/people4/joffe/joffe04-con0.html>

¹¹ Pīlins Keneta Volca citāts: "Structures shape and shove. They do not determine behaviors and outcomes, not only because unit-level and structural causes interact, but also because the shaping and shoving of structures may be successfully resisted. [...] With skill and determination structural constraints can sometimes be countered. Virtuosos transcend the limits of their instruments and break the constraints of systems that bind lesser performers." Waltz, K. N. (1986). Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics. In: Keohane, R.O. (ed.). *Neorealism and Its Critics*. Columbia University Press. P. 343-344.

teorijas kā reālisms, liberālisms un marksisms pretendēja uz starptautisko attiecību teorijas likumsakarību izzināšanu, taču arī šīs teorijas lielākā vai mazākā mērā bija spiestas saskarties ar to, ka starptautiskajā sistēmā nepastāv tādi uzvedības ierobežojumi, kurus paši sistēmas dalībnieki nespētu mainīt.

Kādas ir starptautisko attiecību teoriju sniegtās mācību stundas, kas būtu attiecināmas uz BJR valstu sadarbības attīstības izskaidrošanu? Pati galvenā mācība ir tāda, ka starptautiskajās attiecībās ir iespējams novērot likumsakarības, taču šo attiecību dalībnieku rīcība nav determinēta. No tā izriet secinājums – ja reģionālā sadarbība ir notikusi pagātnē, tas vēl nenozīmē, ka tā turpināsies arī nākotnē, jo valstu prioritātes var mainīties. Valstīm piemīt spēja autonomi pieņemt lēmumus, tāpēc skatījums uz reģionālo sadarbību kā uz iepriekšparedzamu un determinētu procesu ir pilnīgi nepareizs. Keneta Volca rakstītais norāda uz to, ka valstu rīcību ietekmē ārējie nosacījumi, kas būtu interpretējami gan kā citu valstu, gan kā starptautiskās sistēmas struktūras ietekme, tomēr valstis spēj mazināt ārējo ietekmi un palielināt savu autonomiju.

Treškārt, reģionālā sadarbība ir stabilāka, ja tās gaitā tiek radīti stimuli, kas motivē valstis neatteikties no esošajiem sadarbības tīkliem. BJR valstu sadarbības uzturēšanai nav tikuši izveidoti mehānismi, kas būtiski kavētu tās neturpināšanu. Reģionālo sadarbību var aplūkot kā ilgstošu procesu, kura gaitā valstis veic veselu virkni darbību, un to rezultātā valstis pakāpeniski tiek iesaistītas sadarbības tīklos, kuru saraušana draud ar zināmām izmaksām, kas var būt gan tiešas, gan arī izpausties kā negūtais labums no sadarbības turpināšanas. Lai arī šis apgalvojums sākotnēji šķiet pretrunā ar iepriekš aprakstīto determinisma nolīgumu, tomēr tas tā nebūt nav. Tāpat kā būtu kļūdaini uzskatīt, ka valstu rīcību pilnībā spēj noteikt kādi ārēji nosacījumi (starptautiskās sistēmas struktūra, citas valstis, reģionālās sadarbības iekšējā loģika), arī valstu autonomija nav absolūta. Starptautiskajās attiecībās valstis neizbēgami saskaras ar citām valstīm un tādējādi to rīcība tiek ierobežota, tomēr reģionālās sadarbības kontekstā interesantākas šķiet izmaksas un ieguvumi, kurus valstis gūst no sistēmiskas sadarbības ar citām valstīm, proti, lēmumi par reģionālās sadarbības uzsākšanu vai izbeigšanu neizbēgami balstās uz izmaksu un ieguvumu kalkulācijām. Šādā kontekstā būtisks ir jautājums par reģionālās sadarbības apsūkšanas iespējām, jo tieši šādu parādību nākas izskaidrot BJR gadījumā.

Kāpēc lai reģionālā sadarbība, kas nu jau pastāv ilgāk kā 15 gadus, apsūktu? Tas šķiet paradoksāli, taču to nav nemaz tik grūti izskaidrot. ES integrācijas pieredze liecina, ka reģionālā sadarbība rada ieguvumus, no kuriem valstis nevēlas šķirties. Šo procesu ir iespējams attēlot kā pakāpenisku virzību no izejas punkta kādā virzienā. Sperot pirmo soli, iesaistīto spēlētāju rīcību vada prognozes par iespējamajiem ieguvumiem, kādi varētu rasties no šī soļa speršanas. Kad pirmais solis ir veiksmīgi sperts, tiek veikti aprēķini par to, cik lielā mērā saņemtie ieguvumi atbilst sākotnēji prognozētajiem. Ja saņemtie ieguvumi ir apmierinoši, iesaistītās puses sāk domāt par tālāko virzību, jo reģionālā sadarbība parasti ir daudzslāņaina un paredz dažādas aktivitātes. Tādējādi šo procesu var attēlot kā virzību no sākotnējā punkta, kuras gaitā procesa dalībnieki sper daudzus soļus, attālinoties no izejas punkta. Savukārt attālināšanās no izejas punkta apgrūtina iespēju atgriezties sākuma stāvoklī, ja procesa dalībniekiem rastos šāda vajadzība. Citiem vārdiem sakot, reģionālā sadarbība ir process, kura gaitā sadarbības tīkli tiek attīstīti, tādējādi apgrūtinot tādu pasākumu veikšanu, kas nozīmētu fundamentālas reģionālās sadarbības pārmaiņas. Attiecīgi arī samazinās iespējas vēlākaļos sadarbības posmos veikt izmaiņas sadarbības ietvara darbības būtiskos aspektos.

ES integrācijas gadījumā reģionālā sadarbība ir kļuvusi ļoti daudzveidīga un pamatīgi institucionalizēta, kas apgrūtina būtisku pārkārtojumu veikšanu. Politisko mērķu sasniegšanai kā līdzeklis tika izvēlēta ekonomiskā integrācija, kā rezultātā integrācijas process tika pamatīgi regulēts. Integrācijas mērķi ir bijuši formulēti ļoti vispārīgi, kā rezultātā process, kura gaitā notiek virzība pretī šiem mērķiem, ir kļuvis ne mazāk svarīgs par pašiem mērķiem. Arī BJR valstu sadarbība balstījās uz noteiktiem mērķiem, tādiem kā reģiona

austrumu daļas valstu stabilizēšana un tai sekojošā Baltijas valstu un Polijas integrēšana ES. BJR gadījums ir atšķirīgs ar to, ka šo mērķu sasniegšanai nebija nepieciešama pamatīga regulatīvā ietvara izveidošana. Politiskie mērķi tika sasniegti ar politiskiem līdzekļiem, un reģionālā sadarbība nekad netika pārveidota par visaptverošu ietvaru, kas būtu izveidots ar mērķi regulēt valstu uzvedību. Politiskās stabilitātes panākšana reģionā nepieprasa tālāku sadarbības attīstīšanu, un arī Baltijas valstu un Polijas integrēšanās ES nestiprina BJR valstu sadarbību. Reģionālo sadarbību ir nepieciešams pastāvīgi atražot, ja reģiona līmenī tiek regulēta valstu uzvedība, tirgus funkcionēšana un pildītas labklājības funkcijas. ES šīs funkcijas tiek pildītas, tāpēc tas ir ilgstošs integrācijas projekts, kura izbeigšana draudētu ar nopietnām izmaksām. Savukārt BJR valstu sadarbība ir uzskatāma par īslaicīgu reģionālās sadarbības projektu, kura izbeigšana neradītu būtiskus zaudējumus reģiona valstīm. Protams, tas nenozīmē, ka reģionālā sadarbība ap Baltijas jūru būtu nolemta apskīšanai, tomēr ir jāapzinās, ka tam pastāv būtiski priekšnoteikumi.¹²

Var secināt, ka gan teorētiskā literatūra, gan reģionālās sadarbības prakse liecina par to, ka ne reģionālā sadarbība, ne integrācija, ne citas ciešākas draudzīgas mijiedarbības reģionālajā līmenī nav determinēti procesi. Reģionālo sadarbību vada nevis tās iekšējā loģika, bet gan pašas valstis. ES piemērs vedina domāt, ka reģionālā sadarbība ir spēcīgs process, kas veicina tālāku integrāciju, taču ES pieredze nav attiecināma uz BJR gadījumu. Eiropas reģionālās sadarbības pieredze atspoguļo tikai daļu no plašākas reģionālās sadarbības pieredzes. Protams, pastāv iespēja, ka BJR valstu sadarbība kā daļa no plašākas Eiropas valstu reģionālās sadarbības pieredzes var turpināt progresēt un pašreizējais klusuma brīdis ir atelpa pirms nākamā sadarbības kāpuma, tomēr šajā nodaļā attīstītie argumenti liek apšaubīt to, ka tuvākajā laikā būtu paredzama strauja reģionālās sadarbības attīstība reģionā ap Baltijas jūru. Savukārt tas, kā BJR valstu sadarbību varētu ietekmēt Krievijas un ES savstarpējās attiecības, tiks aplūkots nākamajā nodaļā.

Krievijas un ES ietekme uz BJR valstu reģionālo sadarbību

ES un Krievijas attiecības pēdējā laikā ir izraisījušas ļoti plašu pētnieku interesi. ES ir jau pamatīgi izpētīta valstu savienība, savukārt īpašu interesi izraisa notikumu attīstība Krievijā, jo pateicoties naftas un gāzes cenu lēciena izraisītajai Krievijas straujajai ekonomiskajai izaugsmei, ir būtiski mainījies ES un Krievijas attiecību raksturs. Jau ilgāku laiku vairs netiek runāts par to, kā Krieviju būtu iespējams ietekmēt no ārpusēs. Nevienu vairs nepārsteidz Krievijas prezidenta Vladimira Putina paziņojumi, piemēram, par to, ka viņš, atbildot uz Rietumvalstu pastiprināto interesi par cilvēktiesību ievērošanu Krievijā, parūpēsies par pētnieciskā institūta izveidošanu Briselē. Šāda institūta uzdevums būtu uzraudzīt cilvēktiesību ievērošanu ES valstīs. Krievijas spēka izpausmes jau tiek uzskatītas vairāk par normu nevis izņēmumu. Redzot ES un Krievijas attiecībās notiekošās pārmaiņas, likumsakarīgs ir jautājums par to, uz kuriem tās virzās, proti, vai pašreizējais ES un Krievijas attiecību stāvoklis saglabāsies, vai arī pēdējā laikā novērojamie sarežģījumi ir īslaicīgi.

Šajā nodaļā tiek aplūkota ES-Krievijas attiecību iespējamā ietekme uz BJR valstu sadarbību. Krievija un ES piedalās BJR reģionālās sadarbības projektos, tomēr, tā kā abi dalībnieki ir spēcīgi un nozīmīgi, tad to radītā ietekme reizē ir gan iekšēja, gan ārēja. Tajā pašā laikā ir jāpatur prātā, ka BJR valstu sadarbība piedzīvo neaktivitātes periodu, kas varētu beigties gan ar jauna sadarbības impulsa parādīšanos, gan ar tālāku sadarbības apsīkumu. Nepretendējot uz visaptverošu Krievijas un ES ietekmes uz BJR sadarbību analīzi, šajā nodaļā tiks aplūkoti vairāki jautājumi, kas noteikti ietekmēs kontekstu, kurā veidojas ES un Krievijas nostājas attiecībā pret reģionālo sadarbību. Jāuzsver, ka būtisks analīzes priekšnosacījums ir tāds, ka

¹² Jāatzīmē, ka reģiona stabilizācija un Baltijas valstu un Polijas integrācija ES un NATO nebija vienīgie reģionālās sadarbības nozīmīgie komponenti. Sīkāku reģionālās sadarbības prioritāšu izklāstu var aplūkot caur BJVP piemēru šādā publikācijā: Ozoliņa, Ž. u.c. (2006). *Baltijas jūras reģions pēc Eiropas Savienības paplašināšanās: attīstības scenāriji*. Zinātne. 49-54. lpp.

Krievijas un ES savstarpējās attiecības līdz šim ir veidojušas un varētu arī nākotnē veidot pamatu, uz kura attīstīt reģionālo sadarbību, proti, reģionālā sadarbība izaugtu no nepieciešamības intensificēt abu pušu sadarbību un attīstīt to dažādos līmeņos, tajā skaitā arī BJR ietvaros.

Daudzpusējā un divpusējā pieeja

BJR valstu sadarbība, kurā piedalās arī Krievija, ir daudzpusējas sadarbības piemērs. Krievijas iesaistīšanos reģionālajā sadarbībā 1990. gadu sākumā noteica nepieciešamība būt pārstāvētai pie tās robežām esošajos reģionālās sadarbības forumos. Nevarētu teikt, ka Krievija bija ļoti ieinteresēta reģionālajā sadarbībā, tomēr laika gaitā tā aizvien uzstājīgāk izmantoja reģionālo sadarbību kā instrumentu, ar kura palīdzību varētu ietekmēt Baltijas valstis. Tā kā Krievija deviņdesmitajos gados bija salīdzinoši vāja, tās piedalīšanās tika uztverta nevis kā drauds, bet gan kā iespēja ar reģionālās sadarbības palīdzību veicināt Krievijā notiekošās pārmaiņas. Krievijas pastāvīgie pāretumi Igaunijai un Latvijai par nepilsoņu tiesību neievērošanu tika pieciesti kā neērtība, kuru pilnībā atsvēra iespēja sēdēt ar Krieviju pie viena galda un kopīgi risināt reģionam būtiskus jautājumus. Arī viens no 1999. gada decembrī izveidotās Ziemeļu Dimensijas (ZD) mērķiem bija turpināt veicināt Krievijā notiekošās pārmaiņas. Rietumeiropas valstis uzskata ES par instrumentu, ar kura palīdzību iespējams pārveidot valstis, kas atrodas pie ES robežām, tāpēc BJVP un ZD tika uzskatītas par iespēju Krievijas pārveidošanai.

Situācija ir būtiski mainījusies pēc 2000. gada, kad par Krievijas prezidentu kļuva Vladimirs Putins. Pēdējos gados aizvien biežāk tiek apgalvots, ka Krievija dod priekšroku divpusējai pieejai, veidojot attiecības ar citām valstīm, nevis daudzpusējai pieejai. Formāli Krievija aizbildinās, ka ES ir pārāk smagnēja un birokrātiska organizācija, uz kuras lēmumiem neproporcionāli liela ietekme ir mazām un nedraudzīgi noskaņotām jaunajām dalībvalstīm, tomēr šis arguments nešķiet pilnībā pārliecinošs, jo pētnieku bieži piesauktā „skaldi un valdi” politika Krievijai gluži vienkārši varētu būt izdevīgāka nekā daudzpusējo attiecību veidošana.¹³ ES valstu attieksme pret Krieviju ir visai atšķirīga, tāpēc tā jūt, ka attiecībās ar draudzīgām valstīm spēj vairāk panākt divpusējā ceļā, nekā runājot vienlaikus ar visām valstīm, no kurām vairākas ir visai skeptiski noskaņotas pret Krieviju.

ES pieeja attiecību veidošanai ir divējāda. No vienas puses, tā veido attiecības ar katru kaimiņvalsti individuāli, taču pārsvarā šāda prakse ir izveidojusies, jo ES tuvumā nepastāv pietiekami spēcīgas reģionālās organizācijas. Jāatzīst, ka arī ES ir novērtējusi priekšrocības, ko dod divpusēju attiecību izveidošana ar kaimiņvalstīm, proti, šāds attiecību modelis ES sniedz lielākas ietekmes iespējas pār kaimiņvalstīm. No ES viedokļa raugoties, BJR valstu sadarbība bija nozīmīga kā instruments, ar kura palīdzību varēja ietekmēt Krieviju, tomēr tā kā Krievija pēdējos gados aizvien skeptiskāk raugās uz ārējo ietekmi, reģionālie forumi ES skatījumā zaudē savu nozīmi, jo tie vairs nepiedāvā iespējas mazināt Krievijas autonomiju. Arī Krievijas skatījums uz reģionālo sadarbību tuvākajā laikā visticamāk būs visai skeptisks, jo, pirmkārt, Krievijai ir izdevīgāk veidot divpusējās attiecības ar BJR valstīm, un, otrkārt, Krievijas intereses mazināšanos par reģionālo sadarbību varētu mazināt arī nespēja izmantot reģionālās organizācijas kā instrumentu Baltijas valstu ietekmēšanai. Var secināt, ka gan ES, gan Krievijas interese par reģionālo sadarbību BJR ietvaros tuvākajā nākotnē varētu būt salīdzinoši zema, jo pievienotā vērtība, ko reģionālās organizācijas varētu sniegt, ir visai zema.

Draudzīgās un nedraudzīgās valstis

Draudzīgas attiecības var veicināt starpvalstu sadarbību. Šādas attiecības nav uzskatāmas par obligātu sadarbības priekšnoteikumu, tomēr tās var būtiski samazināt transakciju izmaksas un atvieglot kopdarbību. Tomēr līdzšinējie pētījumi liecina, ka gandrīz visām BJR valstīm ir radušās dažāda veida grūtības attiecībās ar Krieviju.

¹³ Leonard, M., Popescu, N. (2007). *A Power Audit of EU-Russia Relations*. European Council on Foreign Relations.

Visnozīmīgākie sarežģījumi ir vērojami Polijas un Lietuvas gadījumos, tomēr arī Igaunijai, Latvijai, Norvēģijai un arī citām reģiona valstīm attiecības ar Krieviju reizēm ir sarežģītas.¹⁴ Arī Marks Leonards un Niku Popesku, veicot Krievijas-ES attiecību auditu, ir secinājuši, ka lielai daļai ES dalībvalstu attiecības ar Krieviju ir visai vēsas. Izņēmums ir Grieķija un Kipra, kurām attiecības ar Krieviju ir ļoti labas, un Francijai, Vācijai, Itālijai un Spānijai, kuras Krievija uzskata par saviem stratēģiskajiem partneriem. Pārējās valstis pieskaitāmas draudzīgo vai nedraudzīgo pragmatistu kategorijai.¹⁵

ES attiecības ar tās kaimiņvalstīm pārsvarā ir labas, taču attiecībās ar Krieviju abu pušu intereses ir pretējas. ES ir centusies pārveidot Krieviju līdzīgi, kā tā ir centusies pārveidot kandidātvalstis, taču tas nav izdevies, un šobrīd tālāki mēģinājumi ietekmēt Krieviju varētu novest pie jaunām nesaskaņām. ES būtu lielākas iespējas iesaistīt Krieviju reģionālās sadarbības tīklos, ja BJR atrastos Krievijai draudzīgas valstis, taču lielai daļai šī reģiona valstu attiecības ar Krieviju ir sarežģītas. Arī Krievija varbūt labprāt aktīvāk iesaistītos reģionālajā sadarbībā, ja tai būtu izveidojušās draudzīgas attiecības ar BJR valstīm, jo tādā gadījumā tā varētu izmantot reģionālo sadarbību kā līdzekli ES ietekmēšanai (Eiropas Komisija ir pārstāvēta BJVP). Var secināt, ka BJR valstu vēsās attiecības ar Krieviju ir būtisks šķērslis reģionālās sadarbības intensificēšanai, jo reģionālā sadarbība šajā konkrētajā gadījumā nav efektīvs līdzeklis pretējās puses ietekmēšanai. Nedraudzīgu attiecību pastāvēšana reģionā neveicina reģionālās sadarbības tālāku attīstību, turklāt ir jārēķinās arī ar to, ka Krievijas spēks un pieaugošā ietekme maziņa reģiona valstu vēlmi sēdēt pie viena galda ar Krieviju, jo tās rīcībā jau ir pietiekami lieli resursi, lai tā varētu dominēt reģionālajās organizācijās.

Enerģētika un citi sadarbības aspekti

Krievijas ietekme un labklājība balstās uz augstām energoresursu cenām pasaules tirgos, tāpēc ir loģiski, ka tā aktīvi iesaistās attiecībās ar citām valstīm, ja var izmantot energoresursu kārti kā instrumentu savu interešu realizācijai. Nav pamata uzskatīt, ka Krievija varētu izmantot energoresursu kārti reģionālās sadarbības organizācijās BJR, jo enerģētikas jautājumi šajās organizācijās nav bijuši uzmanības centrā. Ja arī tie ir parādījušies, tad pārsvarā runa ir bijusi par tādu projektu realizāciju, kas samazinātu Baltijas valstu atkarību no Krievijas. Tas neatbilst Krievijas interesēm, tāpēc iespēja, ka tā vēlētos šos jautājumus ievietot reģionālajā dienaskārtībā, ir maz ticama. Jāpiezīmē, ka energoresursu piegādes un cenu jautājumus Krievija ir risinājusi divpusēju sarunu ceļā, tāpēc daudzpusējas pieejas realizācija nav savienojama ar Krievijas līdzšinējo pieeju un interesēm.

ES un Krievijas sadarbība pēdējos gados ir tikusi noreducēta uz dažām Krievijai izdevīgām tēmām, no kurām enerģētikas jautājumi neapšaubāmi ir nozīmīgākie. Ja Krievija vēlas panākt ārvalstu ietekmes mazināšanos, tā ir ieinteresēta iesaistīties reģionālajā sadarbībā pēc iespējas piesardzīgāk. Tā kā energoresursu kārti tā reģionālajā sadarbībā īsti nevar izspēlēt, tad var prognozēt, ka citi sadarbības aspekti tai šķitīs ne tikai maz interesanti, bet varbūt pat izraisīs aizdomas. Var secināt, ka reģionālās sadarbības specifika BJR ietvaros nosaka Krievijas salīdzinoši zemo interesi par šīs sadarbības attīstīšanu.

Normatīvā un reālisma pieeja

ES var raksturot kā normatīvu varu. Normatīvisms izriet no ES integrācijas pieredzes, kas liecina, ka konfliktus ir iespējams atrisināt mierīgā ceļā un savstarpēja sadarbība miera un pārticības vārdā tiek atalgota. Aukstā kara laikā Rietumeiropas valstis baudīja ASV sniegtā aizsardzības vairoga drošību, un arī pēc aukstā kara ASV

¹⁴ Rostoks, T. (2007). Baltijas jūras reģiona valstu attiecības ar Krieviju. Grām: Lejiņš, A. (galv. red.). *Paplašināta Eiropas Savienības austrumu kaimiņu politika: jautājumi un izaicinājumi*. Latvijas Ārpolitikas institūts un Sorosa Fonds Latvija.

¹⁵ Leonard, M., Popescu, N. (2007). *A Power Audit of EU-Russia Relations*. European Council on Foreign Relations. P. 2.

turpināja uzņemties rūpes par Eiropas drošību. Eiropas apvienošanās projekts pēc Otrā pasaules kara ir attīstījis apstākļos, kuros Rietumeiropas valstīm nav bijis jādodomā par izdzīvošanu. Tas ir ļāvis ES tikt uztvertai kā normatīvai varai, kas ir spējīga savu attīstības un apvienošanās modeli nodot citām valstīm. ES ietekme ārpus tās robežām lielā mērā balstās uz ideju, ka miermīlīgu pārmaiņu rezultātā ieguvējas var būt visas iesaistītās puses. Līdzšinējā paplašināšanās pierāda to, ka ES patiešām spēj pārveidot valstis, kas tajā vēlas integrēties.

Krievijas gadījums ir atšķirīgs. Ja kādai valstij aukstā kara beigās bija smags un nepatīkams trieciens, tad tā bija Krievija. Tā zaudēja starptautisko ietekmi, un pārejas perioda gaitā Krievijas iedzīvotājiem bija jāpārcieš sociāl-ekonomisko apstākļu pasliktināšanās, kas bija smagāka nekā vairumā citu Centrālās un Austrumeiropas valstu. Prestiža un ietekmes samazināšanās, kā arī dzīves līmeņa pazemināšanās radīja vēlmi atjaunot zaudēto varenību. No šāda viedokļa raugoties, Krievija uzvedas kā normāla lielvara, kuras ietekme uz laiku bija mazinājusies – tā cenšas atgūt zaudēto ietekmi. Arī Krievijas iedzīvotāji vēlas redzēt savu valsti kā spēcīgu un ietekmīgu spēlētāju attiecībās ar citām valstīm, tāpēc Krievijas mēģinājumi atgūt zaudēto ir saprotami.

Pēdējos gados Krievijā notikušās pārmaiņas ir atstājušas ietekmi arī uz to, kā šī valsts uzlūko apkārtējo pasauli. No Krievijas viedokļa raugoties, ASV un ES ir lielvaras, kas atrodas uz lejupejošas līknes, kamēr Krievija, Ķīna un Indija ir jaunās augošās lielvaras, kuru ietekme turpmākajos gados tikai palielināsies.¹⁶ Augošās varenības sajūta mudina Krieviju attiecībās ar citām valstīm uztvert caur varas prizmu un izvērtēt iespējamo sadarbību ar citām valstīm relatīvo ieguvumu kategorijās, proti, Krievijai, iesaistoties attiecībās ar citām valstīm, ir jāiegūst vairāk nekā tās sadarbības partneriem, jo pretējā gadījumā Krievijas relatīvā vara nepalielināsies. Šāds domāšanas veids rada vismaz divas problēmas attiecībā uz Krievijas un ES iespējamo iesaistīšanos reģionālajā sadarbībā BJR. Pirmkārt, pagaidām Krievijas skatījums uz ES neatbilst realitātei, proti, līdz šim Krievija ir veiksmīgi spējusi ekspluatēt ES valstu viedokļu dažādības, un tas ir ļāvis izlīdzināt spēku samēru starp Krieviju un ES. Krievija vēl joprojām ir salīdzinoši nabadzīga valsts, kuras IKP ir līdzvērtīgs Nīderlandes un Beļģijas IKP kopā. Tas nozīmē, ka Krievijas pārākums pār citām mazākām BJR valstīm (atskaitot Vāciju) nebūtu tik izteikts, tāpēc, ja sadarbība neskartu enerģētikas jautājumus, tā notiktu uz līdzvērtīgiem pamatiem. Otrkārt, kamēr Krievija un ES praktizēs savstarpēji izslēdzošas pieejas, veiksmīga sadarbība starp tām nav iespējama ne reģionālā līmenī, ne plašākā mērogā. Abām pusēm ir nedaudz jānomierinās, jo ne normatīvā, ne reālpolitikas pieeja nesniegs cerētos rezultātus. ES ir jāsamierinās, ka liberālas demokrātijas izveidošanās Krievijā tuvākajā laikā nav sagaidāma, bet Krievijai vajadzētu saprast, ka tā nespēs iegūt pietiekami lielu kontroli pār ES valstīm, lai varētu būtiski ietekmēt ES lēmumu pieņemšanas procesu. Kamēr ES un Krievija runās viena otrai garām, to vēlme attīstīt reģionālo sadarbību nebūs augsta, tāpēc to atšķirīgās pieejas attiecību veidošanā ar kaimiņvalstīm nesekmē ciešāku sadarbību reģionālajā līmenī.

Globālā un reģionālā pieeja

Mūsdienu pasaulē pastāv jautājumi, kas var tikt risināti globālā līmenī, taču ir arī jautājumi, kas var tikt risināti reģionālajā līmenī. Ja Krieviju un ES vienotu nepieciešamība reģionālajā (BJR) līmenī risināt kādu būtisku problēmu, tad šī reģiona nozīme abu pušu acīs pieaugtu, tādējādi radot pamatu ciešākai sadarbībai nākotnē. Viens no uzskatāmākajiem piemēriem ir PSRS un Ziemeļeiropas valstu sadarbība aukstā kara laikā BJR ietvaros vides aizsardzības jomā. Savukārt, ja BJR nebūtu lielas stratēģiskas nozīmes, tad ES un Krievijas vēlme attīstīt savstarpējas attiecības reģionālajā līmenī būtu mazāka. Var izteikt pieņēmumu, ka reģionālās sadarbības nozīme būtu lielāka gadījumā, ja starptautiskā politika būtu relatīvi mierīga. Savukārt reģionālā sadarbība šķīstu mazāk nozīmīga, ja starptautiskā politika būtu nemierīga.

¹⁶ Ziņojuma autori gan ES, gan ASV novērtē kā varas centrus, kas tuvākajā nākotnē saskarsies ar nopietnām problēmām, kā rezultātā to varas potenciāls sāmažināsies. Karaganov, S. (ed.). (2007). *The World Around Russia: 2017. An Outlook for the Midterm Future*. The Council on Foreign and Defense Policy. P. 7.

ES (vai vismaz lielākās ES dalībvalstis kā Vāciju, Franciju un Lielbritāniju) un Krieviju apvieno nepieciešamība līdzdarboties starptautiskas nozīmes jautājumu risināšanā. Pie nozīmīgākajiem jautājumiem būtu pieskaitāmi Irānas kodolprogramma, Ziemeļkorejas atbrūošana, Kosovas jautājums, globālā sasilšana, cīņa pret terorismu, Tuvo Austrumu problēmu risināšana un citi svarīgi jautājumi. Ja BJR valstu sadarbība varētu sniegt būtisku ieguldījumu šo problēmu risināšanā, tas neapšaubāmi stimulētu reģionālo sadarbību, radot iemeslu ES, Krievijai un citām BJR valstīm sēsties pie viena galda un risināt kopīgās problēmas. Protams, pozitīvi ir vērtējams fakts, ka BJR ir stabils reģions, taču tieši stabilitāte šo reģionu padara mazāk interesantu ES un Krievijas acīs. Nozīmīgākās starptautisko attiecību problēmas, kurām būtu jāatrod risinājums, atrodas citās pasaules daļās, tāpēc ES un Krievijas interese par BJR ir salīdzinoši neliela.

Jāatzīmē, ka Krievijas nostāja daudzos starptautisko attiecību jautājumos padziļina tās konfrontāciju ar Rietumu valstīm. Krievija ir sarežģīts partneris gan Irānas kodolprogrammas jautājumā,¹⁷ gan Kosovas statusa risinājuma meklēšanā. Šāda Krievijas rīcība vēl vairāk atsvešina to no Rietumvalstīm, un tas var atsaukties arī uz ES un Krievijas sadarbības iespējām BJR ietvaros. Var secināt, ka ES un Krievijas attiecībās tuvākajā nākotnē BJR nespēs nozīmīgu lomu, jo patlaban nozīmīgākajiem globālās dienaskārtības jautājumiem nav tiešas saistības ar BJR. Sadarbības iespējas neveicina arī Krievijas un ES valstu atšķirīgās nostājas daudzu starptautiskas nozīmes problēmu risināšanā.

Secinājumi

Raksta galvenais uzdevums bija aplūkot BJR valstu sadarbības iespējas no divām perspektīvām. Pirmkārt, pašreizējā reģionālās sadarbības krīze tika aplūkota no teorētiskā viedokļa. Šīs raksta daļas mērķis bija pierādīt, ka līdz šim BJR valdošie priekšstati par reģionālās sadarbības virzību ir kļūdaini. Reģionālā sadarbība dažādu apsvērumu dēļ nereti tiek uztverta kā process, kas no vienkāršas sadarbības pakāpeniski pāraug ciešākā integrācijā, turklāt šim procesam tiek piedēvēta zināma determinisma deva, tādējādi reģionālā sadarbība kļūst par neatgriezenisku procesu. Šāds skatījums ir kļūdainis. Neraugoties uz to, ka iepriekšējie lēmumi attiecībā uz reģionālo sadarbību patiešām ietekmē valstu vēlāko rīcību, BJR sadarbība tomēr ir bijusi pārāk vāja, lai šis process spētu pietiekami iespaidot valstu rīcību.

Otrkārt, tika izvērtēta ES-Krievijas attiecību iespējamā ietekme uz BJR valstu sadarbību. Ir zināms, ka ārējā ietekme var būt gan reģionālās sadarbības stimulants, gan traucēklis. Raksta gaitā esmu apzināti izvairījies no Krievijas un ES oficiālo nostāju pret BJR sadarbību analīzes. Tas tika darīts, lai varētu vairāk vietas veltīt ES un Krievijas savstarpējo attiecību vispārējo tendenci ietekmei uz reģionālo sadarbību. Tā kā BJR ir ES un Krievijas saskares punkts, esmu vadījies no pieņēmuma, ka ES un Krievijas ietekmi uz BJR valstu sadarbību vairāk nosaka abu pušu savstarpējās attiecības, nevis priekšstati par reģiona attīstību. Tika noskaidrots, ka ne ES, ne Krievija īsti nav ieinteresētas BJR sadarbības aktivizēšanā. Katrai pusei ir savi iemesli, taču būtiski ir tas, ka ES un Krievijas skatījumi uz starptautisko politiku kopumā un attiecību veidošanu ar citām valstīm ir pārāk atšķirīgi, lai ES un Krievija varētu satikties reģionālās sadarbības līmenī un veiksmīgi sastrādāties. To kavē arī daļas reģiona valstu sarežģītās attiecības ar Krieviju.¹⁸

Tā kā neaplūkotas palika reģiona valstu nostājas attiecībā pret reģionālo sadarbību, nav iespējams sniegt pilnīgi noteiktu atbildi uz jautājumu, vai sadarbība ir apstājusies uz brīdi vai pavisam, tomēr gan teorētisko nostādņu piemērošana BJR sadarbības gadījumam, gan divu nozīmīgu dalībnieku – ES un Krievijas – attiecību analīze norāda uz to, ka reģionālās sadarbības apstākļi ir ne tikai iespējami, bet pat ļoti ticami.

¹⁷ 2006. gada oktobrī pasaules laikrakstus apceļoja fotogrāfija, kurā bija redzams Krievijas prezidents Vladimirs Putins kopā ar Irānas prezidentu Mahmudu Ahmadinedžādu.

¹⁸ Tiesa gan, piemēram, Polijā 2007. gada nogalē notikušo vēlēšanu rezultātā pie varas ir nākuši politiķi, kas ir paziņojuši, ka centīsies būtiski uzlabot attiecības starp Krieviju un Poliju. Šos paziņojumus gan ir mīkstinājis premjerministrs Donalds Tusks, kurš ir teicis, ka demokrātisko standartu pazemināšana Krievijā ir vērtējama negatīvi un ka Eiropas valstīm nevajadzētu ignorēt to, kā Krievijā 2007. gada decembra sākumā ir notikušas Valsts Domes vēlēšanas. Goldirova, R. (2007). EU welcomes Polish government's new attitude. *euobserver.com*. Sk. 2007. 11. dec. <http://euobserver.com/9/25272/?rk=1>

ASV, Centrālās Āzijas valstu un Ķīnas loma ES un Krievijas attiecībās: skatoties ne tikai caur enerģijas prizmu

Dr. Dzintra Bungas, Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece

Ievads un pētījuma pamatojums

Kopš šī gadsimta sākuma arvien noteiktāk kā pasaules virzības un notikumu līdznoteicēju sevi iezīmē Eiropas Savienība un Krievijas Federācija. Kaut arī pēc PSRS sabrukuma un Varšavas bloka iziršanas Amerikas Savienotajām Valstīm vēl joprojām pieder galvenā loma uz globālās skatuves, aizkulisēs gaida un gatavojas vēl citi griboši līdzspēlētāji, to starpā arī Ķīnas Tautas Republika.¹ Skatoties nākotnē, ne tikai analītiķi, bet arī valstu un organizāciju vadošās amatpersonas diskutē par Eiropas, Amerikas Savienoto Valstu un Krievijas Federācijas ietekmīguma mazināšanos un Ķīnas, Brazīlijas un Indijas lomas palielināšanos. Redzam arī, ka 20. gadsimta otrās puses divu politisko un ideoloģisko polu pasaule pamazām pārveidojas par daudzpolu pasauli ar visai nevienādu pasaules redzējumu un izpratni par vērtībām, interesēm un spēku – kā politisko, tā arī ekonomisko un militāro.

Eiropas Savienība turpina savu ārpolitiku balstīt uz diviem pilāriem: vērtībām – piemēram, demokrātija, cilvēktiesības, brīva tirgus ekonomika – un interesēm. Savstarpējās attiecībās, kā arī attiecībās ar citiem tā cenšas piekopt godīgumu un caurspīdīgumu. Savu lomu pasaulē ES akcentē un nostiprina, pielietodama dialogu, diskusijas un kompromisa mākslu, lai panāktu visām pusēm pieņemamu lēmumu, kā arī dažāda veida palīdzību un citus „maigā spēka” (angliski *soft power*) paveidus. Krievijas Federācija un Ķīnas Tautas Republika arī reizēm izmanto šīs metodes. Šo lielvalstu ārpolitiku nosaka galvenokārt intereses un aprēķins un tie nemudina izvairīties no smagākām ietekmēšanas svirām. Visai bieži Krievija un Ķīna izmanto savu ekonomisko un militāro potenciālu, lai panāktu to, ko vēlas, un parādītu, kas ir noteicējs. ASV ārpolitika arī balstās uz vērtībām un interesēm, bet atšķirībā no ES, Vašingtona izmanto ne tikai ekonomiskos instrumentus, bet arī savus bruņotos spēkus, tā iegūdamā „pasaules policista” iesauku.

Pēdējos gados Krievija arvien vairāk pielieto saimniecisko spiedienu, lai sasniegtu savus mērķus. Maskavai viens no galvenajiem ietekmes instrumentiem ir bijis enerģijas resursu piegāde vai piegādes pārtraukšana.

¹ Turpmāk lietosim valstīm un organizācijām arī jau iegājušos īsos apzīmējumus, piemēram ES 27, kad runa ir par Eiropas Savienības 27 dalībvalstīm, bet ES 25, kad pieminam visas dalībvalstis līdz 2007. gadam. Tā, runājot par Krievijas Federāciju, biežāk lietosim Krievija vai KF un, kad runājam par tās vadību, tad lietosim arī Maskava un Kremli.

Rietumeiropa un Viduseiropa šī instrumenta iedarbību izjuta 2006. gada janvārī, pēc tam, kad KF valsts monopols *Gazprom* nolēma apstādināt gāzes plūsmu uz Ukrainu, lai piespiestu Kijevu samaksāt uzkrājušos rēķinus. Tā radās īslaicīgi gāzes plūsmas traucējumi uz Itāliju, Austriju un citām Viduseiropas valstīm. Tos ES uztvēra kā negaidītu, nepatīkamu un nepārprotamu brīdinājumu, ka steidzami jāsakārto tās enerģijas politika. Lai gan ar šo soli Maskava panāca vēlamo rīcību no Ukrainas, tā sagrāva citu Eiropas valstu uzticību Krievijai kā drošai enerģijas resursu piegādātājai. Baltijas valstis šāds spiediens no Maskavas nepārsteidza, jo tās jau agrāk bija piedzīvojušas īsākus un garākus Krievijas enerģijas resursu piegādes pārtraukumus.

Kopš tā laika ES iestādes daudz intensīvāk attīsta Eiropas kopīgu enerģijas un klimata politiku, cenšas pilnveidot kopīgu enerģijas politiku ar Krieviju un nodrošināt Eiropu ar nepieciešamajiem energoresursiem no iespējami vairāk avotiem. Bet Eiropas vienotā enerģijas politika visām Eiropas Savienības dalībvalstīm vēl tālu no ieviešanas, jo tā top solīti pa solīti, katrai valstij sīvi aizstāvot savas intereses un savas lemlēšanas tiesības tai svarīgos jautājumos.

Jau uzsākot ES-KF enerģijas dialogu 2000. gadā, Savienība atzina, ka enerģijas resursu piegāde un sadale būs viens no svarīgākajiem jautājumiem ES un KF attiecībās. Lemesli tam bija divi – turpināja strauji pieaugt Eiropas gāzes un naftas patēriņš un politisku pārmaiņu dēļ samazinājās šo resursu eksportētājvalstu loks, uz kurām varētu paļauties, ka piegādes līgumi tiks izpildīti. Krievija tagad ir galvenā enerģijas resursu piegādātāja Savienībai. Starp ES dalībvalstīm enerģijas atkarība no Krievijas ir nevienāda. To, cik lielu daļu nepieciešamo enerģijas resursu kāda ES dalībvalsts iepērk no KF, nosaka vairāki apstākļi, tostarp ģeogrāfiskais novietojums un vēsturē izveidojušās saiknes ar Krieviju. Vairākas ES dalībvalstis, tai skaitā arī Latvija, no Krievijas saņem gandrīz visu vai lielāko daļu no patērētās gāzes un naftas.

Lai gūtu dziļāku izpratni par faktoriem, kas būtiski ietekmē Eiropas Savienības un Krievijas Federācijas attiecības pašreiz un to attīstību tuvākajā nākotnē, atskatīsimies, kas notika ES un Krievijā 2007. gadā un viņu savstarpējās attiecībās kopumā. Pēc tam pievērsīsimies saimnieciskajām attiecībām, raugoties caur enerģijas un ārējās tirdzniecības prizmām, jo patlaban viskarstāk debatētie jautājumi KF un ES attiecībās saistās tieši ar dabas gāzi un naftu, kuru ES dalībvalstis importē no Krievijas. No piemēriem redzēsim, ka attiecības veidojas krustām šķērsām un visdažādākajos līmeņos; redzēsim arī, ka tās ir sarežģītas, samezglotas un nereti klaji savtīgas. Konstatēsim vairākus „vājos punktus” pašā Savienības darbības praksē, kas apgrūrina Savienības attiecību veidošanu ar Krieviju un citām valstīm; izcelsim tikai trīs:

- Eiropas Savienības ārējās attiecības paralēli veidojas pēc kopīgām ārpolitikas nostādnēm, tai skaitā Kopējās ārējās un drošības politikas, un pēc katras no ES 27 dalībvalstu individuālajām ārpolitikas vadlīnijām un ekonomiskajām interesēm.
- Nepilnības un neskaidrības ES un dalībvalstu kompetenču un pienākumu sadalē.
- ES kopīgas enerģijas politikas izveide – vēl joprojām nav panākta vienošanās, kā pieņemtos principus īstenot dzīvē.

Vērtēsim arī citu valstu – Amerikas Savienoto Valstu, Ķīnas, Kazahstānas, Turkmenistānas un Uzbekistānas – iespaidu uz attiecībām starp Eiropas Savienību un Krievijas Federāciju. Šo pētījumā apskatāmo „trešo valstu” izvēli noteica ģeopolitiskie un reģionālie apsvērumi, kā arī enerģijas resursi, kuru dēļ trīs Vidusāzijas valstis ir īpaši interesantas ne tikai Krievijai, bet arī Eiropai, Ķīnai un Ziemeļamerikai. Šai sadaļā uzmanību veltīsim diviem jautājumu lokiem:

- ES un visu šo valstu savstarpējās attiecības kopumā;
- ES un KF attiecības ar ASV, Ķīnu un Vidusāzijas valstīm, raugoties caur energoresursu prizmu un pielietojot attiecību raksturošanā trīs kategorijas: a) energoresursu ražotājs, b) piegādātājs un c) sadalītājs un patērētājs.

Paveroties no attāluma uz šajā pētījumā apskatāmajām problēmām, redzam, ka tās nav specifiskas tikai ES un Krievijas attiecībās, bet ir daļa no „lielās bildes”, jo skar ne tikai daudz plašākas ģeogrāfiskās joslas nekā tās valstis, kas būs mūsu uzmanības centrā, bet arī starptautisko attiecību tagadnes un nākotnes pamatus visā pasaulē. Nevaram nesaredzēt saiknes ar tādiem jēdzieniem kā, piemēram, globalizācija un varas centru pārbīdes. Gribot negribot mēs arī atduramies pret principiem, praksi un ikdienas īstenību, kas neļauj sevi ietvert viengabalainā un kopīgā shēmā. Šeit prātā nāk ES Padomes Kopējās ārējās un drošības politikas Augstā pārstāvja un Ģenerālsekretāra Havjera Solanas vārdi ES Drošības studiju institūta gadskārtējā konferencē 2007. gada 22. novembrī: „Raksturojot šīs dienas pasauli, varbūt vislielākā problēma ir, kā to ‘ierāmēt’. Atšķirībā no aukstā kara un neskatoties uz 9/11, nav viena organizējoša principa. Vienlaikus attīstās daudzas un bieži savā būtībā pretrunīgas tendences.”² Atmezdams domu radīt skaidrojošu struktūru, kurā sakārtot un ietilpināt pasaulē notiekošo, Solana piedāvā savu pasaules redzējumu, norādot uz svarīgākajiem attīstības virzieniem.³

Metodoloģijas ziņā arī mēs sekosim šim piemēram. Neiedziļināsimies katrā jautājumā un nesniegsim visaptverošu, sistemātisku vai vēsturisku pārskatu par attiecību izveidi, jo tad šis pētījums krietni pārsniegtu paredzētās robežas.⁴ Turklāt par daudzām tēmām jau pastāv pamatīgas iestrādes. Ar ilustrējošu faktu palīdzību centīsimies iezīmēt attīstības tendences, paturot prātā, ka enerģijas jautājumi sastāda tikai vienu svarīgu jomu Krievijas un ES daudzšķautņainajās attiecībās.

Pētījuma noslēguma daļā, ņemot vērā visu šo daudzšķautņaino attiecību kopumu, apskatīsim izaicinājumus un apsvērsim iespējas, Eiropas Savienībai veidojot attiecības ar Krievijas Federāciju nākotnē. Ieskiņsim dažus konkrētus ieteikumus un dažus soļus, kurus varētu spert Latvija.

Status Quo: ES un KF 2007. gadā

Eiropas Savienība. Atskatoties uz 2007. gadu, Eiropas Savienība ne tikai atzīmēja savas pastāvēšanas 50. gadskārtu, bet arī turpināja sevi pārveidot. Portugāles galvaspilsētā 13. decembrī ES valstu pārstāvji parakstīja **Lisabonas līgumu**, kas aizstāj strupceļā nonākušo Eiropas Konstitucionālo līgumu. Jaunais līgums varētu stāties spēkā 2009. gada 1. janvārī, ja visas Savienības 27 dalībvalstis to ratificēs 2008. gadā. Līguma mērķis ir nostiprināt Eiropas spējas darboties vienoti, respektējot nacionālās intereses. Kaut arī jaunais līgums nav konstitūcija, un nav pamata sagaidīt, ka tas atrisinās visas ES sasāpējušās problēmas, tas tomēr fiksē zināmus principus un vadlīnijas, pēc kurām tuvākajā nākotnē varētu sadarboties ES dalībvalstis. Līguma ieviešana stiprinātu vienotu un saskaņotāku darbību dalībvalstu savstarpējās un ārējās attiecībās, kā arī dotu pašai Savienībai labāku satvaru, reaģējot uz globalizācijas un citiem izaicinājumiem, kas skar visas dalībvalstis.⁵

2007. gada 1. janvārī ES pievienojās divas dalībvalstis: **Bulgārija un Rumānija**; tādējādi Savienībā tagad darbojas 27 valstis. 2007. gada 21. decembrī tika izbeigta robežkontrole uz robežām starp deviņām „jaunajām” ES dalībvalstīm (arī Baltijas valstīm) un „vecu Eiropu”, un tādējādi reģions, kurā darbojas **Šengenas**

² Solana, J. (2007). Speech by the European Union High Representative for Common Foreign and Security Policy Javier Solana. *The Council of the European Union*. Sk. 2008. 29. apr.: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/discours/97350.pdf

³ Pie Solanas pasaules redzējuma un tā, kā viņš saredz ES un KF attiecību izveidi nākotnē, atgriezīsimies šī pētījuma noslēguma daļā.

⁴ Tāpēc nepieminēsim Dienvidamerikas un Ziemeļamerikas valstis (izņēmums ir ASV), Āfrikas valstis, Austrāliju, Japānu, kā arī daudzas citas Āzijas valstis, neskatoties uz viņu lomu ES un KF attiecībās (arī enerģijas jomā).

⁵ European Union. (2007). Treaty of Lisbon. *The Council of the European Union*. Sk. 2008. 29. apr.:

http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=1296&lang=en. Vispārēja informācija par līgumu apkopota *Euractiv*. Sk. 2008. 29. apr.:

<http://www.euractiv.com/en/future-eu-treaty-lisbon/article-163412>. Sk. arī rakstu, Solana, J. (2007. 10. dec.). The Lisbon Treaty. *FAKT* (Polija). Sk. 2008. 29. apr.: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/articles/97726.pdf

noteikumi, palielinājās līdz 24 ES valstīm. Tā Vinstona Čērčila 1946. gada 19. septembrī izteiktā cerība par „sava veida Eiropas Savienotajām Valstīm”⁶ lēnām pārtop īstenībā.

Saredzot sevi kā daļu no visas pasaules un nesdama atbildību ne tikai par notikumiem Eiropā, bet arī par to, kas notiek aiz robežām, ES turpināja attīstīt savu lomu un **nostiprināt savu vietu globālajā vidē**. Savienības pašapziņu un ambīcijas labi raksturo Havjera Solanas raksts „Kur mēs atrodamies? No miera būvēšanas Eiropā līdz miera būvētājiem pasaulē – izvērtējot Savienības ārējo un drošības politiku.”⁷ Solana saredz šo attīstību kā pierādījumu ES spējai ne tikai apmierināt Eiropas vajadzības, intereses un vērtības, bet arī atbildēt uz jauniem izaicinājumiem, kas izriet no pārmaiņām pasaulē. Par to arī liecina konkrēta darbība. ES valstu diplomāti, karavīri un speciālisti piedalījās daudzos miera, kārtības, tiesīguma veicināšanas pasākumos un dažādu krīžu novēršanā citās valstīs un citos kontinentos.

Lai gan vēl nav apkopoti visi dati, varam teikt, ka 2007. gadā **ES ekonomika** turpināja attīstīties, kaut arī mazliet lēnāk nekā dažos iepriekšējos gados: IKP pieaugums ES 25 dalībvalstīm, salīdzinot ar 2006. gadu, tika lēsts ap 2%, lai gan atšķirības starp dažām vecākajām un jaunākajām dalībvalstīm bija visai krasas, piemēram, Itālijas IKP gandrīz nepieauga, bet Latvijas un Igaunijas pieaugums svārstījās ap 10%. Arī inflācija starp dalībvalstīm dramatiski atšķīrās; piemēram, 2007. gada decembrī eirozonas valstīm tā bija apmēram 3%, bet Latvijai – ap 14%.⁸ Katrā ziņā, neskatoties uz Eiropas vēl joprojām augsto labklājības līmeni kopumā un salīdzinot ar daudziem citiem reģioniem, šie dati vēlreiz apstiprina jau agrāk konstatēto nepieciešamību veidot iedarbīgāku ilgtspējīgas ekonomiskās attīstības programmu.

Decembrī tika apstiprināts ES budžets 2008. gadam un pirmo reizi 45% (tā ir arī vislielākā daļa, salīdzinot ar citiem asignējumiem) no budžeta atvēlēta tieši ekonomiskās izaugsmes veicināšanai un t.s. kohēzijai.

Apzinoties, ka Eiropa pastāv pasaulē, kur valda sīva ekonomiskā konkurence, ES vēlreiz atgriezās pie 2000. gadā izstrādātās un jau pārstrādātās **Lisabonas Stratēģijas** izaugsmei un ilgtspējīgai attīstībai un to papildināja ar jaunu redzējumu par to, kas specifiski darāms nākamajos gados, lai Eiropa būtu sekmīga globalizācijas ērā.⁹ Kā norādīja Eiropas Komisijas prezidents Žozē Manuels Barozu, „ES būtības jēga 21. gadsimtā ir kristālskaidra: tai jāsaprot Eiropa globalizētai pasaulei.”¹⁰ Šai redzējumā īpaša uzmanība veltīta saimnieciskajām reformām un ārējās ekonomikas politikai, atgādinot, ka Eiropa kā 500 miljonu cilvēku vienots tirgus ir pasaules lielākā preču un pakalpojumu eksportētāja un preču un resursu importētāja. Šis ekonomiskais spēks ir Eiropas svira, lai panāktu plašāku labumu, risinot globālos jautājumus un nodrošinot, ka starptautiskās tirdzniecības vadīšana un globāli regulējošie standarti atspoguļo Eiropas intereses.¹¹

⁶ Churchill, W. (1946, 29.sep.) Speech at the Zurich University. *BBC*. Sk. 2008. 28. apr.: <http://www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A273089>

⁷ Solana, J. (2007). Where We Stand: From Building Peace in Europe to Being a Peace-Builder in the World – Taking Stock of the Union's Foreign and Security Policy. *Social Europe*, 2007. gada vasaras un rudens numurā, 11.-15. lpp. Sk. 2008. 29. apr.: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/articles/96009.pdf

⁸ Eurostat tabulas, General Economic Background. *Eurostat*. Sk. 2008. 29. apr.: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=ST_RIND_ECOBAC&depth=2. *Eurostat Euroindicators* (2008. 4. jan.). Sk. 2008. 29. apr.: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2008/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2008_MONTH_01/2-04012008-EN-APPDF.BNS, (2008, 10. jan.). *BNS*. Sk. 2008. 10. jan.: <http://www.bns.lv>. European Commission. (2007, 20. dec.). Press Release. After a good year for Europe in 2007, the Commission remains committed to delivering results in 2008. Sk. 2008. 29. apr.: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/620&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

⁹ Barroso, J. (2007, 3. okt.). The European Interest: succeeding in the age of globalisation, *European Commission: The President*. Sk. 2008. 29. apr.: http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/press/reports/index_en.htm

¹⁰ Barroso, J. (2007, 3. okt.) citāts no uzrunas preses konferencē Briselē. *European Union Press Releases*. Sk. 2008. 29. apr.: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1433&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=fr>

¹¹ Turpat.

Kas attiecas uz **enerģiju un globālo sasilšanu**, jau 2007. gada sākumā Eiropas Komisija ieteica tos risināt kompleksi un piedāvāja konkrētus priekšlikumus, lai turpinātu izveidot un īstenot saskaņotu ES politiku enerģijas un klimata jomās un stiprinātu enerģijas drošību. Galvenie priekšlikumi bija trīs: līdz 2020. gadam ES valstis samazināt CO₂ emisijas par 20%, lietot par 20% vairāk atjaunojamus energoresursus, samazināt par 20% primāro energoresursu patēriņu un izveidot konkurējošu enerģijas tirgu ES teritorijā.¹² Šos priekšlikumus, kā arī plašu rīcības plānu nākamajiem diviem gadiem Eiropadome apstiprināja 8. un 9. martā.¹³ Darbs ES iestādēs un ES dalībvalstīs pie enerģijas un klimata problēmu risināšanas turpinājās visu gadu un decembrī Komisija priecējās par Bali panākto vienošanos par „ceļa kartes” izstrādāšanu, lai panāktu jaunas vienošanās par klimata jautājumiem spēkā stāšanos pēc 2012. gada beigām, kad darbību beidz Kioto protokols.¹⁴

Atskatoties uz paveikto Eiropas Savienībā, Eiropas Komisija **2007. gadu vērtēja kā „labu gadu”** un uzsvēra savu apņēmību strādāt ar panākumiem 2008. gadā.¹⁵

Krievijas Federācija 2007. gadā

Arī Krievijas amatpersonas savas valsts darbību vērtē kā kopumā veiksmīgu. Pēc Krievijas ārlietu ministra Sergeja Lavrova domām, 2007. gadā Krievijas autoritāte un ietekme pasaulē nostiprinājās.¹⁶ Kā netiešu pierādījumu krievu analitiķi bieži piemin faktu, ka pazīstamais amerikāņu ziņu žurnāls *Time* 19. decembrī izraudzīja KF prezidentu Vladimīru Putinu par 2007. gada cilvēku, bet viņi piemirst, ka *Time* tradīcija ir izvēlēties vēsturiski svarīgu personu, nevis personu, kura pasaulē bauda nedalītu cieņu un apbrīnu. Ja arī var strīdēties par *Time* izvēli, nevar noraidīt Putina raksturojumu žurnālā: dzelžainas gribas cilvēks, kas atnesis stabilitāti savai valstij, palielinājis Krievijas lomu uz globālās skatuves un vīrs, kas varētu kļūt par vienu no 21. gadsimta centrālajām personām.

Šajā gadā Maskava turpināja **paplašināt Krievijas ietekmi pasaulē**. Uzsvērdama, ka **Krievija ir Eirāzijas centrs**, tā pastiprināti pievērsa uzmanību tieši attiecībām ar Ķīnas Tautas Republiku, bijušajām PSRS republikām Vidusāzijā un abām Korejām, neatstājot novārtā pārējo pasauli.¹⁷ Šķiet, ka ar šīm Eirāzijas valstīm Krievija centās panākt savas intereses galvenokārt ar savu lietišķumu, izvairoties no neaugļīgiem konfliktiem.

Toties attiecībās ar rietumu demokrātijām Krievija izcēlās ar dinamismu, pieaugošu pašpārliecinātību un sava spēka apzināšanos. Vispārējās tendences un toni labi raksturo Putina agresīvā runa 10. februārī Minhenē, 43. Drošības politikas konferencē. Viņš apgalvoja, ka rietumvalstis apdraud ne tikai Krievijas, bet arī pasaules drošību; tāpat viņš nosodīja ASV par savas gribas uzspiešanu pārējai pasaulei un vēlmi padarīt to "vienpolāru", kur pastāv tikai viens varas centrs. Viņaprāt, šādai pasaulei „nav nekā kopīga ar demokrātiju,

¹² European Commission. (2007, 10. jan.). Commission proposes an integrated energy and climate change package to cut emissions for the 21st Century, *European Commission: The President*. Sk. 2008. 29. apr.: http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/press/reports/index_en.htm

¹³ Council of the European Union. (2007, 2. maijā). Presidency Conclusions of the Brussels European Council, *Council of the European Union*. Sk. 2008. 29. apr.: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/93135.pdf

¹⁴ European Union. (2007, 15. dec.). Climate change: EU welcomes agreement to launch formal negotiations on a global climate regime for post-2012. *European Union Press Releases*. Sk. 2008. 29. apr.: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1941&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=fr>

¹⁵ European Commission (2007, 20. dec.). *European Union Press Releases*. Sk. 2008. 29. apr.: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/620&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

¹⁶ Interfax. (2007, 28. dec.). *Interfax*. Sk. 2007. 28. dec.: <http://www.interfax.ru>

¹⁷ Sikāks iztirzājums būs turpmākajās sadaļās.

jo tā paredz vairākuma viedokli, kas rēķinās ar mazākuma viedokli. Cilvēki vienmēr mums māca demokrātiju, taču ļaudis, kas mūs pamāca, paši to nevēlas mācīties." Lai veicinātu demokrātiju un sadarbību, kā arī izvērtētu demokrātijas attīstību citās valstīs, viņš atkātoja savu nodomu dibināt attiecīgus institūtus ASV un Eiropas Savienības valstīs. 2008. gada sākumā viens šāds institūts tika atvērts Parīzē, bet otrs Ņujorkā.¹⁸

Turpretī Krievija pati no demokrātisku valstu un starptautisko organizāciju vērtējumiem izvairījās un faktiski izgāza ES un EDSO plānu novērot Domes vēlēšanas decembrī. ES un Rietumu valstu neglaimojošos novērtējumus par cilvēktiesību un demokrātisko normu ievērošanu (piemēram, ES gadskārtējos pārskatos par cilvēktiesību stāvokli pasaulē un Savienības darbību šai jomā) Maskava uztver kā nepamatotus apvainojumus, un Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs ieteicis Savienībai atmest šādu praksi, jo tā neveicinot abpusēji izdevīgu partnerību.¹⁹

Pretēji ASV un ES, Krievija konsekventi noraidīja visus centienus atzīt neatkarīgu Kosovu un atbalstīja Serbijas politiku neļaut atdalīties tai bijušās Dienvidslāvijas daļai, kas vēl nav kļuvusi brīva. Kaut arī galvenais cēlonis Maskavas politikai ir bailes no precedentā, kas varētu izraisīt plašas un Maskavai nevēlamas konsekvences pašā Krievijā, ir arī citi apsvērumi, to starpā enerģijas resursu tirdzniecība. Sacensībā par Serbijas stratēģisko investoru gāzes un naftas piegādē uzvarēja *Gazprom*, iegūstot 51% akciju Serbijas valsts naftas uzņēmumā NIS. Tādā veidā Krievijas valsts monopols nostiprina savas pozīcijas Eiropā.²⁰

Vidējos Austrumos, piemēram, Izraēlas un Palestīnas konfliktā, Krievija spēlēja tādu kā mieru mīloša, brīvību atbalstoša, neitrāla samierinātāja lomu; nosodīdama vardarbību, karu, terorismu un kodolieroču vairošanos. Tomēr pašas intereses nekad netika aizmirstas: Krievijas firmas grib līdzdarboties Irānas gāzes un naftas atradņu attīstīšanā un *Lukoil*, Krievijas lielākā privātā naftas firma, vēlas atjaunot savu darbību naftas ieguvē Irākā. Lai izdabātu Irānai, ne visai konsekventi tika atbalstītas ANO sankcijas, lai apstādinātu Irānas centienus kļūt par kodolvalsti un ierobežotu tās bruņošanās. Atsaucoties uz agrāko vienošanos Irānai palīdzēt attīstīt kodolspēkstaciju Bušērā (*Bushehr*), Krievija piegādāja šim nolūkam bagātīnāto urānu, labi zināmdama, ka to var izmantot arī citiem nolūkiem. Saskaņā ar 2005. gadā parakstīto līgumu, Irāna 2007. gadā arī saņēma 29 Krievijā ražotas *Tor* raķešu sistēmas un krievu speciālisti apmācīja saņēmēju apkalpot šīs sistēmas. Decembrī Krievijas Ārlietu ministrija apstiprināja, ka Maskava turpina palīdzēt Irānai attīstīt savu gaisa aizsardzību.²¹

Agrākajā PSRS teritorijā Krievija centās noturēt un, kur iespējams, paplašināt savu ietekmi, neskatoties uz briedošo vēlmi katrā bijušajā padomju republikā nostiprināt savu suverenitāti. Visumā Maskava bija spiesta samierināties, ka pakāpeniski sarūk tās politiskā loma Ukrainā, Baltkrievijā, Moldovā un trīs Kaukāza valstīs; lai nezaudētu savu ietekmi, visbiežāk tā lika lietā ekonomiskās sviras. Raugoties uz Austrumiem, šķiet, ka Maskava samērā veiksmīgi iegrožojusi brīvdomības tendences Centrālās Āzijas republikās un attīstījusi ciešāku sadarbību ne tikai saimnieciski, bet arī politiski ar nesen dibināto reģionālo organizāciju palīdzību – dažās piedalās arī Ķīna.

¹⁸ Interfax (2008, 11. jan.). *Interfax*. Sk. 2008, 11. jan.: <http://www.interfax.ru>

¹⁹ Itar-Tass (2007, 12. dec.). *Itar-Tass New Agency*. Sk. 2007, 12. dec.: <http://www.itar-tass.com/>

Cilvēktiesību stāvoklis Krievijā iztirzāts arī ES pārskatā: European Union. EU Annual Report 2007. *European Commission*. Sk. 2008, 29. apr.: http://ec.europa.eu/external_relations/human_rights/doc/report07_en.pdf

²⁰ Izvilkums no *Nezavisimaja Gazeta* (2008, 16. jan.) pārpublicēts *RIA Novosti* preses apskatā. Sk. 2008, 16. jan.: <http://en.rian.ru/>

²¹ RIA Novosti. (2007, 27. dec.). Foreign ministry says Russia helping Iran build up air defense, *RIA Novosti*. Sk. 2007, 27. dec.: <http://en.rian.ru/>

Drošības jomā Krievija īstenoja aprīlī izteikto brīdinājumu un decembrī vienpusēji pārtrauca savas saistības bruņojuma samazināšanā, izrietot no Līguma par konvencionālo spēku izvietošanu Eiropā, ja NATO kavēsies ratificēt šī līguma jaunāko versiju. Bet visu gadu Krievija attīstīja savu militāro spēku, veikdama reformas bruņotajos spēkos, konstruējot jaunus ieročus un ekipējumu un atjaunojot gaisa un jūras spēku patruļas un manevrus Atlantijas un Klusajā okeānā. Turklāt aprīlī tika iesvētīta „ceturtais paaudzes” kodoltilpa zemūdene, septembrī izmēģināta vakuuma bumba, bet decembrī veiksmīgi palaistas *Sineva* un RS-24 stapkontinentālās ballistikās raķetes.

Gada beigās Maskava lepojas, ka tā stabili ieņem otro vietu pasaulē aiz ASV bruņojuma ražošanā, un par pārdotajiem ieročiem, lidaparātiem un citām militārām ierīcēm 2007. gadā nopelnījusi apmēram 7 miljonus ASV dolāru. Galvenie pircēji bija Ķīna, Indija, Venecuēla, Irāna, Malaizija un Serbija. Neklausoties ASV atkārtotos lūgumus pārtraukt bruņojuma piegādi tādām nemiernīgām valstīm kā Sīrija un Irāna, Putins oktobrī deklarēja, ka Krievija neņems vērā šādus vienpusējus apgalvojumus un, ka bruņojums domāts, lai veicinātu stabilitāti un saņēmējvalstu spējas sevi aizstāvēt.²²

Iekšpolitikā svarīgākie notikumi saistījās ar Vladimira Putina prezidentūras beigām 2008. gada sākumā. Gandrīz visu 2007. gadu kā Krievijā, tā arī citur apsprieda jautājumu: vai Putins būs arī nākamais prezidents, kaut arī amatu pildījis konstitūcijā atļautos divus periodus pēc kārtas? Ieilgusi zīlēšana beidzās 10. decembrī, kad Putins kā valsts prezidenta amatam piemērotu kandidātu ieteica Dmitriju Medvedevu, Ministru prezidenta pirmo vietnieku un *Gazprom* padomes priekšsēdētāju.²³ Nedēļu vēlāk Putina partija *Vienotā Krievija* paziņoja, ka virzīs Medvedevu kā savu kandidātu valsts vadītāja postenim. Tiek prognozēts, ka prezidenta vēlēšanās 2008. gada 2. martā uzvarēs Medvedevs, jo Krievijas Domes vēlēšanās 2. decembrī *Vienotā Krievija* saņēma 64,3% balsu un Medvedevu ieteica vēl joprojām valstī vispopulārākā amatpersona – Putins. Tā kā Medvedevs ir uzticams Putina līdzgaitnieks jau no deviņdesmitajiem gadiem un ir panāka vienošanās, ka pēc vēlēšanām Putins kļūs par ministru prezidentu, varam pieņemt, ka Putina politika turpināsies arī tuvākajā nākotnē. Izskatās arī, ka pats Putins vēl turpinās spēlēt vadošo lomu Krievijas politikā. Daži Putina atbalstītāji jau kaļ plānus, kā nodrošināt, lai Putinam būtu noteikšana Krievijā vēl vairākus gadu desmitus.

Krievijas **tautsaimniecībā** 2007. gads izcēlās ne tikai ar augstu IKP pieaugumu – apmēram 8% – bet arī ar īpaši augstu inflāciju – gandrīz 12%, kā ziņo *Rosstat*. Tomēr Krievijas valdība to vērtē kā kopumā izdevušos gadu un lepojas, ka valsts IKP 2007. gadā bija septītais lielākais visā pasaulē; tātad Krievija apsteigusi Franciju, kura šo vietu ieņēma iepriekšējā gadā. Finanšu ministrs Aleksejs Kudrins ziņoja presei, ka IKP (1.250 triljoni ASV dolāru) bija gandrīz 6 reizes lielāks nekā IKP deviņdesmito gadu sākumā. Viņš arī apgalvoja, ka vidējais ienākums uz iedzīvotāju pārsniedza 11 000 ASV dolāru gadā. (Šī statistika gan nepietiekami atspoguļo tos simtiem tūkstošus, iespējams, miljonus iedzīvotāju, kas vēl joprojām dzīvo dzīvē nabadzībā, kā arī bez gāzes un elektrības.) Viņaprāt ekonomikas izaugsmes atslēga bija ārzemju investīcijas, kas palielinājās par 20% un sasniedza 3,3% no IKP. Krievija noslēdza gadu ar vērā ņemamu pārpalikumu valsts budžetā – apmēram 3,6% no IKP. Ienākumu galvenais avots bija enerģijas resursu eksports.²⁴

²² RIA Novosti. (2007, 27. dec.). Russian arms exports could be worth about \$7.5 billion in 2008. *RIA Novosti*. 2007. 27. dec.: <http://en.rian.ru/>

²³ *Gazprom* amatu Medvedevs ieņēma līdz 2008. gada janvārim, bet tuvojoties valsts prezidenta vēlēšanām, jau februārī *Gazprom* padomē tika ievēlēti citi Krievijas valdības pārstāvji.

²⁴ Interfax (2007, 28. dec. un 2008. 9. un 30. jan.). *Interfax*. Sk. 2007. 28. dec. un 2008. 9. un 30. jan.: <http://www.interfax.ru>

ES un KF attiecības 2007. gadā

Pēdējā pusotra gada laikā Eiropas Savienības un Krievijas Federācijas attiecības neizcēlās ar kādu būtisku tuvināšanos vai vienošanās pazīmēm kādā abām pusēm īpaši svarīgā jautājumā, kaut arī netrūka sadarbības daudzos specifiskos jautājumos, it īpaši ekonomikas jomā. Viedokļu nesakrītības un nesaskaņu atklāta atzīšana, kā arī saspilējumi Krievijas un atsevišķu ES dalībvalstu starpā bija kā magnēts, kas pievilka novērotāju uzmanību, un prese tos izcēla – nereti visai dramatiskā valodā. Tomēr nesaskaņas bija īstas, un visai bieži cēloņi bija meklējami ne tikai kādā konkrētā rīcībā vai notikumā, bet arī pamata atšķirībās starp unitāru valsti ar autoritārisma iezīmēm un demokrātisku valstu apvienību ar kopīgām vērtībām un vēlmi sadarboties, lai īstenotu savas un kopīgās intereses politikas, ekonomikas un drošības jomās. Visa gada garumā rietumu presē izskanēja **brīdinājumi par jaunu krīzi ES un KF attiecībās** un aukstā kara atgriešanos. **Krīze tomēr neiestājās** un nenotika arī nekāds tāds, kas nepārprotami liecinātu, ka attiecības kopumā būtu neatgriezeniski pasliktinājušās. Kaut arī nebija nekāds progress jauna ES un KF Partnerības un sadarbības līguma izveidē, ekonomiskās attiecības turpinājās ierasti, atskaitot dažus izņēmumus.

Jau pirms pavasara ES-KF samita Samaras pilsētīnā Krievijā tā dalībnieki neslēpa preseī savu viedokļu atšķirības,²⁵ piemēram, enerģijas jautājumos un par to, kā Maskava reaģēja uz notikumiem Igaunijā (par tiem sīkāk turpmāk). Pēc visām apspriedēm dalībnieki arī neslēpa vilšanos par nespēju saskaņot viedokļus. Oficiālajā preses konferencē pēc samita Vācijas kanclere Angela Merkele teica: „Mūsu sarunas šodien parādīja, ka **mēs nesadarbojamies ļoti intensīvi.**”²⁶ Šāda veida atklātība izraisīja ne vienu vien pesimistisku nākotnes prognozi un pretrunīgus brīdinājumus Briselei un Vašingtonai: vairāki analītiķi uzsvēra, ka ES un ASV nedrīkst „pazaudēt” Krieviju, bet citi analītiķi mudināja Rietumus neļaut Krievijai uzspiest savus spēles noteikumus. Tomēr pēc neilga laika sekoja optimistiskāki raksti presē. Tā tas bija pirms un pēc ES un KF rudens samita Mafrā. Dalībnieku smaidi un atraisītākā gaisotne Portugālē nevarēja aizstāt vājos samita rezultātus. Tika panākta vienošanās par ciešāku sadarbību, lai apkarotu narkotiku izplatīšanu, un par savlaicīgu brīdinājuma sistēmas ieviešanu, ja paredzamas grūtības enerģijas piegādē. Turpretī diskusijas par Maskavas apstrīdēto un Savienībā neviennozīmīgi vērtēto „Gazprom klauzulu” nevainagojās ar kopīgiem atzinumiem. Tāpat Maskavu kaitināja ES solidaritāte ar Poliju gaļas eksporta jautājumos, kas bija tiešais cēlonis sarunu par jauna ES un KF Partnerības un sadarbības līgumu (PSL) atlikšanai. ES atkārtoti apliecināja savu atbalstu Krievijas līdzdalībai Pasaules Tirdzniecības Organizācijā, bet netika atrisināts galvenais šķērslis Savienības pilnam atbalstam Krievijas uzņemšanai PTO – jautājums par Krievijas nodokļu atcelšanu Eiropas aviokompānijām, kas lido pāri Sibīrijai. Tāpat nevirzījās uz priekšu jautājumi par: 1. Kosovas nākotni; 2. saskaņotu reakciju uz Irānas kodolprogrammu; 3. ASV vēlmi izvietot savas raķešu sistēmas ES dalībvalstīs (Čehijā un Polijā).²⁷

Lai gan šī samita dienas kārtība bija piezemēta un veltīta konkrētiem jautājumiem, tikšanās tomēr neizpauka bez asumiem. Eiropas kopīgo vērtību un cilvēktiesību pārkāpumu Krievijā pieminēšana tik ļoti aizvainoja tās prezidentu, ka viņš vēlreiz paziņoja nodomu atvērt institūtus Eiropā, kas izvērtētu demokrātijas līmeni Eiropas Savienības valstīs. Noslēgumā vienmēr optimistiskais Eiropas Komisijas prezidents Barozu

²⁵ Dempsey, J. (2007, 3. maijā). EU and NATO seek to quell Russia-Estonia spat. *International Herald Tribune*. Sk. 2008. 29. apr.:

<http://www.ihrt.com/articles/2007/05/03/news/union.php>. Bilefsky, D. (2007, 14. maijā). EU-Russia ties become increasingly strained. *International Herald Tribune*. Sk. 2008. 29. apr.: <http://www.ihrt.com/articles/2007/05/14/europe/rice.php>

²⁶ Dempsey, J. (2007, 18. maijā). Russian, EU leaders trade barbs at fractious summit. *International Herald Tribune*. Sk. 2008. 29. apr.: <http://www.ihrt.com/articles/2007/05/18/europe/18summit.php>. Oficiālā ES reportāža publicējusi: European Commission. EU-Russia Summit – Samara, 18 May 2008. *European Commission*. Sk. 2008. 29. apr.: http://ec.europa.eu/external_relations/russia/summit_05_07/index.htm

²⁷ Dažādu reportāžu un izvērtējumu apkopojams atrodams *Euractiv* (2007, 16. okt.): EU, Russia play down ambitions at summit. Sk. 2008. 29. apr.: <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-russia-play-ambitions-summit/article-167941>. Oficiālo ES reportāžu publicējusi: European Commission. EU-Russia Summit – Mafra, 26 October 2008. *European Commission*. Sk. 2008. 29. apr.: http://ec.europa.eu/external_relations/russia/summit_10_07/index.htm

atzina, ka nesaskaņas pastāv, un secināja: „**Tas bija pragmatisks samīts**”. Viņš izteica pārliecību, ka nenokārtotos jautājumus drīz atrisinās.²⁸

Atgriežoties pie attiecību **saspilējumiem starp atsevišķām ES dalībvalstīm un Krieviju**, īpaši jāmin Polija, Igaunija un Apvienotā Karaliste. Paskaidrojot, ka uz Krieviju tiek eksportēta nekvalitatīva pārtika un ES normas neatbilst KF augstajiem standartiem, Maskava 2006. gada rudenī pārtrauca gaļas un citas pārtikas importu no **Polijas** un citām Savienības dalībvalstīm. Krievijas diskutablais lēmums bija cēlonis Polijas veto sarunu uzsākšanai starp Krievijas un ES pārstāvjiem par jaunu Partnerības un sadarbības līgumu (PSL). Pārējās ES valstis solidarizējās – dažas visai rezervēti – ar Poliju. Vēlāk kļuva skaidrs, ka ES-KF PSL iestigšanā nav vainojama tikai poļu valdības stūrgalvība un dziļās antipātijas pret Maskavu.

Igaunijas un Krievijas saspilēto attiecību cēlonis 2007. gada pirmajā pusē bija pieminekļa padomju karavīriem un zem pieminekļa aprakto pišļu pārceļšana uz Otrajā pasaules karā kritušo kapsētu ārpus pilsētas. Pret to protestēja Kremlis, kā arī radikāli noskaņoti krievi, kas organizēja akcijas Maskavā un nemierus Tallinā. Notika arī plaši uzbrukumi igauņu datorsistēmām, lai tās sagrautu un apdraudētu valsts drošību; ir pazīmes, ka uzbrucēji bija naidīgi noskaņoti krievi.

Nesaskaņas ar Igauniju pierimās 2007. gada vasarā, bet ar Poliju pēc parlamenta vēlēšanām oktobrī, kad premjerministra amatā stājās Donalds Tusks. Jau pirmajās dienās viņš paziņoja, ka vēlas atrisināt domstarpības ar Krieviju. Pārstāvji no Varšavas un Maskavas 19. decembrī vienojās atsākt sarunas starp Poliju un Krieviju par strīdīgajiem pārtikas eksporta jautājumiem. Tas uzskatāms par pirmo soli divpusējo attiecību normalizācijas procesā un ļauj turpināt darbu pie ES-KF PSL.

Toties politiskais **saspilējums starp Londonu un Maskavu palielinājās**. Spriedzi izraisīja Krievijas bijušā spiega un pārbēdzēja Aleksandra Ļitviņenko noindēšana Londonā 2006. gada nogalē un Maskavas nesarbošanās lietas izmeklēšanā, lai vainīgo(s) sauktu pie kriminālatbildības. Turklāt abu valstu attiecības 2007. gada otrajā pusē iedragāja Maskavas liktie šķēršļi Britu padomes darbībai Krievijā un grūtības noorganizēt krievu mākslas darbu izstādi Londonā (gada beigās tās tika pārvarētas). Tomēr, kā atgādina britu vēstnieks Latvijā Ričards Mūns un britu vēstnieks Krievijā Tonijs Brentons, tie nav vienīgie cēloņi. Te varētu pieminēt daudzus apstākļus, tostarp Londonas nostāju neizdot čehu līderi Zakajevu un dot patvērumu krievu emigrantiem un pārbēdzējiem, kā arī viedokļu nesakritības starp AK un KF citos jautājumos, kas attiecas ne tikai uz Lielbritāniju, bet Savienību kopumā (piemēram, Kosova un Irāna). Vēstnieks Mūns norādīja, ka prezidents Putins vēlējis demonstrēt sevi kā valsts vadītāju ar stingru stāju un šim nolūkam izraudzījies Apvienoto Karalisti (AK) kā pretinieku un piebilda, ka Krievija šobrīd nemeklē konfliktu ar ASV vai Ķīnu un sastrīdēties ar Franciju un Vāciju būtu neizdevīgi.²⁹ Neskatoties uz šīm nesaskaņām, kā uzsvēra vēstnieks Brentons, divpusējās ekonomiskās attiecības vēl joprojām ir visai „perspektīvas”; 2006. gadā Lielbritānija bija lielākais investors Krievijā un abu valstu savstarpējie eksporta apjomi palielinājās par 20%.³⁰ Turklāt decembra sākumā tikās *Gazprom* vadītājs Aleksejs Millers ar britu enerģijas ministru Malkolmu Viksu, lai kopīgi plānotu, kā *Gazprom* varētu palielināt gāzes piegādes AK un lai apspriestu

²⁸ Euractiv. (2007, 29. okt.). No breakthroughs in EU-Russia talks. *Euractiv*. Sk. 2008. 29.apr.: <http://www.euractiv.com/en/foreign-affairs/breakthroughs-eu-russia-talks/article-167973>

²⁹ Kondrāts, G. (2008, 23. jan.). Vai vēsture atkārtosies. *Latvijas Avīze*, Sk. 2008. 23. jan.: http://www2.la.lv/lat/latvijas_avize/

³⁰ Interfax. (2007, 29. dec.). British ambassador to Russia Tony Brenton: Political relations between Moscow, London have worsened, economic are booming. *Interfax*. Sk. 2007. 29. dec.: <http://www.interfax.ru>

Gazprom sadarbības jomu palašināšanu ar *British Petroleum (BP)*. 2006. gadā AK saņēma 8,7 biljonus kubikmetru gāzes no *Gazprom*, ar kuru sadarbība aizsākās 1999. gadā.³¹

Tātad neviens no šiem konfliktiem 2007. gadā nav novedis ES un Krievijas politiskās attiecības līdz strupceļam. Gada beigās krievu senators Mihails Margelovs secināja, ka nebūs jauns aukstais karš, jo starp Rietumiem un Krieviju nav ideoloģiskas plaisas; toties pastāv nesaskaņas – galvenokārt Rietumu piekoptās demokratizācijas politikas dēļ.³²

ES un Krievija: dažas pamatnostādnes, fakti, skaitļi par ekonomiku un enerģijas jomu

Lai labāk izprastu enerģijas lomu ES un KF attiecībās, apskatīsim mazliet sīkāk abu partneru saimniecisko attīstību, it īpaši savstarpējo tirdzniecību. Jau pieminējām dažus attīstības datus par Savienību un Krieviju 2007. gadā. Tie rāda, ka Krievijas attīstība ir daudz straujāka, nekā to redzam Savienībā kopumā, kaut vairākas 2004. gadā uzņemtas valstis – arī Latvija – attīstījās vēl ātrākā tempā. Dati liecina arī par nelīdzsvarotību Krievijas ekonomikā. Šis un citas atšķirības konspektīvāk parāda saimnieciskie rādītāji. Tā kā dati par 2007. gadu vēl tiek apkopoti, apskatīsim kopainu no 2006. gada (sk. 1. tabulu). Diemžēl jāatzīst, ka arī dati par 2006. gadu vēl nav pilnīgi saskaņoti un koriģēti, tāpēc tabula atspoguļo virzību, jo atsevišķie skaitļi var būt neprecīzi.³³

1. tabula. Eiropas Savienības (27) un Krievijas Federācijas ekonomika 2006. gadā

Kurss 1 EUR = 1.2568 USD

Tēma	Eiropas Savienība	Krievijas Federācija
Iedzīvotāji*	493 miljoni	143 miljoni
Paredzamais dzīves ilgums*	75,8 gadi (2005. g.)	67 gadi
IKP*	USD 14,205 biljoni	USD 975 biljoni
IKP* <i>per capita</i> (ppp)	USD 29,400 (EU-25)	USD 12,100
IKP pieaugums, salīdzinot ar 2005. g.	2,3%	6,7%
Inflācijas pieaugums, salīdzinot ar 2005. g.	2,2%00	9,7%
IKP struktūra* (100%)		
Rūpniecība*	27,2% (ES-25)	36,6%
Pakalpojumi*	67,1% (ES-25)	58,2%
Lauksaimniecība*	4,3% (EU-25)	5,3%

³¹ Jāpiebilst, ka kopš 2004. gada AK importē vairāk gāzes nekā tā saražo, un gāzes patēriņš turpina augt. *Ria Novosti* (2007, 12. dec.). *RIA Novosti*. 2007.12. dec.: <http://en.rian.ru>

³² *Interfax* (2007, 30. dec.) *Interfax* Sk. 2007. 30. dec.: <http://www.interfax.ru>

³³ Sastādot šo tabulu un citas tabulas, pēc iespējas izmantotām jaunākos datus. Darba gaitā konstatējām, ka daudzi ES publicētie ekonomiskie dati par 2006. gadu vēl nav pilnībā saskaņoti. Salīdzinot, piemēram, dažādas *Eurostat* un Eiropas komisijas tirdzniecības komisariāta datu apkopojumus par ES ārējo tirdzniecību, redzējām, ka tie atšķiras un nevarējām vienmēr šīs atšķirības izskaidrot. Turklāt dati reizēm ir arī kļūdaini. Tāpēc šai tabulā par pamatu izvēlējāmies to *Eurostat* avotu, kurā atradām visvairāk šim pētījumam noderīgos datus: *Eurostat* (2007). *The European Union and Russia* (2007). *Eurostat*. Sk. 2008. 30. jan.: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-77-07-231/EN/KS-77-07-231-EN.PDF. Plašākiem salīdzinājumiem visai noderīgs bija arī apkopojums: *Eurostat*. (2008, jan.). EU-27 external trade with the United States, EFTA countries, China, Russia, Japan, South Korea, Canada and Australia, 2006. *Eurostat*. Sk. 2008. 30. jan.: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-SF-08-004. Vērtīgi izvilkumi atrodami 2007. g. 25. oktobra ziņojumā prese: *European Union* (2007, 25.okt.). EU - Russia Summit. Russia third trade partner of the EU27 *Press Releases*. Sk. 2008. 30. apr.: <http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/07/145&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>. Datu kontrolei salīdzinājām ar EK publicētajiem *DG Trade* datiem un PTO gadagrāmatu: *World Trade Organisation* (2007). *International Trade Statistics 2007*. *WTO*. Sk. 2008. 30. apr.: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2007_e/its2007_e.pdf

Preču tirdzniecība (pasaulē)		
Importa apjoms (EUR miljoni)	ES 25 100% (EUR 1 350 500)	100% (EUR 104 572)
Galvenie importa partneri ES 25: (apjoms EUR miljoni)	Ķīna 14,2% (EUR 191 342) ASV 13,0% (EUR 175 813) Krievija 10,1% (EUR 136 847) Norvēģija 5,9% (EUR 79 019) Japāna 5,6% (EUR 75 631)	ES 25 45,9% Ķīna 9,8% Ukraina 7,0% Japāna 5,9% Koreja 5,1 %
Eksporta apjoms (EUR miljoni)	ES 25 100% (EUR 1 166 100)	100% (EUR 203 500)
Galvenie eksporta partneri ES 25: (apjoms EUR miljoni)	ASV 23,0% (EUR 267 672) Šveice 7,4% (EUR 86 392) Krievija 6,2% (EUR 71 791) Ķīna 5,4% (EUR 63 248) Turcija 4,0% (EUR 46 350)	ES 25 58,9% Ķīna 5,4% Ukraina 5,2% Turcija 4,9% Šveice 4,2%
ES un KF tirdzniecība**		
Eksportpreces kopā (apjoms EUR miljoni)	uz Krieviju: EUR 72 306	Uz ES: (EUR 141 034***)
Importpreces kopā (apjoms EUR miljoni)	no Krievijas: EUR 141 034	no ES: (EUR 72 306***)
Galvenās eksportpreces	uz Krieviju – kopā 100% ražojumi 88% pamata produkti un pārtika 10% citas preces 2%	uz ES – kopā 100% enerģijas resursi 66,9% citi pamata produkti 4,1% ražojumi (ieskaitot ķīmikālijas) 14,3% citas preces 14,7%
Galvenās importa preces	no Krievijas – kopā 100% enerģijas resursi 66,9% citi pamata produkti 4,1% ražojumi (ieskaitot ķīmikālijas) 14,3% citas preces 14,7%	no ES – kopā 100% ražojumi 88% pamata produkti un pārtika 10% citas preces 2%

Galvenais avots: *The European Union and Russia (2007)*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-77-07-231/EN/KS-77-07-231-EN.PDF; aktuālākie izvērtējumi no šī apkopojuma atrodami ES 2007. gada 25. oktobra ziņojumā presi <http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/07/145&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>;

citi avoti

* EK delegācijas Krievijā, *Facts and Figures (2007. g. maijā)*, http://www.delrus.ec.europa.eu/en/p_574.htm

** ES un Krievijas 2006. gada tirdzniecības 2006. gada datu apkopojums: *Russia, 2007. g. 7. augustā*, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf, kā arī jau pieminētais 2007. gada 25. oktobra ziņojums presi.

*** Šeit redzam datu nesakrītības. Dati par ES ir no 2007. g. oktobra, bet dati par Krieviju no 2007. g. augusta (iekavās dati no ES ailes). Tā kā EK ziņoja 2007. g. oktobrī galvenokārt par ES-KF tirdzniecību, esam spiesti zemāk šai ailē lietot mazliet vecākus (no 2007. g. augusta) datus par KF-ES tirdzniecību, jo tie ir pilnīgāki un savstarpēji saskaņoti.

Jau no šīs visai skopās informācijas redzam būtiskas atšķirības. Tās parāda, ka kopumā ES attīstās vai arī cenšas attīstīties harmoniski, nosvērti, neapdraudot sasniegto un paturot prātā iedzīvotāju vispārējo labklājību. Tas, ka šīs attīstības modelis bijis visumā sekmīgs, norāda arī Savienības IKP – gandrīz 15 reizes lielāks nekā Krievijas IKP – un IKP summa uz katru iedzīvotāju. Turpreti Krievijas attīstība ir bijusi strauja un nelīdzsvarota. Kopš 2000. gada uzsvars ir bijis uz valsti un lielajiem projektiem, atstājot novārtā daudzas iedzīvotāju ikdienas vajadzības, kā, piemēram, nepiesārņotu dzeramo ūdeni. Par to visu runājuši vairāki krievu ekonomisti. Šķiet, ka Putins šo nelīdzsvarotību atskārtis tikai septiņus gadus pēc stāšanās prezidenta amatā, laikā, kad viņa pilnvaras iet uz beigām un sākas jauna prezidenta priekšvēlēšanu kampaņa:

2007. gada decembrī Putins sāka solīt Krievijas iedzīvotājiem labāku veselības aprūpi un sociālo nodrošinājumu, bet 2008. gada sākumā arī tīru dzeramo ūdeni. Tomēr jāšaubās, vai solījumi tiks īstenoti pirms prezidenta vēlēšanām 2008. gada 2. martā.

Būtiskas atšķirības **redzamas arī ES un KF saimnieciskajās attiecībās**; par asimetrisku attīstību sevišķi spilgti liecina divpusējās tirdzniecības bilance, kā arī eksporta un importa sortiments. Pārsvārā ES eksportē uz Krieviju precī ar augstu pievienotu vērtību (visvairāk dažāda veida mašīnas, bet arī medikamentus, telefona un komunikāciju ierīces un datorus), bet Krievija uz ES – izejvielas (pārsvārā energoresursus), tātad precī ar zemu pievienoto vērtību. Toties vienlaikus ceļoties gāzes un naftas cenām visā pasaulē un pieaugot ES un citu valstu pieprasījumam pēc enerģijas resursiem, tām valstīm, to starpā arī Krievijai, kam ir šīs dabas bagātības, radās iespēja brangi nopelnīt. Tie ir arī galvenie iemesli, kāpēc ES kļuvusi par vissvarīgāko tirdzniecības partneri KF, un kāpēc Krievijai ir būtiska nozīme Savienības saimnieciskajā attīstībā.

Krievija jau pēdējos pāris gadus ir Eiropas Savienības trešā lielākā tirdzniecības partnere pēc Ķīnas un ASV. Apmēram 10,2% no ES 27 importa precēm nāk no KF, bet 6,2% no ES 27 eksportprecēm aiziet uz KF. 2000. gadā ES 27 tirdzniecības deficīts ar Krieviju bija apmēram 41 miljoni eiro, bet 2006. gadā tas sasniedza 69 miljonus eiro. Iztrūkums radās, pieaugot Savienības enerģijas resursu importam no Krievijas; naudas izteiksmē 2000. gadā tas bija 36 miljoni eiro, bet 2006. gadā – 94 miljoni eiro. Jau 2005. gadā Krievija piegādāja ES 27 42% no importētās gāzes un 32% no importētās jēlnaftas.

Vienīgā divpusējās tirdzniecības joma 2006. gadā ar ES pozitīvu bilanci bija pakalpojumi, kur ES 27 peļņa bija 3 miljoni eiro.

Avots: Eiropas Komisijas ziņojums presei, balstoties uz jaunākajiem Eurostat datiem, 2007. g. 25. oktobrī, <http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/07/145&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

Tas, ko šāda konspektīva informācija nevar tik uzskatāmi parādīt, ir **atšķirīgas tendences saimnieciskajā attīstībā**, kas bieži sakņojas tautsaimniecības pamatnostādņu izpratnē. Minēsim tikai trīs piemērus:

- Krievijā pieaug valsts vara tautsaimniecībā, bet Savienībā tā sarūk.
- ES darbības pamatā – ne tikai saimnieciskajā jomā – ir vienoti spēles noteikumi visiem, savukārt Krievija cenšas no šādiem noteikumiem izvairīties, uzskatot tos par sprunguli ceļā uz mērķi, un panākt sev īpašus un sevišķi labvēlīgus noteikumus.
- ES darbojas, arvien vairāk ievērojot atziņu, ka vislabākā saimnieciskā attīstība panākama, darbojoties saskaņā ar dabu un rūpējoties par dabu, bet Krievijā šādus principus piekopi nekonsekvēti, lielākoties tad, kad tas Kremlim šķiet izdevīgi, lai sasniegtu kādu citu mērķi.

Pēc PSRS sabrukuma Krievijas tautsaimniecībā valdīja zināms haoss, bet vienlaikus pavērās jaunas iespējas tiem, kas tās prata izmantot. Izveicīgi uzņēmēji dibināja savas firmas un daži, tā dēvētie oligarhi, kļuva tik bagāti, ka varēja reāli ietekmēt valsts vadību un iestādes – bieži arī savtīgos un negodīgos nolūkos. Jeļcina prezidentūras laikā valsts zināmā mērā atguva savu noteikšanu pār lielajām un ienesīgajām ekonomikas nozarēm, bet nespēja efektīvi cīnīties pret oligarhiem. Cīņa pret oligarhiem un par valsts varas nostiprināšanu tā īsti sākās šī gadsimta sākumā, pēc Vladimira Putina ievēlēšanas par valsts prezidentu. 2003. gadā apcietināja Mihailu Hodorkovski, *Jukos* naftas uzņēmuma vadītāju un oligarhu, kas izcēlās ar brīvdomību. Tajā gadā Krievija arī sāka sistemātiski konsolidēt savus aktīvus un stratēģiski svarīgās ekonomikas nozarēs

nodibināja valsts korporācijas. Tās izveidoja, piemēram, kuģu un lidmašīnu ražošanā. 2007. gada 19. janvārī prezidents Putins parakstīja dekrētu, ka tikai *Rosoboronexport* turpmāk būs tiesības pārdot Krievijā ražotus ieročus ārzemju pircējiem; agrāk šādas tiesības bija vairākiem uzņēmumiem. Esošie valsts monopoli citās jomās, kā *Gazprom* un *Rosneft*, varēja paplašināties – arī uz mazāku, neatkarīgu firmu rēķina. Šie procesi vēl joprojām turpinās. 2007. gadā oficiāli un pilnīgi nobankrotēja *Jukos*. Galvenais ieguvējs no šī reiz ļoti ienesīgā uzņēmuma piespiedu likvidācijas bija *Rosneft*³⁴; bet ieguva arī citi uzņēmumi, to starpā arī *Gazprom* un Itālijas multinacionālā firma *Eni S.p.A.* Secinājumi: vienlaikus ar valsts varas koncentrāciju pašā valsts vadības galotnē norit arī valsts varas nostiprināšana pār tautsaimniecību, valsts uzņēmumu izveide stratēģiskās nozarēs un esošo valsts monopolu paplašināšanās. Lai gan Dmitrijs Medvedevs runā par ekonomikas liberalizāciju, viņš jau paskaidrojis, ka, kļūstot par Krievijas prezidentu, viņš neplāno ķerties pie lielajiem valsts monopoliem stratēģiski svarīgās ekonomikas nozarēs.³⁵ Turpreti ES visu laiku darbojās pēc brīva tirgus principiem, veicinādama ekonomikas liberalizāciju, konkurenci, saimnieciskās varas decentralizāciju un cīnidamās pret valsts un cita veida monopoliem.

Runājot par spēles noteikumiem, **Krievija novērtē ES tradīciju respektēt līguma pantu un labticību partnerim**, ka tas godprātīgi pildīs līguma saistības. **Tomēr pati Krievija** cenšas noslēgt tādus līgumus, kas tai dod maksimālas iespējas brīvi rīkoties, bet otrai pusei uzliek pienākumu būt prognozējamai un strikti turēties pie vienošanās. Turklāt, kad tas ir izdevīgi, tā **nekautrējas kādas līgumā paredzētās saistības apiet un nepildīt**. Pēc pazīstamā krievu politologa Dmitrija Treņina vērojumiem, „Krievija uzticas Vācijai, Francijai un Anglijai, neraugoties uz to, ka valstu attiecības var būt ļoti saspringtas. Bet neuzticas, piemēram, Baltkrievijai. Krievija Lukašenko uzskata par savu "kuces dēlu", un tajā pašā laikā viņam neuzticas. No vienas puses, viņš ir savējais, jo citi viņu nepieņems un viņš it kā spēlē Krievijas laukumā, bet tajā pašā laikā no viņa var sagaidīt visu ko. [...] Krievija pati ir tāda valsts, no kuras var sagaidīt dažādas lietas. Tā spēlē tajā pašā līgā, kurā Baltkrievija, bet ne tajā līgā, kurā spēlē Somija.”³⁶

Eiropas Komisija 2007. gada septembrī nāca klajā ar savu plānu, kā sakārtot enerģijas jomu Savienībā, lai vairotu enerģētikas drošību. Viens no tā mērķiem ir noteikt, lai Eiropas tirgū ienākošās ārvalstu kompānijas seko tādiem pašiem noteikumiem kā ES uzņēmumi. Plāns paredz 1) ierobežot trešo valstu kompāniju iespējas nostabilizēties ES iekšējā enerģētikas tirgū un to kaut kādā veidā kontrolēt, kā arī 2) nodalīt enerģētikas ražotājus un piegādātājus no pārvades tīklu operatoriem, un tas attiektos tiklab uz ES valstu, kā citu valstu uzņēmumiem. Tā kā viens no redzamākajiem ārvalstu uzņēmumiem, kuru EK plāns skartu, ir *Gazprom*, tad tas dabūjis iesauku „*Gazprom* klauzula”³⁷. Kā jau varēja sagaidīt, Krievija šādas idejas apstrīd.

Runājot par attieksmi pret dabu un tās bagātībām, Eiropas Savienības politika veidota ar skatu nākotnē, izejot ne tikai no pašreizējās situācijas Eiropā, bet arī no pārmaiņām citur pasaulē, kas jau ietekmē vai arī nākotnē ietekmēs pašu Eiropu. Kā liecina Eiropas Padomes 1993. gada 13. septembra direktīva, ieteicot samazināt CO₂ emisijas un uzlabot enerģijas izmantošanas efektivitāti, jau ilgāku laiku pastāv uzskats, ka uz vides jautājumiem jāskatās plašākā kontekstā. Tā, piemēram, EK komisāra Andra Piebalga pienākums ir risināt enerģijas jautājumus vispusīgi, paturot prātā enerģijas izmantošanas sekas uz vidi un klimatu.

³⁴ Ria Novosti (2007. 26. dec.) *RIA Novosti*. Sk. 2007. 26. dec.: <http://en.rian.ru/>

³⁵ Interfax un Ria Novosti (2008. 31. jan.). *Interfax un RIA Novosti*. Sk. 2008. 31. jan.: <http://www.interfax.ru> un <http://en.rian.ru/>

³⁶ Treņins, D. (2008. 15. jan.). Nākamā pietura — ķeizariša Krievija. Dmitriju Treņinu intervēja Viktors Makarovs. *Politika.lv*. Sk. 2008. 30. apr.: <http://www.politika.lv/index.php?id=14999>

³⁷ Euractiv. (2007, 20. sep.). *Gazprom clause issues Russia ultimatur for energy co-operation*. *Euractiv*. Sk. 2008. 30 apr.: <http://www.euractiv.com/en/energy/gazprom-clause-issues-russia-ultimatum-energy-operation/article-166888>

Kioto protokolam stājoties spēkā 2005. gadā, ar jaunu skubu Savienība pievērsās tieši jautājumiem, kā samazināt to gāzu emisijas, kas veicina globālo sasilšanu. ES centās panākt, lai arī ASV un KF ratificē šo protokolu, jo abas valstis ir starp lielākajām klimatam kaitīgo gāzu emitētājām. Krievija protokolam pievienojās, bet ASV vēl pārdomā, jo tāds solis ir saistīts ar lieliem izdevumiem un pārkārtojumiem tautsaimniecībā. Jāpiemin, ka Krievija protokolu ratificēja tikai pēc ES solījuma atbalstīt tās kandidatūru PTO. Nav brīnums, ka 2008. gada sākumā ārlietu ministrs Lavrovs jau pieļauj, ka Krievija nepievienosies jaunajam protokolam, kas pēc 2012. gada varētu būt turpinājums Kioto protokolam, ja tas kavētu valsts ekonomisko attīstību.³⁸ Turklāt daži Krievijas zinātnieki apgalvo, ka pasaulei draud nevis sasilšana, bet jauns ledus laikmets.³⁹ Kopumā attieksme pret dabu un tās bagātībām Krievijā vēl joprojām nav ne tuvu tik saudzīga kā Eiropā. Galvenā problēma bijusi, ka vides aizsardzības un dabas nepiesārņošanas atbalstītājiem un iestādēm, kas ar to nodarbojās, nav bijis pienācīgs atbalsts no valsts. Bet varbūt sagaidāmas pārmaiņas, jo 2008. gada janvāra beigās Putins un Medvedevs abi šos jautājumus aktualizējuši un solās tos atrisināt.⁴⁰

Tirdzniecība un ekonomiskā sadarbība starp KF un atsevišķām ES valstīm. Tā kā Savienība sastāv no 27 atsevišķām un atšķirīgām valstīm, ievērojamas atšķirības redzamas arī katras valsts tirdzniecībā ar Krieviju; tomēr tās tikai papildina tēzi par kopumā asimetriskajām saimnieciskajām attiecībām. Tas redzams arī 2. tabulā:

2. tabula. ES valstis ar lielāko tirdzniecības apjomu ar Krieviju 2000. un 2006. gadā

(salīdzinājumam tabulas beigās pievienoti dati par Igauniju, Latviju un Lietuvu)

	Eksports (miljoni EUR)		Imports (miljoni EUR)		Balance (miljoni EUR)	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
ES 27	22 738	72 306	63 777	141 034	-41 039	-68 728
Vācija	6 660	23 132	14 263	29 023	-7 603	-5 890
Itālija	2 521	7 639	8 336	13 592	-5 815	-5 953
Nīderlande	1 796	5 482	3 901	17 073	-2 105	-11 591
Polija	943	3 776	5 019	9 662	-4 077	-5 887
Spānija	578	1 490	2 412	7 271	-1 834	-5 781
Lielbritānija	1 066	3 005	3 256	8 050	-2 190	-5 045
Francija	1 838	4 708	4 501	9 444	-2 662	-4 737
Somija	2 174	6 200	3 471	7 663	-1 296	-1 463
Igaunija	82	605	391	1 387	-310	-782
Latvija	85	561	402	733	-317	-172
Lietuva	238	1 435	1 544	3 758	-1 306	-2 323

Avots: Eiropas Komisijas ziņojums preseī, balstoties uz jaunākajiem Eurostat datiem, 2007. g. 25. oktobrī, <http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/07/145&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

Kā jau secinājām, apskatot ES datus kopumā, dalībvalstu tirdzniecības bilance ar Krieviju ir lielākoties negatīva. 2006. gadā pozitīva bilance – kaut arī neliela – bija tikai 4 no 27 dalībvalstīm: Austrijai, Dānijai, Īrijai un

³⁸ Interfax, (2008, 25. jan.). *Interfax*. Sk. 2008. 25. jan.: <http://www.interfax.ru>. Sinityna, T. (2007, 21.dec.). The Bali roadmap. *RIA Novosti*. Sk. 2007. 21. dec.: <http://en.rian.ru/>

³⁹ RIA Novosti (2008. 3. jan.). A cold spell soon to replace global warming. *RIA Novosti*. Sk. 2008. 3. jan.: <http://en.rian.ru/>

⁴⁰ Interfax. (2008, 29. un 30. jan.). *Interfax*. Sk. 2008. 29. un 30. jan.: <http://www.interfax.ru>

Slovēnijai. Vislielākais tirdzniecības apjoms ar Krieviju starp visām ES dalībvalstīm tajā gadā bija Vācijai. Tiek lēsts, ka 2007. gada Krievijas un Vācijas tirdzniecības apjoms varētu sasniegt 50 biljonus ASV dolāru.⁴¹ Otro un trešo vietu ieņēma Nīderlande un Itālija. Tad ar jūtamu apjoma kritumu seko Francija, Somija, Polija un Lielbritānija. No šīm valstīm vislidzsvartākā tirdzniecība ar Krieviju bija Somijai un Vācijai.

Ar vislielāko negatīvo bilanci izceļas Nīderlande. Šeit dati ir maldinoši, jo tie norāda uz visu Krievijas precī, kas taisnā ceļā nonāk Nīderlandē, un neatšķir to precī, kas domāta tieši Nīderlandes patērētājam, no precī, kas sūtīta patērētājam citā valstī; te runa ir par tā dēvēto Roterdamas efektu, jo ļoti daudz Krievijas eksportpreču Rietumeiropai vispirms nonāk Roterdamas ostā, lai no turienes turpinātu ceļu līdz faktiskajam pircējam kādā citā valstī. Interesanti arī atzīmēt, ka *Royal Dutch/Shell Group*, holandiešu un britu naftas un gāzes kopuzņēmums, kurš ļoti aktīvi darbojās Krievijā un Vidusāzijas valstīs, paziņoja par rekordpeļņu 2007. gadā: 31,331 miljards dolāru (tā ir par 23% lielāka nekā 2006. gadā).⁴²

Attiecībā uz ES importa sortimentu no Krievijas, vairums dalībvalstu galvenokārt importē izejvielas: visvairāk tieši gāzi, naftu un ogle, bet arī niķeli, alumīniju un kaparu. 2007. gadā vairāki ES lielie tirdzniecības partneri nostiprināja saimnieciskās saites ar Krieviju tieši enerģijas jomā. Piemēram, novembra beigās Krievijas enerģētikas koncerna *Gazprom* Vācijas struktūrvienība *Gazprom Germania* ieguva tiesības sākt darbus Vācijas ziemeļos, lai uzbūvētu Eiropas lielāko pazemes dabasgāzes krātuvi. Krātuvē paredzēts uzglabāt gāzi, kas Vācijai tiks piegādāta no Krievijas pa topošo gāzes vadu *Nord Stream*. Šo Baltijas reģionā pretrunīgi vērtēto gāzes vada projektu sāka attīstīt 2005. gada nogalē Krievijas *Gazprom* un Vācijas *E.ON Ruhrgas* un *Wintershall Holding*, aiz kura stāv vācu lieluzņēmums *BASF*.⁴³ (Tā kā *Nord Stream* projekts tikai netieši saistāms ar šī pētījuma galvenajām tēmām un tas ir plaši diskutēts Latvijā, tad neiedziļināsimies projekta niansēs, bet ieteiksim apskatīt Anda Sedlenieka 2008. gada 28. janvāra polemisko apskatu „*Nord Stream* – no punkta A uz punktu B.”⁴⁴) 2007. gada decembrī spēkā stājās maiņas līgumi starp *Gazprom* un divām vācu firmām; piedāvājot *E.ON Ruhrgas* un *BASF* iespēju piedalīties *Južnoje-Ruskoje* gāzes un naftas atradņu attīstīšanā, *Gazprom* saņēma 50% minus 1 akciju *Wingas GmbH* firmā un vairākas elektrības ražotnes Rietumeiropā. Kopīgais darbs pie šīm atradnēm sākās 2007. gada 18. decembrī. Paredzēts, ka tieši gāze no turienes pildīs *Nord Stream* vadu.⁴⁵

Bet novembra sākumā Maskavā Nīderlandes *Gasunie* vadītājs Marsels Kramers un *Gazprom* vadītājs Aleksejs Millers parakstīja „jumta” līgumu par abu uzņēmumu līdzdalību *Nord Stream*, Nīderlandes *Balgzand Bacton Line* gāzes vada projektu attīstību, *Gasunie* transporta iespēju lietojumu Nīderlandes teritorijā. Jāatzīmē, ka parakstīšanas ceremonijā piedalījās Nīderlandes premjerministrs Balkenende un Krievijas prezidents Putins. Uzņēmums *N.V. Nederlandse Gasunie* ir vadošā gāzes infrastruktūras un tranzīta firma savā valstī. Tai pieder 60% akciju no firmas *Balgzand Bacton Line (BBL)*, kas nodarbojās ar gāzes piegādi. (Pārējās BBL akcijas pieder jau pieminētajai *E.ON Ruhrgas* [20%] un Beļģijas firmai *Fluxys* [20%].) BBL pienākums būs nodrošināt gāzes tranzītu no Nīderlandes uz Lielbritāniju. Šī līguma rezultātā *Gasunie* kļūst par 9% *Nord Stream AG* akciju īpašnieki un *Gazprom* būs iespēja iegādāties 9% no BBL akcijām. Pārējie *Nord Stream AG* akciju īpašnieki ir *Gazprom* (51%), *Wintershall Holding* (20%) un *E.ON Ruhrgas* (20%). *Gasunie*

⁴¹ Interfax (2007, 14. dec.). *Interfax*. Sk. 2007, 14. dec.: <http://www.interfax.ru>

⁴² LETA-AFP (2008, 31. jan.). "Royal Dutch/Shell" peļņa pērn sasniegusi rekordus. *LETA*. Sk. 2008, 31. jan.: <http://www.leta.lv>

⁴³ LETA-DPA (2007, 27. nov.). "Gazprom" būvēs gāzes krātuvi Vācijā. *LETA*. Sk. 2007, 27. nov.: <http://www.leta.lv>

⁴⁴ Sedlenieks, A. Nord Stream – no punkta A uz punktu B. Speciāli „Republikai”. (2008, 24. jan.). *Delfi versijas*. Sk. 2008, 30. apr.:

www.delfi.lv/news/comment/comment/article.php?id=20089998. Oficiālā informācija par Nord Stream atrodama mājas lapā, *Nord Stream*. <http://www.nord-stream.com/>

⁴⁵ Interfax un RIA Novosti (2007, 17. dec.). *Interfax un RIA Novosti*. Sk. 2007, 17. dec.: <http://www.interfax.ru> un <http://www.interfax.ru>. Itar Tass (2007, 7. dec.). *Itar Tass*. Sk. 2007, 7. dec.: <http://www.itar-tass.com/eng/level2.html?GroupID=151>

līdzdalība panākta, vienojoties, ka abas vācu firmas savas akcijas vienlīdzīgi samazinās par labu jaunpienācējam.⁴⁶ Decembrī *Gasunie* un *Gazprom* vienojās attīstīt zinātnisko un tehnisko sadarbību.⁴⁷

2007. gada nogalē arī Nīderlande nolēma importēt sašķidrināto dabasgāzi (SDG) un tam nolūkam *Gasunie*, *Koninklijke Vopak N.V.* (katra pa 25%) un *Essent N.V.* (50%) vienojās par SDG termināla būvniecību Roterdamā. Projektā paredzētas trīs SDG krātuvju un ostas infrastruktūras izbūve. Termināls varētu sākt strādāt 2011. gadā. Tā sākotnējā kapacitāte varētu būt ap deviņiem miljardiem kubikmetru gadā.⁴⁸

Šai uzskaitē jāpiemin arī Francija. 2007. gada 6. decembrī *Gaz de France* un *Gazprom* vienojās padziļināt sadarbību tieši pētniecības tehnisko risinājumu attīstības jomās. Šie uzņēmumi sadarbojas jau vairāk nekā trīsdesmit gadu, un kopš 1975. gada septembra *Gazprom* savam Francijas partnerim piegādājis vairāk nekā 280 miljardus kubikmetru gāzes (tostarp 10 miljardus kubikmetru gāzes 2006. gadā). Iepriekšējie plaša spektra sadarbības protokoli parakstīti 2003. gada 28. jūnijā un 2005. gada 19. septembrī. Turklāt ir jau panākta vienošanās par gāzes piegādēm no 2010. līdz 2030. gadam: *Gaz de France* pirks 2,5 miljardus kubikmetru gāzes, kuru *Gazprom* pārsūknēs caur *Nord Stream* vadu. *Gaz de France* ar saviem 13,8 miljoniem klientu (no tiem 11,1 miljons mīt Francijā) ir lielākā gāzes piegādes firma Eiropā.⁴⁹ Runājot par Franciju, jāpiemin arī, ka 2007. gada jūlijā *Gazprom* pēc garas vilcināšanās un piedāvāto tāmju izvērtēšanas paziņoja, ka izraudzījis *Total* par vienu no stratēģiskajiem partneriem ar 25% akciju Štokmana gāzes atradņu attīstībai Barenca jūrā. Kā norāda ekonomikas komentētājs Oļegs Mitjajevs, izvēle krita par labu *Total*, jo tas ir pats lielākais uzņēmums Francijā, un sagaidāms, ka tieši tāpēc Parīze iestāsies pret centieniem Eiropas Savienībā ierobežot *Gazprom* lomu ES dalībvalstīs.⁵⁰ Jāpiebilst arī, ka *Total* ir multinacionāls un plaša profila naftas un gāzes uzņēmums ar 95,000 darbiniekiem 130 valstīs (tostarp arī Ķīnā) un viens no lielākajiem šāda veida uzņēmumiem pasaulē.⁵¹ Otrs stratēģiskais investors tika paziņots oktobra beigās: Latvijā labi zināmais Norvēģijas *Statoil Hydro* ar 24% akciju. Akciju kontrolpakete (51%) pieder *Gazprom*. Kopīgie plāni ir visai ambiciozi – jau 2013. gadā no šīm atradnēm *Gazprom* varēs pārsūknēt caur Krieviju 11 miljardus kubikmetru gāzes uz *Nord Stream* vadu un 2014. gadā saražos 7,5 miljonus tonnu sašķidrinātās dabasgāzes.

Arī Itālija var atsaukties uz vērienīgiem plāniem ar Krieviju enerģijas jomā. 2007. gada jūnijā *Eni S.p.A.* un *Gazprom* vadītāji parakstīja nodomu protokolu, lai izveidotu *South Stream A.G.* kopuzņēmumu – katrai pusei 50% akciju – kas piegādātu Krievijas gāzi caur jaunbūvējamu vadu Melnās jūras dibenā līdz Bulgārijai. No turienes šis vads sadalītos divos atzaros: viens uz Itālijas dienvidiem un Grieķiju, otrs – uz Austriju un Slovēniju. Projekta īstenošanas tehnisko, politisko, finansiālo un juridisko iespēju izpēti paredzēts paveikt 2008. gadā. *Eni S.p.A.* ir multinacionāla gāzes un naftas firma, kas pārstāvēta 70 valstīs, tostarp Lībijā, Tunisijā, Nigērijā, Vidusāzijas valstīs un Ķīnā. *Eni S.p.A.* ir arī lielākais rūpnieciskais uzņēmums Itālijā un trešais lielākais jēlnaftas rafinētājs Eiropā.⁵² Jāpiemin, ka *South Stream* projektam attiecīgās vienošanās ar Bulgāriju un Austriju parakstītas 2008. gada janvārī. Par labu nāk arī vienošanās ar Serbiju. Par šo projektu vairāk runāsim vēlāk. Bet atgriežoties pie *Eni S.p.A.*, interesanti konstatēt, ka šī plaši reklamētā vienošanās par *South Stream* nav vienīgā sadarbības joma starp abiem lieluzņēmumiem. Atcerēsimies, ka *Eni S.p.A.* jau

⁴⁶ Press Releases (2007, 6. nov.), *NV Nederlandse Gasunie*. Sk. 2007, 30. nov.: <http://www.nvederlandsegasunie.nl/en/news/archive2007.htm>. Vērtīgu pārskatu par *Nord Stream* un ES enerģētikas jautājumiem uzrakstījis Zīle, R. (2008, 5. feb.). Gāzes tranzīts - lielā iespēja vai slazdi Latvijai?. *Diena*, Sk. 2008. 28. apr.: http://www.diena.lv/lat/arhivs/komentaari_un_viedoklji/gaazes_tranziits_lielaa_iespeejja_vai_slazdi_latvijai?

⁴⁷ Interfax (2007, 10. dec.), *Interfax*. Sk. 2007, 10. dec.: <http://www.interfax.ru>

⁴⁸ LETA (2008, 18. jan.). Decembra beigu, janvāra pirmās puses pasaules energojaunumu apskats. LETA. Sk. 2008, 18. jan.: <http://www.leta.lv>

⁴⁹ RIA Novosti un Interfax (2007, 6. dec.), *RIA Novosti* un *Interfax*. Sk. 2007, 10. dec.: <http://en.rian.ru/> un <http://www.interfax.ru>.

⁵⁰ RIA Novosti (2007, 30. okt. un 14. dec.), *RIA Novosti* Sk. 2007, 30. okt. un 14. dec.: <http://en.rian.ru/>

⁵¹ Sk. *Total* mājas lapu, <http://www.total.com/en/group/presentation>

⁵² Sīkāk par *South Stream* projektu sk. *ENI* mājas lapu, http://www.eni.it/en_IT/home.page

pieder 20% *Gazprom Neft* (*Gazprom* naftas atzars) akciju un tās meitas firma Krievijā *EniNefteGas*. Pēdējā plāno 2008. gadā darboties agrākajos *Jukos* īpašumos. Interesanti arī, ka 20% no *Gazprom Neft* akcijām pieder Itālijas elektrības lieluzņēmumam *Enel* un *EniNefteGas* akciju īpašnieki ir *Eni S.p.A* (60%) un *Enel* (40%).⁵³

Raugoties uz šo ekonomisko sadarbību, redzam, ka Krievija rikojas tālredzīgi, necenšoties tūlīt piedzīt tirdzniecības parādu no katras valsts, bet gan izraugoties no šīm valstīm sev tīkamākos investorus un sadarbības partnerus, lai attīstītu savu tautsaimniecību. Visas šīs jaunās saites enerģijas jomā ar Krieviju prasa vai prasīs tuvākajos gados milzīgas investīcijas tieši no Eiropas partneriem; tas ir vēl viens faktors, kas tuvinās divpusējās valstiskās attiecības. Ja plānotie kopējie pasākumi būs sekmīgi, neizpaliks arī peļņa. Bet jaunās saites arī pavērs plašāk ES vērtus Krievijas ekonomiskai un politiskai ietekmei. Visas šīs nevienādās ekonomiskās attiecības starp ES un KF, kā arī sazarotie un savstarpēji sasaistītie topošie plāni tieši enerģijas jomā starp ES dalībvalstu lielajām firmām ar Krievijas valsts monopolu *Gazprom* ir viela nopietnām pārdomām par divpusējo attiecību līdzsvarotību un abpusēju izdevīgumu (angliski *reciprocity*) un apstākļiem, kas neizbēgami iespaido un iespaidos ES un ES valstu rīcības brīvību enerģijas jomā un Krievijas un Savienības attiecības nākotnē.

ES enerģijas politika un ES-Krievijas enerģijas dialogs: dažas būtiskas iezīmes

Paveroties pagātnē, redzam, ka enerģijas jautājumi faktiski ielikti ES šūpulī jau tās pirmsākumos, kad 1951. gadā nodibinājās Eiropas Ogļu un tērauda kopiena. Un jākonstatē, ka visus turpmākos gadus šie jautājumi ir bijuši Eiropas valstu uzmanības lokā. Gadu gaitā ir izveidojusies arī plaša un sazarota enerģijas politika⁵⁴ – mēs to necentīsimies šeit pārstāstīt – kuru visu laiku cenšas pilnveidot. Pieaudzis arī enerģijas resursu patēriņš. Ja ogļu loma Rietumeiropā saruka pagājušā gadsimta otrajā pusē, tad pēdējos gados ogle kā viens no vairākiem enerģijas avotiem Eiropā tomēr tiek izmantotas. Tomēr daudz vairāk izmanto naftu un gāzi un strauji pieaug šo energoresursu imports, jo nepietiek ar pašu dabas bagātībām. Nākotnes prognozes nav iepriecinošas:

Pēc Eiropas Komisijas 2000. gada prognozes par ES enerģijas vajadzību nodrošināšanu nākotnē, **ja nekas netiks darīts, ES enerģijas atkarība (kopumā) no „trešajām valstīm” palielināsies no 50% 2000. gadā līdz 70% 2030. gadā.** Runājot par atsevišķiem energoresursiem, situācija varētu būt šāda:

Nafta:	2000. gadā – 45% no ES importētās naftas nāk no Vidējiem Austrumiem; 2030. gadā – 90% no ES nepieciešamās naftas būs jāimportē.
Gāze:	2000. gadā – 40% no ES importētās gāzes nāk no Krievijas, 30% no Alžīrijas un 25% no Norvēģijas; 2030. gadā – sagaidāms, ka 60% no importētās gāzes nāks no Krievijas, bet 80% no nepieciešamās gāzes būs jāimportē.
Ogles:	2030. gadā ES importēs 66% no tai nepieciešamā daudzuma.

Avots: 2000. gada 29. novembrī Eiropas Komisijas izdots „Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply”, sk. <http://www.jet.efda.org/documents/books/eugreenpaper.pdf>

⁵³ RIA Novosti (2007, 22. nov.), *RIA Novosti*. Sk. 2007, 22. nov.: <http://en.rian.ru/>

⁵⁴ Galvenais informācijas avots ir Eiropas Komisijas Enerģētikas un transporta direktorāta mājas lapa: *European Commission, Directorate-General for Energy and Transport*. Sk. http://ec.europa.eu/energy/index_en.html. Pārskati par aktuāliem jautājumiem atrodami *Euractiv* mājas lapā zem rubrikas „energy”, sk. <http://www.euractiv.com/en/energy/>

Realitāte 2030. gadā varētu būt mazliet optimistiskāka, jo aug sabiedrības apziņa par videi draudzīgu, racionālu enerģijas patēriņa vēlamību.⁵⁵ Tāpat vairojas centieni atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanu sistemātiski palielināt visās ES dalībvalstīs – jāpiebilst, ka ne bez grūtībām un pretestības⁵⁶ – kā arī enerģētikas jautājumu risināšanu reģionāli un globāli.⁵⁷

Līdz 2000. gadam ES dalībvalstu uzmanība attiecībā uz enerģiju bija vērsta vairāk uz Savienības iekšieni. Ārējās tirdzniecības attiecībās katra valsts bija pieradusi rīkoties visai suverēni. Interese par kopīgi veidojamām ārējām attiecībām jūtami augusi tieši šajā gadsimtā. Bet **vēl joprojām enerģijas politikas ārējie aspekti ir katras dalībvalsts Ārlietu ministrijas kompetencē.** Tāpēc nav brīnums, ka **situācija 2008. gada sākumā ir paradoksāla**, jo Savienība ir viena no pasaules lielākajām naftas, gāzes un ogļu importētājām pasaulē un ir ļoti svarīga dalībniece pasaules enerģijas tirgū, bet šai jomā tās balss pasaulē ir sīka un neatbilst tās ekonomiskajam spēkam. Skaidrojums, protams, ir acīmredzams: vēl joprojām faktiskā virsroka reālajā ārpolitikā, ne tikai enerģijas politikas ārējos aspektos, ir katrai dalībvalstij, nevis Savienībai kopumā.

Raugoties no „trešo valstu” viedokļa, ir vieglāk atrast kopīgu valodu ar vienu valsti, nekā ar organizāciju, kas pārstāv 27 atšķirīgas, individuālistiskas un demokrātiskas valstis. Turklāt brīvas tirgus ekonomikas garā **enerģijas darījumus ar trešo valstu partneriem slēdz nevis ES dalībvalsts, bet gan firma, kas darbojas tai valstī.** Tāpat darījumus grūti saskaņot ES līmenī, lai tie atbilstu kopīgām ES interesēm, jo Savienībai nav atvēlētas visas attiecīgās kompetences. Pie šādas situācijas pieradušas ne tikai ES dalībvalstis, bet arī „trešās valstis”, un centieni situāciju mainīt izraisa asas diskusijas abās pusēs.

Atzīstot, ka vajadzība pēc importētiem enerģijas resursiem nākotnē celsies, Savienība tikai pamazām sākuši risināt enerģijas jautājumus, raugoties no ES attiecībām, kā arī ES dalībvalstu attiecībām ar „trešajām valstīm” un šo valstu firmām. Kā jau minējām, ES un KF galotņu 6. apspriedē tika apstiprināts nodoms sākt regulārus dialogus par enerģijas jautājumiem. Kopīgi pieņemtajā deklarācijā 2000. gada 31. oktobrī paredzēta **ES-KF Enerģijas partnerība** un tiek sagaidīts, ka Krievija drīzumā ratificēs Enerģijas Hartas līgumu, kas jau ir spēkā kopš 1998. gada aprīļa.⁵⁸ Enerģijas dialoga jēga izriet no abpusējas ieinteresētības, un tā uzdevums bijis rast ietvaru regulārām apspriedēm par abām pusēm svarīgiem jautājumiem, tostarp enerģijas taupīšanu, ražošanas racionalizāciju, transporta infrastruktūru, Eiropas investoru iespējas energoresursu attīstībā Krievijā, kā arī attiecības enerģijas ražotājvalstīm un patērētājvalstīm.⁵⁹ Kopš dibināšanas dialogs ir darbojies bez īpašas reklāmas. Tā paspārnē tapuši 8 progresa ziņojumi, kurus sagatavojuši Eiropas un Krievijas speciālisti. Te svarīga loma bijusi tieši Kristiānam Kletenksam (*Christian Cleutinx*), kurš dialogu

⁵⁵ 2006. gada martā Eiropas Komisija apstiprināja pamatdokumentu: Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. *European Commission*. Sk. 2008. 28. apr.: http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/index_en.htm. 2006. gada jūnijā EK nodeva Eiropadomei ārējās politikas dokumentu An External Policy to Serve Europe's Energy Interests. *The Council of the European Union*. Sk. 2008. 28. apr.: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/90082.pdf

⁵⁶ Piemēram, 2008. gada sākumā saasinājās kritika par EK direktīvām, izrietot no ES valstu augstāko amatpersonu 2007. gada 8. un 9. martā kopīgi pieņemtā lēmuma līdz 2020. gadam aizstāt ar atjaunojamiem energoresursiem 20% no visiem patērētiem energoresursiem un izmantot vismaz 10% biodegvielas no patērētās degvielas transporta vajadzībām. Sīkāka informācija: Euractiv (2008, 24. jan.). EU states handed ambitious renewable energy targets. *Euractiv*. Sk. 2008. 28. apr.: <http://www.euractiv.com/en/energy/eu-states-handed-ambitious-renewable-energy-targets/article-169799>

⁵⁷ Sk. 55. atsaucē pieminētos Eiropas Komisijas dokumentus: Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy un An External Policy to Serve Europe's Energy Interests.

⁵⁸ Plašāk par Enerģijas Hartas līgumu (European Energy Charter), meklēt *European Union. Summaries of legislations*. Sk. 2008. 30. apr.: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l27028.htm> un *Energy Charter*. Sk. 2008. 30. apr.: <http://www.encharter.org/index.jsp?psk=02&ptp=tDetail.jsp&pci=265&pti=12>

⁵⁹ Sīkāka informācija par ES-KF Enerģijas dialogu atrodama: *European Commission*. Sk. 2008. 30. apr.: <http://ec.europa.eu/energy/russia/>

koordinēja no Eiropas Komisijas puses, un viņa prezentācijām⁶⁰. Jāpiebilst, ka pēdējais ziņojums, kas publicēts 2007. gada oktobrī, paredz pārkārtojumus kopīgo ziņojumu tematikā un izstrādē.⁶¹

Īpašu sarosīšanos Savienības pusē izraisīja jau pieminētās Ukrainas un Krievijas nesaskaņas par gāzes piegādēm 2006. gada janvārī, jo tās parādīja, cik ļoti Eiropas valstis var būt atkarīgas no kāda trešās valsts energoresursu piegādātāja. Problēmas risinājums prasīja plašāku skatījumu saskaņā ar topošo elektrības un gāzes tirgus liberalizāciju Savienībā un dalībvalstu un ES kompetenču ārējās attiecībās pārvērtēšanu. Tā **2006. un 2007. gadā tapa vairāki svarīgi lēmumi** tieši par enerģijas jautājumu sasaisti ar ES ārpolitiku.

- 2006. gada 8. martā *Green Paper* par drošu, ilgtspējīgu, konkurētspējīgu un drošu enerģijas apgādi Eiropai; šajā dokumentā ir runa arī par kopīgu ārējo politiku enerģijas jomā, lai labāk koordinētu attiecības ar piegādātājiem, kā Krieviju un OPEC valstīm.⁶²
- 2006. gada 15. jūnijā EK publicēja dokumentu *An External Policy to Serve Europe's Energy Interests*.⁶³
- 2007. gada 10. janvārī EK paziņojums (angliski: *communication*)⁶⁴ par jaunu enerģijas politiku Eiropai, kas uzsver, ka enerģijai jāienem centrālā vieta ES ārējās attiecībās.
- 2007. gada 8. un 9. martā Eiropadome pieņēma secinājumus (angliski: *conclusions*) un rīcības plānu saskaņā ar EK 10. janvāra paziņojumu.⁶⁵
- 2007. gada 10. maijā pirmo reizi sanāca ES Enerģijas drošības korespondentu tīkls (angliski: *Network of Energy Security Correspondents* [NESCO]), lai sekotu apstākļiem pie ES kaimiņu robežām un ziņotu par iespējamās enerģijas piegādes krīzes veidošanos.⁶⁶

Tomēr jāatgādina, ka tai pašā laikā attīstījās plāni par **Nabucco un South Stream** gāzes vadu izveidi, un tas, kā tie veidojās, met ēnu uz jau pieminētajiem pieņemtajiem principiem un spilgti **parāda, kādi ir reālie šķēršļi, kuri vēl jāpārvar, lai šos principus īstenotu**. Atcerēsimies, ka 2004. gadā Austrijas, Vācijas, Ungārijas, Bulgārijas, Rumānijas un Turcijas energoresursu firmas Vīnē nodibināja *Nabucco Gas Pipeline International GmbH*; katrai pusei iesaistoties ar 20%. Jaunā kopuzņēmuma vadību uzņēmās Austrijas partneris: firma *OMV Gas International*. *Nabucco* projekts ir iekļauts *ES Trans European Energy Network* tīklā. Projekts virzījās uz priekšu lēnām, jo tas ir ļoti ambiciozs: ar laiku gāze Eiropai varētu plūst no Irānas, Azerbaidžānas, Kazahstānas un Turkmenistānas, Ēģiptes un Sīrijas. Pirmajā posmā runa bija par Turkmenistānas un Kazahstānas gāzes pārsūkņēšanu uz Eiropu pa vadiem, kas apietu Krieviju un Irānu, jo starp šī projekta galvenajiem mērķiem bija energoresursu avotu dažādības un piegādes drošības veicināšana, lai Eiropa nebūtu pārlietu atkarīga no dažiem piegādātājiem. *Nabucco* projekts paredz jauna gāzes

⁶⁰ Kletenksa (*Cleutinix*) ziņojumi atrodami: *European Commission*. Sk. 2008. 30. apr.: http://www.europa.eu.int/comm/energy/russia/presentations/index_en.htm

⁶¹ European Union – Russia Energy Dialogue: Joint Progress Reports. (2001-2007). *European Commission*. Sk. 2008. 30. apr.: http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/index_en.htm

⁶² Green Paper pieminēts 55. atsaucē. Pilns teksts atrodams http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/index_en.htm

⁶³ An External Policy pieminēts 55. atsaucē. Pilns teksts atrodams http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/90082.pdf

⁶⁴ Eiropas Komisijas sagatavotais dokuments *An Energy Policy for Europe* (2007, 10. jan.) atrodams: *European Union*. Sk. 2008. 30. apr.: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2007/com2007_0001en01.pdf

⁶⁵ The Council of the European Union (2008, 8.-9.martā). Presidency Conclusions of the Brussels European Council. *The Council of the European Union*. Sk. 2008. 30. apr.: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/93135.pdf

⁶⁶ European Union Press Release (2007, 10. maijā). European Commission to launch EU Network of Energy Security Correspondents 10th May. *European Union*. Sk. 2008. 30. apr.: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/629&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

vada būvi no Erzurumas Turcijā caur Bulgāriju, Rumāniju un Ungāriju līdz Baumgartenai Austrijā. Vēl bija nepieciešams izbūvēt gāzes vadu no Turkmenistānas un Kazahstānas līdz Azerbaidžānai, jo vadi starp Azerbaidžānu un Turciju jau darbojās. Tāpēc tika plānots Kaspijas gāzes vads (*Trans-Caspian Gas Pipeline*), kas virzītos no Turkmenistānas pa Kaspijas jūras dibenu līdz Baku; būvdarbus sāktu 2009. gadā. 2006. gadā EK Komisārs Piebalgs darba vizītē Kazahstānā apsoliya ES atbalstu projekta detalizētai izpētei. Šos projektus silti atbalstīja arī Azerbaidžāna un ASV.

Jau no paša sākuma Kaspijas jūras vada projektu asi kritizēja Krievija un Irāna. 2007. gada maijā Maskava panāca, ka Turkmenistāna un Kazahstāna piekrit transportēt savu gāzi uz Eiropu pa rekonstruējamo un paplašināmo Centrālāzijas (*Central Asia-Center pipeline*) gāzes vada rietumu atzaru, kas virzītos caur visām trīs valstīm pa zemes ceļu gar Kaspijas jūru līdz Melnajai jūrai. Centrālāzijas vada pirmo posmu plāno iedarbināt 2010. gadā; kad tas būtu pilnībā pabeigts 2017. gadā, tas varētu caursūknēt 30 biljonus kubikmetru gāzes gadā. Sākotnēji *KasMunaiGaz* un *Turkmengaz* katra apņēmušās piegādāt pārsūkņēšanai 10 biljonus kubikmetru gāzes gadā; vienošanās par projekta būvi neparedz kādu minimālu daudzumu gāzes, kas katram projekta partnerim (trešais ir *Gazprom*) būtu jāpārsūkņē. Lai šis projekts ekonomiski attaisnotos, būtu jāattīsta jaunas gāzes atradnes abās Vidusāzijas valstīs. 2007. gada 20. decembrī Krievija, Kazahstāna un Turkmenistāna apstiprināja maijā panākto vienošanos. Šķiet, ka vislielākā ieguvēja ir Krievija, jo ar šo projektu vēl ciešāk nostiprinās tās saikne ar Vidusāzijā ražoto gāzi; turklāt Krievijai jābūvē vada visīsākais posms dažu desmitu kilometru garumā, bet Turkmenistānai 300 km un Kazahstānai 1500 km.

Lai gan Kazahstānas prezidents apgalvojis, ka nav atmetis Kaspijas gāzes vada projektu, jaunie plāni šo projektu būtiski iedragāja un apdraud *Nabucco* nākotni. Turklāt jau jūnijā Itālijas energoresursu firma *Eni* vienojās ar *Gazprom* par *South Stream* gāzes vada būvi no Turcijas līdz Austrijai (lielā mērā pa to pašu ceļu, kā virzītos *Nabucco* vads); tas varētu pieslēgties *Blue Stream* vadam – kopš 2005. gada novembra tas jau pārsūkņē gāzi no Krievijas uz Turciju. *Blue Stream* vadu kopīgi attīstīja *Gazprom* un *Eni*.

2008. gada sākumā *Gazprom* panāktās vienošanās ar Serbiju, Bulgāriju un Austrijas firmām strauji pavirzīja uz priekšu *South Stream* projektu, jo faktiski notika agrāko *Nabucco* partneru pārsviešanās uz *South Stream* projektu un vēl ciešākas sadarbības izveide ar Eiropas tirgu iekarot gribošo *Gazprom*. Te īpaši izceļas *OMV Gas International*, Austrijas firma, kurai bija uzticēts vadīt *Nabucco Gas Pipeline International GmbH*; 2008. gada janvārī *OMV* un *Gazprom* vienojās kopīgi (50% un 50%) izveidot Centrālās Eiropas Gāzes Centru (Central European Gas Hub jeb CEGH), kas gādātu par *Gazprom* piegādātās gāzes glabāšanu un sadali Eiropā. Tikai Ungārija no agrākajiem *Nabucco* partneriem skatās bažīgi uz notiekošo, vēl jo vairāk tāpēc, ka *OMV Gas International* grasās pārņemt tās agrāko partnerfirmu *MOL* no Ungārijas, lai nodrošinātu visus posmus *South Stream* vada izbūvei.⁶⁷

Nabucco un *South Stream* projektu epopejas, kas vēl tālu no noslēguma, labi parāda šādu projektu sarežģītību un attiecību samezgļošanu, jo pastāv daudzi starpposmi visdažādākajos līmeņos, kur visai maz teikšana ir ES līmenī, bet krietni vairāk atsevišķām Eiropas firmām un „trešajām valstīm”, kuru uzņēmumi ir valsts kontrolē. Tāpēc šeit vēlreiz **aktualizējas „lielie jautājumi” par spēkiem, kas reāli veido un nosaka Eiropas nākotni, un ES un KF attiecības.**

⁶⁷ 2008. gada 28. janvāra *Kommersant* raksta par *South Stream* un Ungāriju izvilcīkus publicēja *RIA Novosti*. Sk. 2008. 28. jan.: [http://en.rian.ru/Tomberg, I. \(2007, 25. dec.\)](http://en.rian.ru/Tomberg, I. (2007, 25. dec.)). Caspian pipeline seems to have defeated Nabucco. *RIA Novosti*. Sk. 2007. 25. dec.: [http://en.rian.ru/Interfax \(2008, 25. jan.\)](http://en.rian.ru/Interfax (2008, 25. jan.)). *Interfax*. Sk. 2008. 25. jan.: <http://www.interfax.ru>. Socor, V. (2008, 29. jan.). OMV joins with Gazprom to undercut Nabucco. *Eurasia Daily Monitor*. Sk. 2008. 29. jan.: http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=427&issue_id=4367. Socor, V. (2008, 5. feb.). Austria's OMV utilizing and sabotaging the EU at the same time. *Eurasia Daily Monitor*. Sk. 2008. 5. feb.: http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=427&issue_id=4375

Tomēr **sarosīšanās ir notikusi**, laba griba veidot efektīvu kopīgu ES enerģijas politiku un to sasaistīt ar ES kopīgo ārpolitiku, kā arī turpināt risināt tik ļoti strīdīgos jautājumus par kompetencēm ir parādīta, lai gan **vārdi vēl nav pārtapuši konkrētās vadlīnijās, kas darāms kādos apstākļos**. Protams, lai šādas vadlīnijas pieņemtu, **katrai dalībvalstij jābūt gatavai upurēt daļu no savas suverenitātes kopīgā labuma nolūkos. Un te domas dalās** – reizēm visai dramatiski. Tomēr risinājumus jāsāk meklēt tieši šajā līmenī, jo ES ir demokrātiska organizācija, kas pastāv tikai tāpēc, ka tās dalībvalstis labprātīgi deleģējušas zināmas tiesības šai organizācijai, lai tādējādi visām būtu labāk.

ES un KF attiecības ar ASV, Ķīnu un trīs Centrālāzijas valstīm – Kazahstānu, Turkmenistānu un Uzbekistānu)

Šo sadaļu sāksim vispirms ar **Eiropas Savienības ārējām attiecībām**. Jau kopš pagājušā gadsimta vidus **ASV** ir bijis ES ciešākais sabiedrotais un divpusējā sadarbība ir bijusi vispusīga un dinamiska. Kaut arī nav trūkušas nesaskaņas, ASV prezidenta Džordža Buša laikā attiecības nav bijušas vienmēr tās labākās – būtiskas domstarpības izraisīja ASV vēlme uzsākt karu Irākā –, radušās domstarpības abas puses vienmēr centušās pārvarēt vai arī neļaut atšķirīgiem viedokļiem sabojāt attiecības kopumā. Varētu pat teikt, ka tuvojoties Buša prezidentūras noslēgumam, Eiropas īpašā loma atkal atgriežas Vašingtonas apziņā. Te būtisks nopelns ir Vācijas kanclerei Angelai Merkelei un zināmā mērā arī Francijas jaunajam prezidentam Nikolā Sarkozī, kurš labāk izprot amerikāņu mentalitāti nekā viņa priekštecis. Kā ES, tā arī ASV uzskata, ka viņu savstarpējās attiecības ir īpaši svarīgas un devušas tām augstāko novērtējumu: Savienība tās raksturo kā globālo partnerību, bet ASV kā stratēģisko partnerību.

Raugoties uz Austrumiem, īpašu vietu ES ārējās attiecībās ieņem Krievijas Federācija. Divpusējās attiecības kopš PSRS sabrukuma izveidojušās plašas un sazarotas. Abas puses pēdējos gados tās raksturo visbiežāk kā stratēģisku partnerību⁶⁸ (sk. 3. tabulu). Interesanti, cik grūti Krievijai saprast ASV un ES attiecības – ka tās var atbalstīt viena otras viedokli tikai tāpēc, ka vērtību izpratne, uz kuras balstās viedokļi, sakrīt, nevis tāpēc, ka ES iet ASV pavadā. Tā tas, piemēram, ir Kosovas neatkarības jautājumā.

3. tabula. **ES un attiecības ar Krieviju, ASV, Ķīnu, Kazahstānu, Turkmenistānu un Uzbekistānu**

ES divpusējās attiecības		
<i>Ar</i>	<i>Attiecību tips</i>	<i>Galvenās līgumsaistības un attiecību veidošanas vadlīnijas</i>
Krieviju	stratēģiskā partnerība vai partnerība*	Attiecības nospraustas <i>Partnerības un Sadarbības līgumā</i> , kas tika automātiski atjaunots uz vienu gadu pēc oficiālajām termiņa beigām 2007. gada 30. novembrī.
ASV	globālā partnerība*	Kaut attiecības veidojušās kopš 1953. gada, tās nav nospraustas nevienā visaptverošā sadarbības līgumā vai īpašā dokumentā, bet pastāv daudzas specifiskas divpusējas vienošanās.
Ķīnu	partnerība vai stratēģiskā partnerība*	1985. gada ES un Ķīnas Tirdzniecības un Sadarbības līgums vēl joprojām ir galvenais dokuments, kas definē divpusējas attiecības. Kopš 2007. gada janvāra tiek apspriests <i>Partnerības un Sadarbības līguma</i> saturs.

⁶⁸ Sistemātiskāk ES, KF un ASV attiecības analizētas Dzintras Bungis pētījumā „ES Kaimiņu Politikā iesaistīto valstu galveno politisko partneru (Eiropas Savienības, Krievijas Federācijas, Amerikas Savienoto Valstu) intereses un iespējas reģionā”, kas iesniegts Ārlietu ministrijai 2007. gada janvārī.

Kazahstānu	partnerība*	Partnerības un Sadarbības līgums (spēkā kopš 1999. gada)
Turkmenistānu	partnerība*	1989. gada ES un Turkmenistānas Tirdzniecības un Sadarbības līgums. 1998. gadā parakstīto Partnerības un Sadarbības līgumu vēl nav ratificējušas visas ES dalībvalstis.
Uzbekistānu	partnerība*	Partnerības un Sadarbības līgums (spēkā kopš 1999. gada)

* Šķiet, ka jēdzienus 'partnerība' un 'stratēģiskā partnerība' ES lieto visai brīvi, un bieži aiz viena vai otra attiecību raksturojuma izvēle nav pamatota uz kādiem konkrētiem un vienotiem kritērijiem, bet drīzāk uz vienas vai abu pušu vēlmi attiecībām dot lielāku vai mazāku svaru. Tā, piemēram, jau 2004. gadā Ķīna un ES nolēma, ka attiecībām jāpārņem par stratēģisku partnerību, kaut arī nebija pat uzsāktas sarunas par Partnerības un Sadarbības līgumu.

Avoti: European Commission. *External Relations, Countries*, http://ec.europa.eu/external_relations/search/countries.htm

Plašs ir arī ES attiecību diapazons ar Ķīnas Tautas Republiku. Sadarbība ir attīstījusies lēnām un nevienmērīgi, un galvenais iemesls tam ir bijis politiskais stāvoklis pašā Ķīnā, un fakts, ka ĶTR – tāpat kā KF, Kazahstāna, Turkmenistāna un Uzbekistāna – ir valsts ar demokrātijas deficītu. ES un ĶTR diplomātiskās attiecības tika nodibinātas 1975. gadā un šim žestam sekoja vairākas vienošanās tirdzniecības jomā un amatpersonu un delegāciju vizītes līdz 1988. gadam, kad Eiropas Komisija atvēra savu pārstāvniecību Pekinā. Gadu vēlāk, reaģējot uz rupjiem cilvēktiesību pārkāpumiem sakarā ar demonstrācijām Tjananmanas laukumā, Eiropas Kopiena attiecības ar ĶTR iesaldēja. Tās normalizējās pamazām un 1994. gadā tika nodibināts ES un Ķīnas Enerģijas Dialogs, uzsākts jauns politiskais dialogs, un Eiropas Komisija publicēja savu redzējumu par Eiropas un Ķīnas attiecībām garākā laika posmā. Pozitīvā attīstība pieņēmas un pirmais ES un ĶTR samits notika 1998. gadā Londonā. Kopš tā laika galotņu tikšanās notiek gandrīz katru gadu un diskutējamo tēmu klāsts ir ļoti paplašinājies. Desmitais ES un ĶTR samits notika 2007. gada 28. novembrī Pekinā. Lai būtu forums, kur apspriest problemātiskus jautājumus cilvēktiesību sfērā, 1994. gada tika nodibināts dialogs, bet jau 1996. gadā tas apklusā, jo 10 ES dalībvalstis protestēja pret cilvēktiesību neievērošanu Ķīnā. Tomēr 1997. gadā dialogs starp darba grupām atsākās un viņu apspriedes notiek divas reizes gadā, lai lietīši risinātu reālus trūkumus tādās jomās kā ciemu pārvaldes, sieviešu tiesības u.c. Bet dialogs neattur nedz Savienību, nedz dalībvalstis no kritikas izteikšanas un diplomātiskiem demaršiem, kad cilvēktiesības tiek pārkāptas.

Pati aktuālākā **problēma ES un ĶTR attiecībās ir tirdzniecības asimetriskums**. Tas izpaužas divējādi: kaut arī 2006. gadā Ķīna bija ES otrais svarīgākais eksporta un importa partneris, naudas izteiksmē Ķīnas eksporta apjoms uz ES 27 valstīm bija 191 miljoni eiro, bet importa apjoms – tikai 63 miljoni eiro. ES tirdzniecības deficīts ar Ķīnu bija apmēram 128 miljoni eiro un tas bija lielāks nekā ar jebkuru citu valsti. Šī tendence aizsākās 1990. gados un strauji saasinājās šajā gadsimtā. Galvenais iemesls ir nevienlīdzīgi importa noteikumi un tarifi, kā arī krasi atšķirīgas ražošanas pašizmaksas. Ķīna Eiropā var tirgot nesalīdzināmi plašāku preču klāstu nekā ES valstis Ķīnā, turklāt zemās pašizmaksas dēļ Ķīnas preces var izkonkurēt Eiropas preces, jo Ķīnas strādnieku algas ir daudz zemākas nekā algas, ko saņem Eiropas strādnieki. Toties pārāk bieži Ķīnas ražojumi neatbilst ES kvalitātes normām, piemēram, tekstilprecēs un rotaļlietās.⁶⁹ Šos jautājumus ĶTR

⁶⁹ Andreosso-O'Callaghan, B. un Nicolas, F. Complementarity and Rivalry in EU-China Economic Relations in the Twenty-First Century (2007) *European Foreign Affairs Review*, 12, 13-38, Sk. 2008. 28. apr.: <http://www.ifri.org/files/AndreossoFN.pdf>. Eiropas Komisijas tirdzniecības direktorāta informāciju par Ķīnu, European Commission, Trade Issues. Bilateral Relations China (2007, martā). *European Commission*. Sk. 2008. 30. apr.: http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/china/index_en.htm

pārstāvji pārrunāja 2006. un 2007. gadā un šķiet, ka vairāki konkrēti risinājumi tika panākti 2007. gada decembrī. Kā ziņo *EU Observer*, 2007. gada decembrī ES un Ķīna vienojās kopīgi kontrolēt Ķīnā ražoto tekstilpreču plūsmu un atcelt lielāko daļu attiecīgo kvotu. Jaunā sistēma attiecas uz astoņām no desmit Ķīnā ražoto apģērbu kategorijām, kuru importu ierobežoja 2005. gadā ES ieviestās kvotas; kvotas 2008. gadā aizstās sistemātiska novērošanas (angliski: *monitoring*) sistēma. Ar kvotu palīdzību ES vēlējas ierobežot lēto patēriņpreču plūdus no Ķīnas uz Eiropu. Vienošanās panākta arī par ĶTR valdības izsniedzamām eksporta licencēm un stingrāku Ķīnas importēto preču uzraudzību.⁷⁰

Jau skopā informācija 3. tabulā liek nojaust, ka ES attiecības ar ASV, KF un ĶTR ir daudz plašākas un attīstītākas nekā ar Kazahstānu, Turkmēnistānu vai Uzbekistānu. Skaidrojums meklējams galvenokārt vēsturē un ģeogrāfijā. Šīs trīs Vidusāzijas valstis sava ģeogrāfiskā novietojuma dēļ vēl joprojām ir savu lielo kaimiņu, Krievijas un Ķīnas, uzmanības lokā un zināmā pakļautībā. Tas apgrūtina kādas attālas valsts vai valstu apvienības centienus nodibināt jaunas divpusējas attiecības, jo tuvināšanās mēģinājumus senie kaimiņi var uzskatīt kā ielaušanos viņu tradicionālajā apkaimē un kā mēģinājumu esošās attiecības pārveidot. Otrkārt, fakts, ka ES attiecībām ar šīm valstīm nav kopīgas vēstures no senākiem laikiem, padara šīs valstis vēl tālākās, vēl īpatnējākas un vēl grūtāk iepazīstamas. Šie apstākļi neatturēja Savienību no politisku un ekonomisku attiecību nodibināšanas ar Centrālās Āzijas valstīm pēc PSRS iziršanas un palīdzības sniegšanas, kā tas notika arī citās agrākajās padomju republikās.⁷¹ Galvenais iemesls, kāpēc Eiropas skats uz šo reģionu pēdējos gados kļuvis vērīgāks, ir tā dabas bagātības, īpaši energoresursi.⁷² Tie mudinājuši ES dalībvalstis nopietnāk interesēties par šīm valstīm un tām pievērsties ne tikai reģionāli, bet arī individuāli. Celmlauzis šai ziņā bijusi Vācija un, salīdzinot ar visām ES valstīm, tā arī eksportē visvairāk preču uz Vidusāziju un Ķīnu. Tomēr salīdzinot ar citām valstīm pasaulē, Kazahstānas, Turkmēnistānas un Uzbekistānas līdzdalība pasaulē un ES ārējā tirdzniecībā nav bijusi liela. Jāpiebilst gan, ka Kazahstāna, kuras ekonomika ir visattīstītākā reģionā, ievērojami apsteidz savus Vidusāzijas kaimiņus ārējās tirdzniecības apjomos. 2006. gada *Eurostat* dati rāda, ka vērtējot pēc ārējās tirdzniecības apjoma, Kazahstāna ieņēma 51. vietu starp 150 valstīm pasaulē, bet Turkmēnistāna un Uzbekistāna – 96. un 97. vietu. Turpretī Lietuva ierindojās 68. vietā, Igaunija – 77. vietā un Latvija – 83. vietā. Trīs Centrālāzijas valstu ekonomiskās atšķirības vēl krasāk parāda 2006. gada dati par ES 25 ārējās tirdzniecības partneriem visā pasaulē: starp 150 valstīm Kazahstāna ir 29. vietā, Uzbekistāna – 81. vietā, bet Turkmēnistāna – 101. vietā. Tomēr tieši 2007. gadā Savienība daudz uzmanības veltīja kopīgas politikas izstrādei šim reģionam. Eiropadome apstiprināja dokumentu „ES un Centrālā Āzija: stratēģija jaunai partnerībai” 23. jūnijā⁷³ un oktobrī reģionu apciemoja Havjers Solana, lai iepazīstinātu partnervalstis ar ES nodomiem. „ES un Centrālā Āzija: stratēģija jaunai partnerībai” ir pirmais šāds ES dokuments, veltīts tieši piecām šī reģiona valstīm. Dokumentā ES apliecina savu vēlmi izveidot ar visām piecām Vidusāzijas valstīm ilglaicīgu partnerību, tās pamatā liekot drošību, stabilitāti un attīstību. Kā skaidro Solana, Savienība, uzsverdama demokrātijas un tiesiskuma veicināšanu kā svarīgu balstu stabilitātes un drošības veicināšanai, nedomā par šīm vai citām tēmām sprediķot, bet drīzāk iesaistīties aktīvā dialogā ar katru valsti individuāli. Stratēģija paredz arī regulāras konsultācijas par visām pusēm svarīgiem jautājumiem, kā, piemēram, cilvēku tirdzniecību vai terorismu, un attiecības ar Afganistānu un Irānu. Kā un cik lielā

⁷⁰ *EU Observer* (2007, 28. dec.). *EU Observer*. Sk. 2007. 28. dec.: <http://euobserver.com/>

⁷¹ ES attiecības ar katru no šīm valstīm aprakstītas sīkāk: *EU External Relations, Countries*. (2008). *European Commission*. Sk. 2008. 28. apr.: http://ec.europa.eu/external_relations/search/countries.htm

⁷² Šo faktu ar zināmu rūgtumu piemin kazahu žurnālists Marats Jermukanovs savā kritiskajā vērtējumā par ES un Vidusāzijas valstu attiecībām 2007. gada pavasarī, sk. Jermukanov, M. (2007, 8. apr.). *EU overlooks pitfalls of Central Asian Strategy*. *Caucas europenews*. Sk. 2008. 28. apr.: http://www.caucas.com/home_eng/breve_contenu.php?id=309

⁷³ *The Council of the European Union*. (2007, 31. maijā). *The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership*. *The Council of the European Union*. Sk. 2008. 28. apr.: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/07/st10/st10113.en07.pdf>

mērā stratēģijas mērķi īstenosies, atkarīgs, protams, no abām pusēm. Savienībai būtu jāpatur prātā, ka visas piecas Vidusāzijas valstis augstu vērtē savu neatkarību un nevēlas nonākt atkal kādas citas valsts pakļautībā. Visas ir arī ieinteresētas paplašināt savas ārējās attiecības un uzlabot savu tautsaimniecību. Būdamas pašapzinīgas, tās sagaida no eventuāliem partneriem cieņpilnu un izprotošu, nevis pamācošu attieksmi, un tās būs dziļi vilušas, ja tiks novērtētas tikai kā energoresursu avots.

Krievijas attiecības ar ES, ASV, ĶTR un trīs Centrālās Āzijas valstīm

Kā jau iepriekš konstatējām, Krievijas ārpolitika balstās uz savu interešu īstenošanu un pragmatismu. Tie ir arī pamati KF attiecībām ar ES, ASV, ĶTR, Kazahstānu, Turkmenistānu un Uzbekistānu. Attiecību formālo pusi īsi parāda 4. tabula:

4. tabula. Krievijas attiecības ar ES, ASV, Ķīnu, Kazahstānu, Turkmenistānu un Uzbekistānu

Krievijas divpusējās attiecības ar	Attiecību veids	Galvenās līgumsaistības un attiecību veidošanas vadlīnijas
ES	stratēģiskā partnerība vai partnerība	Attiecības nospraustas <i>Partnerības un Sadarbības līgumā</i> , kas tika automātiski atjaunots uz vienu gadu pēc oficiālās notecēšanas 2007. gada 30. novembrī. Turklāt spēkā vēl vairāki vienpusēji dokumenti, to starpā <i>Krievijas vidējā posma stratēģijā pret Eiropas Savienību (2000 - 2010)</i> .
ASV	partnerība	Vēlēdamās sadarboties ar ASV, lai uzturētu pasaulē stratēģisko stabilitāti, Krievija attiecības veido pēc partneru līdzvērtības un kolektīvās vadības principiem un saskaņā ar nostādņēm, kuras periodiski aktualizē KF Ārlietu ministrija.
Ķīnu	partnerība vai stratēģiskā partnerība	2001. gada Labu kaimiņattiecību, draudzības un sadarbības līgums
Kazahstānu	sabiedrotie	1992. gada Draudzības, sadarbības un savstarpējās palīdzības līgums un 1998. gada Sadraudzības deklarācija
Turkmenistānu	sabiedrotie	2002. gada Draudzības un sadarbības līgums
Uzbekistānu	sabiedrotie	1992. gada Līgums par starpvalstu attiecībām, draudzību un sadarbību

Avoti: Krievijas Ārlietu ministrija, <http://www.mid.ru/>; *Interfax* un *Ria Novosti* ziņojumi 2007. gadā.

Amerikas Savienotās Valstis Krievijai ir galvenais konkurents pasaules virzības veidošanā. ASV saimnieciskais pārākums, veiksmes ārpolitikā, ietekme un augstprātība Maskavu tracina; tāpēc reizēm liekas, ka Kremlis vislabāk Ameriku pazemotu un pakļautu. Tomēr apsverot stāvokli ar vēsu prātu, Maskava ļoti labi saprot, ka agri vai vēlu būs jāpieklusina retoriskie uzbrukumi un jāatrisina kopīgas problēmas, jo citādi netiks galā ar šo sāncensi. Šis pretrunas arī skaidro Maskavas nikno ASV kritiku visa 2007. gada garumā un dažus, toties ļoti būtiskos publiskos atzinumus, ka nesaskaņas ar laiku tiks izlīdzinātas. Tā, piemēram, pēc asās kritikas un draudiem ar adekvātu pretreakciju, ja īstenosies ASV nodoms izvietot stratēģisko raķešu sistēmas Eiropā, gada beigās Putins telefoniski un rakstiski apliecināja Bušam, cik augstu viņš novērtē

sadarbību pagājušā gadā un savu ticību, ka strīdīgie jautājumi tiks atrisināti.⁷⁴ Turklāt jāatceras, ka 2008. gadā tiks ievēlēts jauns prezidents kā Krievijā, tā arī ASV, un šis pārmaiņas, ļoti iespējams, ļaus vieglāk atrisināt ne vienu vien saasinājumu izraisījušo jautājumu iepriekšējā gadā.

Kā pretstats ASV un KF attiecībām 2007. gadā jāmin Krievijas un Ķīnas attiecības. Tās balstās uz abpusēju aprēķinu un pragmatismu un tās pamatā ir ekonomiskais izdevīgums. Gada beigās Putins apgalvoja, ka divpusējās attiecības devušas ieguldījumu taisnīgākas pasaules izveidē un Šanhajas Sadarbības Organizācijas apspriedē Ašhabadā publiski pateicās Ķīnai par tās neaizspriedumaino attieksmi pret notikumiem Krievijas iekšienē⁷⁵, tādā veidā pretstatot Ķīnu ar ES un ASV, kuras pagājušā gadā nereti pauda rūpes par cilvēktiesību un demokrātisko normu neievērošanu. Maskava arī novērtējusi Pekinas pausto piekrišanu tās politikai iepreti Irānai, Kosovai un abām Korejām. Ar īpašu sajūsmu Krievijas valdība paziņoja par KF un ĶTR tirdzniecības apjomu 2007. gadā, kas pārsniedza visus agrākos apjomus. Maskava to izcēla kā nebijušu sasniegumu un nepārprotamu apstiprinājumu labām kaimiņattiecībām. Tikmēr daži ekonomikas analītiķi brīdināja, ka Ķīnas galvenie eksporti ir ražojumi (ieskaitot dažāda veida mašīnas un ierīces), bet Krievijas eksportsortimentā galveno vietu aizņem nafta, koksne un ķīmikālijas.⁷⁶

Savas attiecības ar Kazahstānu, Turkmenistānu un Uzbekistānu Krievija veido ne tikai individuāli ar katru valsti, bet arī reģionāli caur NVS un citām organizācijām, to starpā

- Eirāzijas Ekonomisko Kopienību (dalībnieki: Baltkrievija, Kazahstāna, Kirgizstāna, Krievija un Tadžikistāna)⁷⁷;
- Šanhajas Sadarbības Organizāciju (dalībnieki: Krievija, Ķīna, Uzbekistāna, Kazahstāna, Kirgizstāna, Irāna, Indija, Pakistāna un Mongolija piedalās kā novērotājas);
- Kolektīvās Drošības Organizāciju (dalībnieki: Krievija, Ķīna, Uzbekistāna, Kazahstāna, Kirgizstāna un Tadžikistāna)
- Muitas Ūniju (dalībnieki: Krievija, Baltkrievija, Kazahstāna)
- Centrālās Āzijas Sadarbības Organizāciju (dalībnieki: Kazahstāna, Kirgizstāna, Krievija, Tadžikistāna un Uzbekistāna).

Kā redzam, visnaskākā uz sadarbību dažādu organizāciju ietvaros ir Kazahstāna, ar kuru Krievijai ir arī visplašākās saimnieciskās un politiskās attiecības, bet, vismazāk organizācijās piedalās Turkmenistāna. Tas skaidrojams ar vēlmi izcelt savu politisko neitralitāti. 2006. gadā Kazahstāna ieņēma 14. vietu starp Krievijas ārējās tirdzniecības partneriem, bet Turkmenistāna un Uzbekistāna tālu atpalika, ieņemdamas aptuveni 70.-72. vietu. Tomēr visas šīs valstis Krievijai ir svarīgas kā energoresursu avoti.

⁷⁴ Interfax. (2007, 24. dec.). Putin, Bush praise regularity of contacts - Kremlin. *Interfax*. Sk. 2007. 24. dec.: <http://www.interfax.ru> Jāpiebilst, ka 2007. gada beigās pulkvežģenerāļa Vladimira Popovkina brīdinājumus par pretreakciju, ja ASV izvietotu savas raķetes Eiropā (piemēram, Associated Press rakstā Russia Issues warning on space-based weapons [2007, 27. sep.]. *International Herald Tribune*. Sk. 2007. 27. sep.:

<http://www.ihf.com/articles/2007/09/27/asia/russia.php>) vairs neuztvēra tik dramatiski kā sākotnēji. Krievijas ārlietu analītiķis Aleksandrs Pikajevs pauda viedokli, ka domstarpības par ASV raķetēm un Krievijas lēmumu apturēt Konvencionālo Bruņojumu Eiropā līguma saistību izpildi atrisināsies pēc jauna prezidenta ievēlēšanas ASV. Izvilkumus no Pikajeva intervijas *Vremja Novostei* (2007, 28. dec.) publicēja *RIA Novosti*, sk. 2007. 28. dec.: <http://en.rian.ru/>

⁷⁵ Interfax (2007, 30. dec.). Russia-China interaction helps build just world order - Putin. *Interfax*. Sk. 2007. 30. dec.: <http://www.interfax.ru>

⁷⁶ Izvilkumus no tās pašas dienas *Nezavisimaja Gazeta* publicēja *RIA Novosti* (2008, 28. jan.). *RIA Novosti*. Sk. 2008, 28. jan.: <http://en.rian.ru/>

⁷⁷ Interfax (2007, 7. dec.). UN approves cooperation resolution with EurAsEC. *Itar Tass*. Sk. 2007. 7. dec.: <http://www.itar-tass.com/eng/level2.html?GroupID=151>

ES un KF attiecības ar ASV, Ķīnu un trīs Centrālās Āzijas valstīm enerģijas jautājumos

Eiropas Komisijai ir Enerģijas un transporta direktorāts (angliski: *Directorate-General Energy and Transport*), un šāds nozaru apvienojums tiek skaidrots tā: ja enerģija ir Eiropas sabiedrības asinis, tad transporta veidi ir artērijas. Šāds redzējums ir plašāk izplatīts, jo vairums enerģijas ražotāju vai nu paši, vai arī ar starpniekiem, gādā, lai vēlamā enerģija nonāk pie patērētāja. Tātad faktiski runa ir par vienu garu **ķēdi ar trīs dažādiem posmiem:**

- ražotāji
- piegādātāji
- saņēmēji (sadalītāji un patērētāji).

Dzīvē šie posmi mēdz samezgoties un tos nevar vienmēr tik viegli atdalīt vienu no otra, it īpaši pirmos divus. Samudžinās arī piegādātāja un saņēmēja attiecības, jo reizēm piegādātājs ir arī tas, kas sadala un tirgo enerģiju patērētājam, bet reizēm saņēmējs pilda tikai sadalītāja funkcijas, bet reizēm saņēmējs ir ne tikai sadalītājs, bet arī gala patērētājs. Šādas neskaidras situācijas, raugoties ar ES konkurences komisāra acīm, varētu izraisīt jautājumu: vai tik šī firma nav monopols? Jautājums ir visai aktuāls attiecībās ar Krieviju, kur lielas enerģijas firmas īpaši cenšas panākt kontroli pār visiem trīs ķēdes posmiem ne tikai Krievijā, bet arī ārzemēs. Atcerēsimies, ka ES neatzīst šādu monopola veidošanu, un tas ir arī viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ tika formulēta t.s. *Gazprom* klauzula.

Tagad aplūkosim, kā katra valsts ierindojas šajās kategorijās savstarpējās attiecībās. **No ES viedokļa šīs kategorijas īsti neattiecas uz ASV**, jo energoresursi neveido nekādu būtisku daļu saskatītajās tirdzniecības attiecībās. Toties ASV varētu uzskatīt par sabiedroto, jo Vašingtona atbalsta Savienības centienus diversificēt tās energoresursu ražotājus un piegātājus, samazināt savu enerģētisko atkarību no dažām valstīm. Turpretī **Krievija ir galvenais enerģijas resursu ražotājs un piegādātājs**. Krievijas firmas arī cenšas attīstīt savas saites Eiropā, lai **kļūtu par energoresursu sadalītāju**.

Energoresursu jomā **Ķīna ir ES konkurents**, jo arī tā vēlas saņemt arvien vairāk energoresursu no Krievijas. Pēdējā laikā nereti presē izskan brīdinājumi ne tikai par Ķīnas vēlmi turpināt straujo ekonomisko izaugsmi, bet arī zināmām konsekvencēm: Ķīnai strauji pieaug vajadzība pēc energoresursiem. Ņemot vērā Ķīnas uzsvāro uz produkcijas paplašināšanu, nevis produkcijas posmu racionalizāciju videi draudzīgā virzienā, var tikai sagaidīt, ka Ķīnas energoresursu izmantošanas koeficients būs ļoti zems vēl tuvākajā nākotnē. Tomēr tas nenozīmē, ka Ķīna ar savu milzīgo energoresursu patēriņu kļūtu par tīkamāku tirdzniecības partneri kā ES. Atcerēsimies, ka Ķīna nav gatava maksāt Krievijai tādus tarifus, kādus maksā Eiropa. Turklāt Krievija paredz, ka pieaugošo gāzes pieprasījumu no Eiropas apmierinās ar to, ko iegūs Štokmana atradnēs, bet Ķīnas pieprasījumu ar gāzi, kuru iegūtu no vēl attīstamajām Kovitkas atradnēm. Jāpiemin arī, ka Ķīna naftu saņem no Krievijas cisternās, kuras transportē pa dzelzceļu, un ka ESPO vada izbūve aizkavējusies. Jāpiemin arī, ka Ķīna importē lielāko daļu no vajadzīgās naftas no vairākām citām valstīm. Turpretī **Kazahstāna, Turkmenistāna un Uzbekistāna ES, Ķīnai un KF (bet ne ASV) ir energoresursu ražotājs un daļēji arī piegādātājs**.

Raugoties no Krievijas skatupunkta, ASV loma KF energoresursu jomā arī nav iekļaujama iepriekšminētajās kategorijās, jo ASV ir svarīga ar savām investīcijām, speciālo ierīču piegādi un savu inženieru zināšanām, lai veiktu energoresursu atradņu attīstību. Te jāpiemin ASV bāzētās multinacionālās firmas. **ES un ĶTR ir svarīgi klienti, ne tikai kā energoresursu saņēmēji un patērētāji, bet arī kā investīciju avots**. Turklāt, kā jau norādījām, vairākas lielas Eiropas firmas, tāpat kā ASV firmas, aktīvi darbojas Krievijas energoresursu atradņu attīstībā. Turpretī **Krievija**, nevarēdama pati saražot apsolītos energoresursus ārzemju pircējiem,

ir atkarīga no Kazahstānā, Turkmenistānā un Uzbekistānā saražotās naftas, lai pildītu līgumsaistības ar ārzemju saņēmējiem, jo tā pati nav spējīga apmierināt visus pasūtījumus. Apzinoties Krievijas stāvokli un energoresursu cenas pasaulē, **Kazahstāna, Turkmenistāna un Uzbekistāna** arvien vairāk pagēr tirgum atbilstošās cenas, nevis tās, ko krievu firmas vēlētos maksāt.

Tātad visos līmeņos notiek sīva konkurence.

Enerģijas jautājumu ietekme uz ES-KF attiecībām kopumā

Labi zinām, ka neskatoties uz enerģijas jautājumu aktualitāti visā Eiropā, tie nebūt nav vienīgie svarīgie jautājumi, kurus kopīgi cenšas risināt Eiropas Savienība un Krievijas Federācija. Tomēr, kā tos risina, arvien iespaido – tieši vai netieši – abu pušu attiecības kopumā, jo risinājumi izriet no katras puses interesēm un vērtībām, parakstītajiem līgumiem un savstarpējo attiecību tradīcijām. Tāpēc šai sadaļā vispirms apskatīsim, kā un cik lielā mērā iepriekšējā sadaļā apskatītie jautājumi atspoguļojas uz ES-KF attiecībām kopumā un tad ķersimies pie jautājuma par iespējām un izaicinājumiem, kas paveras ES-KF attiecībās nākotnē, izejot tieši no enerģijas jautājumu paceltās problemātikas.

Kā un cik lielā mērā atspoguļojas šī ar enerģiju saistītā attiecību ķēde uz ES un Krievijas attiecībām kopumā? Īsā atbilde ir – netieši, pakārtoti, un plaši. Izvērstāka atbilde ir saistīta arī ar jauniem noslēgumiem pašā Savienībā. Nevar noliegt, ka kopš debatēm par ES valstu iesaisti Irākas karā neviens jautājumu kopums nav tā nodarbinājis un sašķēlis visas dalībvalstis, kā attiecības ar Krieviju, izejot no ES enerģijas vajadzībām. Nevaram vairs runāt par uzskatu nesaskaņām starp „jaunajām” un „vecajām” ES dalībvalstīm, kā tas bija pirms ASV un tās sabiedroto militārā uzbrukuma Irākai, jo uzskatu dažādība ir daudz plašāka. Nosacīti varam visas dalībvalstis sadalīt piecās grupās⁷⁸:

- Krievijas uzticamie draugi: Grieķija un Kipra
- Stratēģiskie partneri: Francija, Vācija, Itālija un Spānija
- Draudzīgie pragmatīki: Austrija, Beļģija, Bulgārija, Somija, Ungārija, Luksemburga, Malta, Slovākija un Slovēnija
- Dzedrie pragmatīki: Čehija, Dānija, Igaunija, Īrija, Latvija, Nīderlande, Rumānija, Lielbritānija un Zviedrija
- Aukstā kara cīnītāji: Lietuva un Polija.

Izaicinājums Savienībai ir panākt, lai šie grupējumi sadarbotos, lai būtu vienota ES enerģijas politika un vienas vadlīnijas attiecībās ar Krieviju.

Kādas iespējas un izaicinājumi paveras Eiropas Savienībai attiecībās ar Krieviju nākotnē? ES valstis kopumā sadarbojas ar citām valstīm, ticot, ka savstarpēja sadarbība un līdzsvarota savstarpēja atkarība ir droša ķīla miermīlīgām attiecībām nākotnē. ES un Krievijas attiecības izveidojušās kā **nelīdzsvarota savstarpēja atkarība** (angliski: *asymmetrical interdependence*), kuru Krievija ar savu ārpolitiku un tirdzniecības politiku cenšas pārvērst par **vienpusēju atkarību** – tādu, kur Eiropas Savienībai Krievija vajadzīga daudz vairāk nekā Krievijai Eiropas Savienība. Vienlaikus Krievija arī cenšas sevi maksimāli nodrošināt tajās jomās, kur tā patlaban ir atkarīga no citām valstīm, vai nu šādas atkarības saites pārtraucot (piemēram, vairs nelietojot ārzemju ostas, lai eksportētu savu naftu, bet šim nolūkam paplašinot savas ostas). To pašu politiku KF piekopj arī pret atsevišķ-

⁷⁸ Kategorijas izstrādājuši savā pētījumā: Leonard, M. un Popescu, N. (2007, nov.). A Power Audit of EU-Russia Relations. *European Council on Foreign Relations*: http://www.ecfr.eu/content/entry/commentary_eu_russia_publication/

ķām valstīm visā pasaulē, cenšoties partnervalsti kādā būtiskā jomā padarīt – bet ne vienmēr pilnīgi – atkarīgu no Krievijas labvēlības. Kā jau esam konstatējuši, galvenais instruments šai Kremļa politikai ir bijis enerģijas resursi, un to apzinādamās, ES tagad cenšas mazināt riskus kļūt atkarīgai no kādas trešās valsts. Loģisks ir secinājums, ka ES valstīm, tostarp Latvijai, īpaši jāpiestrādā, lai nerastos šāds vienpusējas atkarības attiecību modelis, un jācenšas pārveidot tās attiecības, kurās tās jau būtu atkarīgais partneris.

Daži risinājumi labākai nākotnei? Piedāvātās idejas viena otru neizslēdz, drīzāk papildina:

PTO

Krievija ļoti vēlas pievienoties PTO un tas, ka šis mērķis vēl nebija sasniegts 2007. gadā, Maskavai ir sāpīgi, vēl jo vairāk tāpēc, ka Kremļa kritizēto Oranžās revolūcijas politiķu vadītā Ukraina iestāsies PTO 2008. gada februārī, tātad krietni pirms Krievijas. Pozitīvas pārmaiņas varētu sagaidīt pēc KF uzņemšanas PTO, jo šī organizācija konsekventi pieprasa, lai kandidātvalsts pierāda, ka atbilst visiem iestāšanās kritērijiem un demonstrē, ka pēc uzņemšanas PTO godprātīgi ievēros un pildīs visus noteikumus. Ja noteikumi netiek pildīti, organizācijai jāspēr „adekvāti soļi”, lai koriģētu situāciju. Pievienošanās PTO atvieglinātu jauna Partnerības un Sadarbības līguma izveidi, jo tirdzniecības jomā ES darbojas pēc PTO principiem. Eiropas Komisijas pārstāvniecības Maskavā vadītāja vietnieks Pauls Vandorens (*Paul Vandoren*) uzskata, ka sarunas ar Krieviju par jaunu PSL var sākties jau tagad, bet viņš atgādina, ka, lai ķertos pie Brīvas tirdzniecības līguma (angliski: *Free Trade Agreement* jeb *FTA*), vispirms jāsakārto jautājumi, kas saistās ar Krievijas uzņemšanu PTO.⁷⁹

Vajadzība pēc ārzemju investīcijām

Kaut arī tie nav neapgāžami pierādījumi, Putina un citu Krievijas amatpersonu izteiktie apliecinājumi 2007. gadā, ka Krievija atvērta ārzemju investīcijām, pauž, ka Krievijai šīs investīcijas ir vajadzīgas. Šķiet, ka Maskava ir norūpējusies, ka bez papildu investīcijām Krievija nevarēs turpināt savu saimniecisko attīstību, nedz arī pildīt esošās līgumsaistības piegādāt citām valstīm apsoltos energoresursus. Interesanti, ka *Troika Dialog* (tā ir Krievijas vecākā un lielākā privātā investīciju banka) rīkotajā forumā 2008. gada janvāra beigās KF premjerministra pirmais vietnieks Medvedevs (visai piesardzīgi) un Finanšu ministrs Aleksejs Kudrins (krietni atklātāk) runāja par fundamentālu attieksmes maiņu pret ārzemju investoriem. Cerību, ka šie nav bijuši kārtējie tukšie vārdi no valdības, visvairāk vieš Kudrina vārdi investoru konferencē Maskavā janvāra beigās. Viņš uzsvēra, ka Krievijai būtiski jāmaina savi paradumi ekonomiskajā sadarbībā, lai pierādītu, ka ir cienīga dalībniece PTO un lai varētu vispusīgi attīstīt savu tautsaimniecību.⁸⁰

Līdzīgi domājošo valstu un organizāciju formāla un/vai neformāla sadarbība, lai veicinātu Krieviju uzvesties kā civilizētam uzņēmējam, kas respektē spēles noteikumus, nevis izturas kā nelabojams blēdis. Šāda vienota attieksme ar laiku noteikti nestu pozitīvas pārmaiņas savstarpējās attiecībās, bet sekētu arī Krievijas attīstību liberālas demokrātijas virzienā. Atcerēsimies, ka ES jau vairākkārt ir apliecinājusī, ka gribētu, lai nākotnē Krievija kļūtu par liberālu demokrātiju. Ja ES attieksme nebūs vienota, tad Krievija varēs piekopt vecos niķus un darboties pēc vecās prakses – skaldi un valdi.

Stiprināt ES vienotību, atrisinot galvenos iemeslus, kāpēc šī vienotība klibo:

- Vispirms ES jāatrisina un jāsakārto kompetenču jautājumi.
- Jāpabeidz izstrādāt kopīgās enerģijas politikas pamatnostādnes, kas būtu jāievēro katrai dalībvalstij.

⁷⁹ Interfax (2008, 15. jan.). Interfax. Sk. 2008. 15. jan.: <http://www.interfax.ru>

⁸⁰ Gleb Bryanski. (2008, 30. jan.). Top Russian officials want foreign policy shift, *Wall Street Journal*. Sk. 2008. 30. jan.: http://www.therussiaforum.com/news/31012008_4.html

Kas darāms?

Jāizstrādā kopīgās enerģijas politikas pamatnostādnes, kas jāievēro katrai dalībvalstij.

ES būtu jāatzīst, ka vairāku dalībvalstu politika pret Krieviju, kas balstās vai nu uz tēzi par integrācijas neuzkrītošu tuvināšanos (angliski: *creeping integration*), vai arī uz tēzi par „maigu iegrožošanu” (angliski: *soft containment*; tā praksē izpaudusies vairāk kā apzināta, minimāla kontaktēšanās vienai valstij ar otru) nav nesusi vēlamos rezultātus. Tāpēc ES valstu un KF attiecības jāveido tā, lai tās nostiprinātu ES kopīgos mērķus un pamatnostādnes, nevis vājinātu; tātad runa ir par *principled bilateralism* jeb uz principiem balstītu divpusējumu.⁸¹

Ko darīt **konkrēti**?

ES jau vairākkārt ir apliecinājusi, ka gribētu, lai nākotnē Krievija kļūtu par liberālu demokrātiju (t.s. suverēnā demokrātija nav demokrātija). Šo cildeno vēlmi var īstenot tikai pamazām, darbojoties neatlaidīgi, vienoti un sistemātiski. Turklāt klaji sludināt demokrātiju kā tādu būtu bezjēdzīgi, jo Krievijas iedzīvotājos šī vārda nozīme ir devalvējusies, galvenokārt tāpēc, ka valdība mēdz piesaukt demokrātiju tad, kad rīkojas pretēji. Tāpēc pirmais solis šai virzienā varētu būt pieņemts: katrai ES dalībvalstij savās attiecībās ar Krieviju **uzsvaru likt uz likumības (rule of law) svarīgo un pozitīvo lomu starpvalstu attiecībās un katras valsts iekšējā darbībā**. Lai rastos uzticība demokrātijai Krievijas iedzīvotāju vidū, svarīga ir apziņa, ka demokrātijas pamatos ir likumība un tā paredz, ka likuma priekšā visi ir vienlīdzīgi.

1. Sadarbībā ar Krieviju un visām jau pieminētajām valstīm **paredzēt un ieviest konkrētas konsekvences**, ja kāda vienošanās nav ievērota.
2. Saprast, ka labas attiecības ar Krieviju balstās uz **jaunas līdzsvarotības ieviešanu** un, lai to paveiktu, ES valstīm ir jārikojas vienoti un saskaņoti. Un tas nebūs viegli. Piemēram, jānosprauž tie pamatprincipi ES kopīgai enerģijas politikai, kurus jāievēro visām dalībvalstīm sadarbībā ar trešajām valstīm. Šai jomā viens īpašs ieteikums: katrai ES dalībvalstij, pirms tiek slēgts kāds liels darījums vai ilgtermiņa līgums, saņemt tādu kā principiālu piekrišanu no Eiropas Komisijas, ka paredzētais darījums nav pretrunā ar ES enerģijas politikas pamatprincipiem.
3. ES kā organizācijai, tāpat arī katrai ES dalībvalstij, kura sadarbojas ar Krieviju enerģijas jautājumos, būtu neatlaidīgi jāatgādina Maskavai par nepieciešamību Krievijai **ratificēt Enerģijas Hartu**.
4. Kamēr Krievija ir aizņemta ar jauna prezidenta ievēlēšanu un viņa stāšanos un iejušanos amatā, **Eiropas Savienībai nebūtu jāsteidzina jauna PSL izveide un parakstīšana**. Drīzāk šis laiks – tas varētu būt gandrīz viss 2008. gads – jāizmanto, lai pārdomātu vēlreiz tos punktus, ko tā vēlas līgumā iekļaut, neskatoties, vai Kremis šobrīd tos būtu gatavs pieņemt; šie punkti būtu jānoformulē, lai tie atspoguļotu ES dalībvalstu vienotu viedokli.
5. Vienlaikus **intensificēt to ES-KF darba grupu darbību**, kas risina specifiskus, tieši ar tirdzniecību, enerģiju un investīcijām saistītus sadarbības jautājumus un izstrādā sadarbības vadlīnijas. Arī šai darbā svarīga ir dziļāka izpratne par likumības jēgu.
6. Turpināt attīstīt ES Kaimiņu politiku, liekot uzsvaru vairāk uz brīvas tirdzniecības attīstību ar kaimiņiem.

⁸¹ Šai sadaļā šis un līdzīgas idejas attīstītas jau pieminētajā Leonarda un Popesku pētījumā.

Vienlaikus neaizmirst, ka līdzīgi soļi sperami sadarbībā ar Ķīnu un Vidusāzijas valstīm, jo tā ES varētu uzlabot attiecības ar Eirāzijas reģionu kopumā. Ja arī Krievija būs neapmierināta par ES uzmanību Vidusāzijas valstīm, tai nenāks par ļaunu šāds atgādinājums, ka visas bijušās PSRS republikas tagad ir neatkarīgas valstis.

Tāpēc lietderīgi būtu

- Paplašināt sadarbību ar Vidusāzijas valstīm un atbalstīt šo valstu neatkarības un demokrātijas nostiprināšanas centienus, apzinoties, ka tās atrodas starp diviem lieliem kaimiņiem, kuri kāro pēc šo valstu dabas bagātībām.
- Turpināt centienus – varbūt sadarbībā ar KF pēc KF iestāšanās PTO – Ķīnas ekonomisko darbību ievadīt tādā gultnē, kas neved uz kolīzijām ar ES un PTO starptautisko ekonomisko attiecību principiem un praksi. Zināmas iestrādes jau ir panāktas, risinot eksporta jautājumus. Atbalstīt likumības un demokrātijas attīstību arī Ķīnā.

Kur paliek Latvija?

Starp jautājumiem, kas 2008. gada sākumā visvairāk nodarbina Latvijas iedzīvotājus, ir inflācija un tās cēloņi. Viens no inflācijas cēloņiem ir aizvien pieaugošās enerģijas resursu cenas, un no tā izriet jautājums, kā visātrāk atrisināt Latvijas enerģijas vajadzības. Tomēr meklējot ātru un iedarbīgu risinājumu, būtu neprātīgi aizmirst vēl divus jautājumus:

Kādi būtu Latvijai vislabākie risinājumi, raugoties tālākā nākotnē?

Kā šādi risinājumi sasaucas ar valsts nākotni globalizētā pasaulē?

No atbildēm uz katru no šiem jautājumiem jāizvēlas risinājums.

Te mazliet jāatgriežas pie ievadā pieminētās „lielās bildes” un aktuāliem izaicinājumiem starptautisko attiecību izveidē, tostarp pasaules globalizācijas. Redzam, ka ne tikai ES, bet arī Latvijai grūti būs sekmīgi risināt konkrētos jautājumus, kamēr nebūs panākta zināma viedokļu skaidrība par tādiem jautājumiem kā:

Kas nosaka pasaules virzību?

Valstis? Valstu apvienības?

Intereses?

Vērtības?

Saimnieciski formējumi?

Hibrīdi: valstiski-saimnieciski formējumi?

Šeit vienlīdz svarīgi ir analītiskās atbildes un vēlamās attīstības virzības formulējums.

Attiecībā uz Latviju – globalizācijas laikmetā visām mazām valstīm jāattīsta sava **pastāvēšanas un attīstības stratēģija** nākotnē. Tās ārpolitika varētu būt viens instruments, kā šādu stratēģiju īstenot, bet pašu stratēģiju būtu jāizveido mūsu viedākajiem domātājiem. Jāpiebilst, ka būtiskas iestrādes šai virzienā jau ir veikusi Stratēģiskās analīzes komisija. **Trūkst viens jautājums, konkrēts un kodolīgs dokuments**, kas domāts visiem Latvijas iedzīvotājiem.

Viens svarīgs punkts šādā stratēģijā būtu, ka Latvijai jānostiprina sava vieta pasaulē, un tā ir starp citām līdzīgi domājošām valstīm, jo, kā jau mūsu senči ir atzinuši, viens pats nav cīnītājs. Tāpēc Latvijai vēl intensīvāk jānodrošina sabiedrotie, domu biedri ES un citās starptautiskās organizācijās. Tāpēc ir svarīgi Latvijai sevi parādīt kā konstruktīvu domājošu, darbīgu un uzticamu partneri saskaņā ar savu pastāvēšanas un attīstības stratēģiju.

Baltkrievijas un citu NVS valstu faktora ietekme uz Eiropas Savienības un Krievijas savstarpējām attiecībām

Ruslans Osipovs, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Ievads

Eiropas Savienības (ES) kā Krievijas enerģijas resursu patērētāja lomas negatīvais aspekts ir progresējoša atkarība no Krievijas – šis apgalvojums pēdējā laikā kļūst arvien aktuālāks. Taču jāatzīmē, ka ES un Krievija ir savstarpēji atkarīgas, un tas ir skaidrojams ne tikai ar ģeogrāfiska rakstura faktoriem un ekonomiskiem apsvērumiem, bet arī ar reģiona stabilitāti kopumā. ES un Krievijas attiecības raksturo vismaz trīs aspekti: pirmkārt, to savstarpējās intereses krustojas vienā un tajā pašā telpā – NVS teritorijā; otrkārt, Krievija ir nozīmīgs enerģijas resursu piegādātājs ES; un, treškārt, Krievijas preču lielākais importētājs ir Eiropas Savienība. Turklāt tranzīts tiek īstenots caur bijušo PSRS republiku (ko Krievija dēvē par „tuvajām ārzemēm”, bet ES – par kaimiņpolitikas subjektiem) teritorijām. Šis reģions atrodas uzmanības centrā, un priekšplānā ir Eiropas Savienības attiecības ar Krieviju. ES un Krievijas kopējo kaimiņu vidū Krievija ir nopietns spēlētājs, un, ja ES negrib atpalkit, tai būtu jāatbalsta NVS valstis¹. Ņemot vērā šo apstākli, pētījumā galvenā uzmanība tiks koncentrēta uz ES un Krievijas mijiedarbības diviem aspektiem – enerģijas resursiem un NVS valstīm. Divu svarīgu starpvalstu struktūru – NVS un Baltkrievijas un Krievijas Savienības, kurām ir svarīga ģeopolitiskā nozīme reģionā, attīstība ir process, kas ietilpst ES pastiprinātas uzmanības lokā, īpaši ņemot vērā, ka Baltkrievija ir viena no tām valstīm, kuras nozīme tiek skaidrota gan ar ģeopolitisko izvietojumu un ekonomiskiem apsvērumiem, gan ar nedemokrātisku politisko režīmu ar īpatnēju vadības stilu, kas kļūst par reģiona potenciālās nestabilitātes avotu. Neskatoties uz savu ierobežoto potenciālu pasaules politikā, Baltkrievijai ir svarīgs ģeopolitiskais stāvoklis, kas padara šo valsti par nopietnu aktieri ne tikai Centrālajā un Austrumeiropā, bet arī Baltijas reģionā. Baltkrievijas kaimiņvalstīs, tajā skaitā Latvijā, savā ārpolitikā nevar neņemt vērā „Baltkrievijas faktoru”. Pētījumā atsevišķa uzmanība tiks veltīta Krievijas un Baltkrievijas sadarbībai militārajā un militāri tehniskajā jomā. Neskatoties uz to, ka divpusējās vienošanās par militāri tehnisko sadarbību Krievijai ir noslēgtas ar vairākām bijušām PSRS republikām – Ukrainu, Moldovu, Kazahstānu, Kirgīziju, Uzbekistānu, Turkmenistānu, Tadžikistānu, Armēniju un Azerbaidžānu, Baltkrievijas un Krievijas militārās sadarbības gadījums ir īpašs: sadarbībai šajā jomā ir reāli rezultāti (atšķirībā no sadarbības citās jomās), kas var ietekmēt Baltijas jūras reģiona drošību un stabilitāti.

¹ Urban Ahlin (September, 28, 2006). Soft Power and the EU's Neighborhood Policy. *The Moscow Times*. Retrieved December 1, 2007 from <http://www.themoscowtimes.com/stories/2006/09/28/009.html>

Pētījumā tiek analizēta Baltkrievijas politika Krievijas un ES mijiedarbības kontekstā. Pētījuma sākumā tiks apskatīts kopējais NVS integrācijas stāvoklis 2007. gadā, kā arī raksturotas ES un Krievijas savstarpējās attiecības, ieskaitot tādu svarīgu aspektu kā Krievijas enerģētiskā spiediena iedarbināšana tās ārpolitikā. Aplūkotas tiek arī tādas problēmas kā Baltkrievijas un Krievijas militārā sadarbība un anti-Rietumu vektors Krievijas un Baltkrievijas politikā. Atsevišķa uzmanība tiks veltīta Baltkrievijas vietai starp ES un Krieviju: analizēta Baltkrievijas ārpolitiskā pozīcija, ES viedoklis, kā arī Baltkrievijas iedzīvotāju attieksme pret šīs valsts ārpolitikas izvēlēm.

NVS integrācijas stāvokļa raksturojums: 2007. gads

Uzskats, ka integrācija NVS ir neefektīva, nav jauns. Šai problēmai ir veltīti vairāki pētījumi un publikācijas, kurās konstatēts gan NVS neefektivitātes fakts, gan tās iemesli. Autori akcentē uzmanību uz atšķirīgiem jautājumiem – sākot ar politiskās konsolidācijas problēmām, un beidzot ar citu starptautisko subjektu iejaukšanos NVS telpā². NVS integrācijas problēmas izriet ne tikai no ES pietuvošanās un augošās intereses, bet arī no NVS dalībvalstu atšķirībām. Šobrīd atšķirīgas ir ne tikai NVS valstu ārpolitiskās orientācijas, kuras izpaužas potenciālo partneru izvēlē, bet arī ekonomiskais stāvoklis un politiskās sistēmas. Krievija realizē „pārvaldāmas demokrātijas” projektu, vienlaikus atjaunojot varas vertikāli un nostiprinot prezidenta varu. Kazahstāna, Azerbaidžāna un Armēnija pieturas pie līdzīga modeļa. Kirgīzija tiecas nostiprināt centrālo varu. Ukrainas, Gruzijas un Moldovas politiskās elites dēvē sevi par Rietumu demokrātiju vērtību un sasniegumu piekritējām un lūkojas ES virzienā³. Taču politiskās nestabilitātes dēļ tās ir spiestas nodarboties ar iekšējo problēmu risināšanu, nevis turpināt konsekvētu virzību uz demokrātiskām reformām. Citās valstīs, galvenokārt Baltkrievijā, ir vērojama nedemokrātisku politiskās „spēles noteikumu” izmantošana kombinācijā ar formālu demokrātisko elementu iekļaušanu politiskajā dzīvē. Šādā vidē par sadarbības galvenajiem faktoriem kļūst valstu vadītāju personiskie kontakti, kas būtiski ierobežo sadarbības iespējas un stabilitāti⁴.

NVS nozīme arvien vairāk tiek saistīta ar tādām organizācijām kā Eirāzijas ekonomiskā savienība un Līguma par kolektīvo drošību organizācija. To apliecina fakts, ka, piemēram, 2007. gada oktobra sākumā Dušanbē norisinājušies trīs svarīgi notikumi: noticis NVS samits, Eirāzijas ekonomiskās savienības padomes sanāksme un Līguma par kolektīvo drošību organizācijas samits, kura laikā tika panākta vienošanās par NVS turpmākās attīstības koncepciju⁵. Eirāzijas ekonomiskās savienības samita galvenais rezultāts bija Muitas savienības izveidošana starp Krieviju, Baltkrieviju un Kazahstānu. Līguma par kolektīvo drošību organizācijas samitā tika pieņemts svarīgs lēmums par nodomu protokola parakstīšanu ar Šanhajas sadarbības organizāciju. Pēc Līguma par kolektīvo drošību organizācijas ģenerāļsekretāra Nikolaja Bordžužas vārdiem, šis memorands paredz kopīgu darbu terorisma, narkotiku tirdzniecības un bandītisma apkarošanā⁶. Daži novērotāji par Dušanbe samita

² Девлет Озоди. (2005). СНГ: дезинтеграция неизбежна. *Обзор Центральной Азии*. См. 1 дек. 2007 г.: <http://www.c-asia.org/analit/index.php?cont=long&id=6761&year=2006&today=13&month=10>; Фельдман Д.М. (2005). Политическое взаимодействие элит стран СНГ. *Политс*, 4; Richard Weitz (January, 18, 2007.). Things Fall Apart. The Commonwealth of Independent States can't hold the former Soviet republics together. *The Weekly Standard*. Retrieved December 1, 2007 from <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/013/178behfxz.asp>;

Информационный портал lenta.ru (14 марта 2005 г.) Станислав Белковский похоронил СНГ. Результаты парламентских выборов в СНГ как констатация смерти содружества. См. 1 дек. 2007 г.: <http://vip.lenta.ru/doc/2005/03/14/belkovsky>; Osipovs R. (2007.) Postpadomju telpas valstu integrācija NVS – tendences (2005.-2006.). Grām.: Lejiņš, A. (red.) *Pastiprināta Eiropas Savienības austrumu kaimiņu politika: jautājumi un izaicinājumi*. Rīga: LĀI.

³ Вардомский Л. (13 сентября 2006 г.). Россия между СНГ и ЕС. См. 1 декабря 2007 г.: <http://www.rian.ru/analytics/20060913/53828993.html>

⁴ Runa, piemēram, ir par Krievijas un Baltkrievijas integrāciju Borisa Jeļcina prezidentūras laikā: vairāki eksperti atzīmē, ka panākumi integrācijā bija galvenokārt saistīti ar B. Jeļcina un A. Lukašenko personiskajām attiecībām. Savukārt V. Putinam neizdevās nodibināt labas personiskās attiecības ar Baltkrievijas prezidentu, kas kopumā atspoguļojas uz integrācijas tempu samazināšanu. Līdzīgas tendences var novērot Krievijas un Ukrainas attiecībās, salīdzinot integrācijas saturu un apjomu Ļ. Kučmas un V. Juščenko prezidentūru laikā, Krievijas un Gruzijas attiecībās E. Ševarnadzes un M. Saakašvili prezidentūru laikā utt.

⁵ NVS turpmākās attīstības koncepciju neparakstīja Turkmēnistānas un Gruzijas prezidenti. Gruzijas prezidents savu lēmumu motivēja ar to, ka „attiecībā pret viņa valsti nedarbojas neviena pozitīva norma”.

⁶ Tomēr Līguma par kolektīvo drošību organizācijas nodomu integrēties ar Šanhajas sadarbības organizāciju daži komentētāji dēvē par vēlmi izveidot pret-svaru NATO blokam.

galveno panākumu uzskata kadru pārkārtošanos Eirāzijas ekonomiskās savienības un NVS izpildkomitejas vadībā: Vladimirs Putins vēlas nostiprināt kopīgus sasniegumus un Krievijas pozīcijas NVS struktūrās, lai šis mehānisms arī turpmāk strādātu stabili⁷.

Leonīds Zaiko gan visu postpadomju struktūru (piemēram, NVS, Eirāzijas ekonomiskās savienības), gan Baltkrievijas un Krievijas Savienības veidošanas un attīstības problēmas saskata vājā organizētībā un politiskās un tiesiskās kultūras specifikā. L. Zaiko atzīmē, ka Eiropas paplašināšanas pieredze ir būtiska Baltkrievijai, jo tā saistīta ar augstu disciplinētību un beznosacījumu precizitāti, kas ir grūti izpildāms postpadomju telpā. Eirāzijas ekonomiskās savienības vai NVS ietvaros disciplinētība un uzņemto saistību pildīšana ir grūti sasniedzama. Ja vienošanās Baltkrievijas un Krievijas Savienības ietvaros tiktu pildītas, tad Baltkrievijas iedzīvotāji jau dzīvotu citā valstī, iespējams, ar vienu prezidentu – A. Lukašenko. L. Zaiko apgalvo, ka integrāciju kavē pieņemto lēmumu izpildes vājā kontrole⁸. Galveno atšķirību starp integrācijas procesiem, salīdzinot postpadomju telpas integrācijas struktūras un ES, L. Zaiko redz tajā apstākļi, ka ES integrācijas sistēma ir bāzēta uz kopīgām vērtībām – brīvo tirgu, demokrātiju, cilvēktiesībām. Savukārt postpadomju integrācijas struktūrām trūkst pamata, vienotas vērtību sistēmas⁹.

Kas attiecas uz NVS integrācijas ekonomisko pusi, tajā arī ir vērojamas grūtības. Atšķirīgas saimniekošanas metodes dažādās valstīs ierobežo valstu ekonomiku mijiedarbību un savienojamību. Tirgus telpā nav vērojams apgrozījuma pieaugums augsto tehnoloģiju nozaru jomā, apstrādes rūpniecības jomā, taču dominē tirdzniecība ar degvielām, izejvielām, metāla produkciju. NVS dalībvalstu vieglās rūpniecības uzņēmumu vēlme iesakņoties partnervalstu iekšējā tirgū ir saistīta ar gatavību piedāvāt lētākas, iespējams, mazāk kvalitatīvas preces, kas NVS valstīm rada nepieciešamību aizsargāt nacionālos ražotājus, ieviešot ierobežojumus tirdzniecībā ar partnervalstīm. Tas neveicina integrāciju.

Pēc dažu ekspertu domām, integrācija citām NVS dalībvalstīm ir izdevīgāka nekā Krievijai. **Leonīds Vardomskis** apgalvo, ka Krievijas ārējās tirdzniecības apjoms ar NVS valstīm veido tikai 15% no kopējā apgrozījuma. Savukārt Eiropas Savienības valstīm pieder vairāk nekā 50% no Krievijas ārējās tirdzniecības apjoma, kas padara ES par daudz nopietnāku Krievijas ekonomisko partneri, salīdzinot ar NVS¹⁰. Tādēļ loģisks ir secinājums, ka Krievijas motivācija un ieinteresētība NVS integrācijā joprojām ir skaidrojama ar tieksmi saglabāt politisko ietekmi NVS telpā, un tādējādi ekonomiskajiem apsvērumiem ir sekundāra nozīme.

NVS ģeopolitiskā telpa ir svarīga Krievijai, izejot no lielvalsts statusa atjaunošanas viedokļa, tāpēc Krievija negatīvi uztver jaunu spēlētāju parādīšanos šajā telpā, vērtējot to darbību kā iejaukšanos savās iekšējās lietās. Taču attiecībām ar ES var būt arī cita nozīme. Viens no viedokļiem, ko piedāvā daļa ekspertu, ir tāds, ka ES klātbūtne ir svarīga Krievijas un Baltkrievijas attiecību (kā arī NVS kopumā) kontekstā, spriežot ne tikai no ES paplašināšanas vai ekonomiskās sadarbības viedokļa, bet arī kā vērtīgs paraugs suverēnu valstu integrācijai. Jau 90. gadu beigās izskanēja viedoklis, ka ES integrācijas pieredze varētu tikt projicēta uz Krievijas un Baltkrievijas attiecībām¹¹.

⁷ Аниськин А. (8 октября 2007 г.). СНГ укрепились союзом. Таможенным. Между Россией, Белоруссией и Казахстаном упрощаются правила взаимной торговли. См. 1 декабря 2007 г.: <http://kr.ru/daily/23980.5/74553/>

⁸ Заико Л. (2007). Расширение Европы на Восток: опыт для Беларуси. В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. с. 81.

⁹ Турпат.

¹⁰ Вardomский Л. (13 сентября 2006 г.). Россия между СНГ и ЕС. См. 1 декабря 2007 г.: <http://www.rian.ru/analytics/20060913/53828993.html>

¹¹ Taču šāda hipotēze tika daļēji apstrīdēta gan ekonomisku, gan politisku iemeslu dēļ. Pirmkārt, ES sastāvā apvienojas nācijas, kurām nav bijusi ilglaicīga kopdzīves pieredze, taču ir bijuši vērojami konflikti un savstarpēja konkurence, savukārt Baltkrievijas un Krievijas tautām ir gadsimtiem ilga kopīga dzīves vienotā valstī pieredze. Otrkārt, lai arī var runāt par Krievijas un Baltkrievijas institucionālo struktūru un politiskās kultūras līdzību, tās būtiski atšķiras no Eiropas Savienībā akceptētajām; Eiropas Savienības valstīs ir noformējušās kā demokrātiskas, bet Krievija un Baltkrievija joprojām atrodas ceļā uz demokrātiju¹¹. Treškārt, Krievijas un Baltkrievijas ekonomiskās attīstības līmenis būtiski atšķiras no Rietumvalstu rādītājiem. Ceturtkārt, Krievijas un Baltkrievijas ekonomiskās integrācijas reālais līmenis būtiski atšķiras no tā, kas bija vērojams pēckara Rietumeiropā. Tādējādi var piekrist apgalvojumam, ka ES integrācijas paraugs ir ieguldījums pasaules integratīvo struktūru kopējā pieredzē, taču šī parauga adaptēšanas iespējas NVS iekšienē ir ierobežotas.

Krievijas Federācijas Valsts Domes komitejas NVS jautājumos un sakariem ar tautiešiem loceklis, NVS valstu institūta direktors **Konstantīns Zatuļins** piedāvā revidēt NVS izpratni, t.i., nevis reformēt NVS, bet izvērtēt tās nozīmi un lomu vēsturē. K. Zatuļins kritiski vērtē NVS kā efektīva ekonomiskās sadarbības mehānisma darbības iespējamību, argumentējot savu viedokli ar NVS dalībvalstu politisko un ekonomisko interešu dažādību. K. Zatuļins saista NVS nākotni ar citu blakus pastāvošu struktūru – Eirāzijas ekonomiskās savienības¹² un Līguma par kolektīvo drošību organizācijas – darbību, un prognozē NVS kā reģionālās starptautiskās organizācijas attīstību¹³. Arī Krievijas politologs **Aleksandrs Dugins** par Krievijas tuvākajiem partneriem, ar kuriem ir jāsasniedz vislielākā integrācija, uzskata Eirāzijas ekonomiskās savienības un Līguma par kolektīvo drošību organizācijas dalībvalstis. Par otru Krievijas prioritāšu loku A. Dugins uzskata Ķīnu, Irānu, Indiju un Pakistānu, līdz ar to Japāna un Eiropa tiek pieskaitītas pie trešā loka¹⁴.

Eiropas Savienības un Krievijas attiecību stāvokļa raksturojums 2007. gadā

ES un Krievijas attiecības ir daudzpusīgas un tajās ir gan liels sadarbības potenciāls, gan daudz iemeslu pretrunām. ES un Krievijas attiecību vēsture ir pietiekami ilgstoša. Gan PSRS laikos, gan mūsdienās Eiropa un Krievija ir cieši saistīti ekonomiskie partneri. Krievija ir viens no lielākajiem Eiropā ražotās produkcijas (tajā skaitā luksuspriekšmetu) patērētājiem, un, pasliktinot attiecības ar Krieviju, ES riskē zaudēt Krievijas tirgu. Turklāt ES ir Krievijas lielākais tirdzniecības partneris. 57% no Krievijas eksporta plūsmām ir virzīti uz ES, un vairāk nekā 76% ārvalstu investīciju Krievijas ekonomikā ienāk no ES valstīm.

Vienlaikus ES un Krievijas attiecībās ir pretrunas, kuru iemesli var būt skaidrojami gan ar ekonomiskiem faktoriem, gan saistīti ar vēlmi nostiprināt savas pozīcijas postpadomju telpā, kura ietilpst abu pušu ārējo interešu lokā. Krievijas politiskās elites tradicionāli uzskata NVS valstis par savu interešu teritoriju, un joprojām nav gatavas akceptēt 21. gs. jauno ģeopolitisko un ģeoekonomisko realitāti. Savukārt 2004. gada paplašināšanās aktualizēja nepieciešamību veidot jaunas attiecības ar kaimiņvalstīm, padarot tās par pastiprinātas intereses objektu. Tādējādi var konstatēt divas tendences. Pirmkārt, postpadomju valstis kļuvušas par dubultas ieinteresētības objektu. No vienas puses, tās ir iesaistītas NVS organizācijā un lielākā vai mazākā mērā tās var ietekmēt Krievija (tajā skaitā ar ekonomisko mehānismu un t.s. „krievu diasporas” un „tautiešu” faktora palīdzību). No otras puses, tās kļuvušas par ES Kaimiņu politikas mērķauditoriju. Otrkārt, Krievija un ES kļuvušas par konkurentiem postpadomju telpā, kas sarežģī kopējo attiecību raksturu arī citās, ar NVS nesaistītās jomās. Apliecinājumu tam var atrast t.s. Oranžās revolūcijas gaitā Ukrainā, kad prezidenta vēlēšanās Krievija sniedza atbalstu kandidātam Viktoram Janukovičam, cerot uz to, ka viņš attīstīs sadarbību starp Ukrainu un Krieviju, savukārt ES izvēlējās par favorītu Viktoru Juščenko, kā rezultātā Krievija un ES kļuva par īpatnējas sacensības dalībniekiem. ES un Krievijas interešu krustpunkts ir arī Baltkrievija, kura ir pazīstama kā valsts ar nedemokrātisku režīmu. Fakts, ka ES ir ieinteresēta demokrātiskā Baltkrievijā, Ukrainā u.c. NVS valstīs, ir nenoliedzams, taču krāsaino revolūciju postpadomju telpā (proti, Ukrainā, Gruzijā) turpmākā attīstība un sekas apgrūtina arī Baltkrievijas demokrātizācijas iespējas. Baltkrievijas sabiedrība redz Ukrainas un Gruzijas demokrātisko pārveidojumu ne visai veiksmīgo paraugu un savas valsts iekšējās problēmas (piemēram, Baltkrievijas opozīcijas sašķeltību un savstarpēju konkurenci par Rietumu resursiem, kuri ir paredzēti Baltkrievijas demokratizācijas veicināšanai) un Krievijas ietekmi¹⁵. Viena no problēmām, kas skar iesaistīto pušu tēlu pasaulē un ietekmē reģiona stabilitāti, ir tāda, ka

¹² Eirāzijas ekonomiskā savienība (Евразийское Экономическое Сообщество).

¹³ Затулин К. (13 июня 2007 г.). СНГ нужно не реформировать, а понять его место в истории. См. 1 декабря 2007: <http://www.zatulin.ru/index.php?section=news&id=284>

¹⁴ Анишкин А. (8 октября 2007 г.). СНГ укрепилось союзом. Таможенным. Между Россией, Белоруссией и Казахстаном упрощаются правила взаимной торговли. См. 1 декабря 2007 г.: <http://kp.ru/daily/23980.5/74553/>

¹⁵ Parlamenta ārkārtējo vēlēšanu (2007. gada 30. septembrī) rezultāti ir labākais apliecinājums: kompromiss starp politiskajiem spēkiem joprojām nav sasniegts.

Baltkrievija ir valsts, kura tiek saukta par „Eiropas pēdējo diktatūru”¹⁶. Ja Krievijas un Baltkrievijas Savienības veidošanas idejas dēļ Krievija ir gatava *status quo* saglabāšanai (A. Lukašenko nav Krievijai vispieņemamākais Baltkrievijas valsts vadītājs, bet viņš ir labāks nekā cits iespējamais prezidents, kurš var izvēlēties Rietumu, nevis Krievijas vektoru Baltkrievijas ārpolitikā), tad ASV un ES ir ieinteresētas Baltkrievijas demokratizācijā. Tiesa gan, neviena no ieinteresētajām pusēm līdz šim nav īstenojusi aktīvas uz Baltkrievijas režīma nomainītu vērstas darbības. „Pārmaiņu potenciāls” nav realizēts, neskatoties uz to, ka daļa no sabiedrības ir gatava atklātiem protestiem. Pagaidām opozīcijas akcijās piedalās tikai daži tūkstoši cilvēku¹⁷. Šajā kontekstā ir nepieciešams atbildēt uz diviem jautājumiem. Pirmkārt, cik lielā mērā Krievija ir gatava atbalstīt nedemokrātisko režīmu Baltkrievijā, t.i., paziņot apkārtējai pasaulei par A. Lukašenko politiskās prakses atbalstīšanu?¹⁸ Otrkārt, ES attiecības ar Baltkrieviju ir pārbaude pašai Eiropas Savienībai, proti, vai tā ir gatava uzņemties atbildību par Baltkrievijas demokrātijas deficītu, attiecībās ar Krieviju un Baltkrieviju liekot uzsvāru uz ekonomisko pamatu?

Krievijas enerģētiskā spiediena iedarbināšana tās ārpolitikā

Krievijas kā enerģijas resursu piegādātāja loma pēdējos gados nozīmīgi pieaug, palielinot šīs valsts iespējas ietekmēt citu valstu uzvedību. ES kā Krievijas resursu patērētāja pozīcija balstās uz diviem aspektiem. No vienas puses, tā ir gatavība turpināt patērēt Krievijas enerģijas resursus, bet no otras puses, tās ir bailes par pieaugošo enerģētisko atkarību no Krievijas. Rietumu ekspertu vidū Krievijas kā energoresursu lielvaras tēls tiek uztverts negatīvi, un arvien biežāk izskan jautājums par to, kā veidot attiecības ar Krieviju, kas kļūst arvien agresīvāka?¹⁹ T.s. gāzes konflikti ar Ukrainu un Baltkrieviju veicināja gan ES, gan NVS valstu pārliecību, ka Krievija izmanto resursu piegādi kā politiskā spiediena instrumentu. Viens no šādiem piemēriem ir Baltkrievijas gadījums. Veidojot attiecības ar šo valsti, Krievija aktīvi izmanto formulu "resursi apmaiņā pret lojalitāti", kas izpaužas lēto resursu piegādē, kas savukārt ļauj prasīt no Baltkrievijas lojalitātes apliecinājumus un solījumus nodibināt savienību ne tikai *de jure*, bet arī *de facto*, vienlaikus būtiski nostiprinot Krievijas valsts uzņēmumu pozīcijas Baltkrievijas iekšienē.

„Gāzes konfliktu” starp Krieviju un Baltkrieviju, kā arī starp Krieviju un Ukrainu kontekstā aizvien aktuālāks kļūst apgalvojums, ka Krievija ir nedrošs partneris, kas var destabilizēt resursu piegādi Eiropai, mēģinot šantažēt partnerus ar mērķi panākt savas gribas īstenošanu. Turklāt pašā Krievijā ir spēki, kas uzskata par nepieciešamu pārorientēt Krievijas tirdzniecības politiku resursu jomā no ES uz Austrumiem. Šie spēki uzskata, ka pārorientācijas gadījumā tādas valstis kā Indija un Ķīna var kalpot Krievijai gan kā izdevīgi ekonomiskie partneri, gan kā politiskie sabiedrotie, kuri kopā ar Krieviju pretosies Rietumu pasaulei. Šajā kontekstā jāatzīmē, ka mūsdienu Krievijas sasniegtā labklājība ir atkarīga no ieņēmumiem par pārdotajiem resursiem. Eksporta pārorientācija Austrumu virzienā ir saistīta ar lieliem finansiāliem riskiem un nozīmē gan nepieciešamību atteikties no sadarbības ar Rietumiem, gan jaunu naftas un gāzes vadu celtniecību, kas prasa salīdzinoši ilgu laiku un līdzekļus.

Situāciju ietekmē arī tas, ka Krievijas kā enerģētikas lielvalsts pieaugošās lomas otra puse ir priekšnosacījumu veidošana ciešākai integrācijai starp valstīm, kuras nav ieinteresētas Krievijas pozīciju stiprināšanā. Samazināt Krievijas enerģētisko ietekmi uz ES ir ieinteresēta ne tikai pati Eiropas Savienība, bet arī citas valstis, piemēram, ASV, kas ietekmē Austrumeiropas un daļas no NVS valstu nostāju. Tādējādi starp ES un Krieviju ir izveidojusies valstu grupa, kuras lielākā vai mazākā mērā nav ieinteresētas Krievijas pozīciju pastiprināšanā, turklāt tieši šo

¹⁶ Apgalvojumu par Baltkrieviju kā „Eiropas pēdējo diktatūru” pirmoreiz izteica Kondoliza Raisa, un pēc tām tā kļuva par izplatītu frāzi, ko izmanto Baltkrievijas demokrātijas deficīta raksturojumam.

¹⁷ Манаев О. (ред.) (2007). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 6.

¹⁸ Krievijas vektoru ir pieņemts uzskatīt par dominējošo Baltkrievijas politikā. Tomēr Baltkrievijas lojalitāte Krievijai nav tik viennozīmīga: par to liecina gan Krievijas un Baltkrievijas integrācijas reālie rezultāti, gan Baltkrievijas politiskās vadības nekonsekvence ārpolitisko prioritāšu izvēlē.

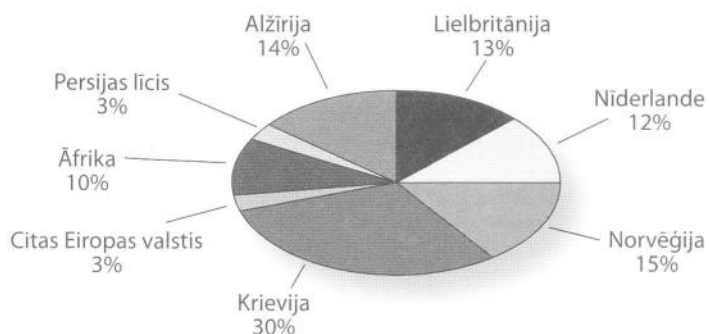
¹⁹ Wolfgang Munchau (May 8, 2006). Europe needs a joint response to Russia. *Financial Times*.

valstu teritorijas tiek izmantotas kā tranzīta ceļš energoresursu nogādāšanai ES valstīs. Vēl pirms dažiem gadiem GUAM tipa organizācijām nebija vienojošas idejas un ekonomiska "kodola", kas ļautu atrast pamatu sadarbībai, taču pašlaik izveidojusies labvēlīgāka situācija. To nosaka vēlme pretoties „enerģētikas lielvalsts” monopolam, iespēja gūt peļņu citādākā veidā, piemēram, no Kaspijas naftas tranzīta un pārstrādes, un vēlme izmantot alternatīvu piegādātāju pakalpojumus, kuri nepieciešamības gadījumā varētu nodrošināt naftas un gāzes piegādes²⁰.

Krievijas situāciju sarežģī ne tikai ārējās politiskās problēmas, piemēram, partnervalstu vēlme izvairīties no tās monopola resursu piegādes jomā, bet arī iekšējās tehnoloģiskas grūtības, kas saistītas ar gāzes resursu nepieciešamības faktoru. Cik lielā mērā uzņēmums "Gazprom" ir spējīgs apmierināt gan iekšējo, gan ārējo patērētāju vajadzības? Līdz šim pārdošanai Eiropai paredzētā gāze tika iepirkta Vidusāzijā²¹. Tiek prognozēts, ka Krievijas tehnoloģisko problēmu gadījumā gāzes nepārtrauktas piegādes Eiropai nodrošināšanai tiks īstenoti vairāki pasākumi. Ir iespējama Krievijas termoelektrostaciju pārorientēšana uz ogleņiem, Krievijas iekšējo gāzes tarifu paaugstināšana līdz pasaules cenām, kā arī gāzes piegādes pārtraukšana virknei Krievijas reģionu.

Grafikā ir redzams, ka Krievija ieņem spēcīgas pozīcijas gāzes pārdošanā Eiropas Savienībai. Galvenās dabas gāzes piegādājas Eiropai ir 5 valstu enerģētikas kompānijas: Alžīrija (apmēram 14% no kopējā tirgus), Lielbritānija (13%), Nīderlande (12%), Norvēģija (15%), Krievija (30%). 2-3% no kopējā gāzes apjoma tiek ražoti citās valstīs Eiropas teritorijā. Vēl 10% no gāzes kopējā apjoma Eiropai piegādā Āfrikas valstis (Nigērija, Lībija, Ēģipte) un vēl 3% - Persijas līča valstis (Kuveita, Omāna, Katara, Trinidāda un Tobago²²). Vislētākais un visizdevīgākais variants Eiropai ir gāzes iegāde Alžīrijā. Tas izskaidrojams ar ģeogrāfisko tuvumu un salīdzinoši nelieliem transportēšanas izdevumiem (50 USD par 1000 m³). Cena par Krievijas gāzi, kas tiek piegādāta Eiropai, transportēšanas rezultātā palielinās no 15 līdz 100 USD.

Eiropas Savienības gāzes resursu izcelsme

Tomēr jāatzīmē, ka diez vai tuvākajā laikā ES izdosies atrast tādus resursu piegādātājus, kuri varētu konkurēt ar Krieviju, vai cita veida risinājumus resursu importa problēmai. **Leonīds Zaiko** runā par tendenci, ka tādi pasaules reģioni kā Eiropa un postpadomju telpa ir orientēti uz vienotu enerģētisko jaudu izveidošanu un

²⁰ Piemēram, runā ir par „Kazahstānas Kaspijas transportēšanas sistēmas” izveidošanu.

²¹ Bay Fang (March, 9, 2006). The Great Energy Game. As demand soars, central Asia's oil and gas reserves are a magnet pulling in the world's powers. U.S. News & World Report. Retrieved December 1, 2007 from <http://www.usnews.com/usnews/biztech/articles/060903/11game.htm>

²² Заико Л. (2007). Расширение Европы на Восток: опыт для Беларуси. В книге: Маняев О. (ред.). Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения. Новосибирск: Водолей. С. 88.

enerģētikas politikas unifikāciju sākumā reģionālā, pēc tam arī kontinentālā, un visbeidzot globālā līmenī²³. ES ir spiesta importēt dabas resursus, jo Eiropas teritorijā nav tādu resursu atradņu, kas varētu apmierināt visas Eiropas pieprasījumu. Protams, Eiropa izmanto ne tikai Krievijas gāzi. Tās ieguves un piegādes rajoni ir Ziemeļu un Norvēģijas jūru piekraste un Alžīrija. Tomēr nākotnes perspektīvas vairāk ir saistītas ar Krieviju. Pirmkārt, Krievijas dabasgāzes rezerves veido 40% no pasaules rezervēm, un tā ir iespēja Krievijai un ES izveidot jaunu ekonomiskās un politiskās sadarbības pamatu²⁴. Otrkārt, ja „iesaldētu” resursu tirdzniecību ar Krieviju, ES būtu spiesta meklēt citu gāzes un naftas piegādātāju, taču ogļūdeņraža resursu iegāde tādās valstīs kā Venecuēla, Irāna vai Irāka ir problemātiska gan no ģeogrāfiskā, gan no piegādes nepārtrauktības, gan no uzticamības viedokļa. Treškārt, diez vai tuvākajā laikā tiks atrasti alternatīvi enerģijas avoti, kas var aizstāt pašreizējos enerģijas avotus.

Baltkrievijas militārā sadarbība ar Krieviju kā Baltijas jūras reģiona drošība

Baltijas jūras reģiona (BJR) valstu savstarpējā sadarbība un partnerība var būtiski veicināt stabilitāti un drošību reģionā. Īpašu lomu BJR spēlē tādas valstis kā Krievija un Baltkrievija. Baltkrievijas emigrācijas darbinieks, vēsturnieks un politiologs **Janka Zaprudņiks** (*Янка Запрудник*) atzīmē, ka Krievijas un Baltkrievijas militārās attiecības ir „īpaši specifiskas” atšķirībā no līdzīgām attiecībām starp Krieviju un Ukrainu vai Krieviju un Kazahstānu²⁵. Lai arī Krievijai ir divpusējie līgumi²⁶ par militāri tehnisko sadarbību ar Ukrainu, Moldovu, Kazahstānu, Kirgīziju, Uzbekistānu, Turkmēnistānu, Tadžikistānu, Armēniju un Azerbaidžānu, ikvienām no šīm attiecībām ir sava specifika²⁷.

2007. gadā Maskavas un Minskas militārās sadarbības pētīšana kļuva īpaši aktuāla saistībā ar iespējamo Krievijas kodolieroču izvietojumu Baltkrievijas teritorijā²⁸. Neskatoties uz to, ka jau pēc PSRS sabrukuma Krievijas puse īstenojusi karaspēka izvešanu un militāro objektu likvidāciju Baltijas valstu teritorijās, kā arī spērusi soļus sauszemes un jūras militāro grupējumu skaita samazināšanai Krievijas ziemeļrietumos, militārā drošība vēl joprojām ir nozīmīga. Baltkrievijas un Krievijas militāro attiecību pamatā ir divi galvenie faktori: Krievijas stratēģiskā atkarība no Baltkrievijas un Baltkrievijas ekonomiskā atkarība no Krievijas²⁹. 21. gs. sākumā gan Krievijas, gan Baltkrievijas vadība vairākkārt akcentējusi uzticības atmosfēras izveidi militārās drošības jomā³⁰.

²³ Заико Л. (2007). Расширение Европы на Восток: опыт для Беларуси. В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 84.

²⁴ Turpat. С. 85.

²⁵ Zaprudnik J. (1993). *Belarus: At a Crossroads*. Boudler: Westview Press. P. 213.

²⁶ Pēc PSRS sabrukuma Krievijai radusies nepieciešamība sadarboties militārajā jomā ar jaunizveidotajām neatkarīgajām valstīm, kuru teritorijās kādreiz atradās PSRS militārās infrastruktūras objekti. Piemēram, pēc PSRS sabrukuma būtiski cietusi aviācijas un aviācijas būves nozare, kuras stāvoklis ir ārkārtīgi nozīmīgs nacionālās aizsardzības un drošības nodrošināšanai. 1991.-1992. gadā ārpus Krievijas robežām bija izvietota 1/5 no aviācijas rūpniecības kopējā skaita. Krievijas aviācijas rūpniecība zaudēja aviācijas remonta uzņēmumu 40%, kā arī 15% no aviācijas dzinēju remonta un aviācijas bruņojuma ražošanas kopējā skaita. Aviācijas uzņēmumi palika Baltijas valstīs (piemēram, helikopteru rūpnīca Kauņā), Moldovā, Kazahstānā. Krievija pazaudēja militārā transporta lidmašīnu ražošanas rūpnīcas (tās atrodas Ukrainā un Uzbekistānā), helikopteru dzinēju, kā arī spārnoto raķešu un militārā transporta aviācijas ražošanas rūpnīcas (Ukrainā), aviācijas aprīkojuma un bruņojuma ražošanas rūpnīcas, ieskaitot „gaiss-gaiss” un „gaiss-zeme” elementus.

²⁷ Īpašs statuss Krievijas militārās produkcijas iegādē ir Līguma par kolektīvo drošību organizācijas dalībvalstīm – Armēnijai, Baltkrievijai, Kazahstānai, Kirgīzijai un Tadžikistānai. Tomēr norādīts būtisks ierobežojums: iegādājamajai tehnikai ir jākalpo tikai to nacionālo bruņoto veidojumu apbruņošanai, kuri ir ietverti ātrās reaģēšanas kolektīvo spēku sastāvā. Tikai šajās gadījumās militārās produkcijas eksporta vērtība būs ekvivalenta Krievijas armijas iepirkuma cenai.

²⁸ Sakarā ar ASV vēlmi izvietot PRO sistēmu Austrumeiropas valstīs aktuālas kļuva diskusijas par Krievijas kodolieroču iespējamo izvietojumu Baltkrievijas teritorijā.

²⁹ Пимошенко И. (2001). Белорусско-российские военные отношения: от нейтралитета до коллективной безопасности. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*, 3.

³⁰ Piemēram, Baltkrievijas prezidents A. Lukašenko jau 1998. gadā aicinājis Centrālajā un Austrumeiropā izveidot telpu, kura būtu brīva no kodolieročiem. Šī iniciatīva tika izskatīta ANO Ģenerālās Asamblējas 53. sesijā un akceptēta 1998. gada decembra ANO rezolūcijā 53/77 „reģionālā atbruņošana”.

Baltkrievijas atfistības posmi militārajā jomā

Baltkrievijas ārpolitikas pozīcija militārajā jomā no neatkarības iegūšanas nebija viendabīga: tās pamatā bija atšķirīgas prioritātes. Var nosaukt vismaz trīs posmus tās tapšanā:

- Baltkrievijas kurss uz neitralitātes izvēli (līdz 1993. gadam);
- līdzdarbošanās kolektīvajā drošībā (no 1993. līdz 1997. gadam);
- militārā sadarbība kā Baltkrievijas un Krievijas savienotās valsts politikas virziens (no 1997. gada).

Baltkrievijas ārpolitiskās orientācijas pamatā militārajā jomā pēc PSRS sabrukuma bija virzība uz neitralitāti. Neskatoties uz to, ka Baltkrievija mantoja no PSRS nozīmīgu militāro potenciālu³¹, šis valsts vadība bija visnotaļ skeptiski noskaņota pret militārās sadarbības projektiem kopā ar Krieviju, un pēc iespējas centās izvairīties no Maskavas ietekmes, meklējot atbalstu Rietumos un vienlaikus cenšoties iegūt neitralitātes statusu. Baltkrievijas Republikas Augstākās Padomes priekšsēdētājs Staņislavs Šuškevičs³² vairākkārt paziņojis par Baltkrievijas virzību uz neitralitāti un autonomiju lēmumu pieņemšanā militārajā jomā, vienlaikus akcentējot Baltkrievijas unikālo ģeopolitisko izvietojumu un nepieciešamību piedalīties Baltijas un Melnās jūras reģionālajā sadarbībā. S. Šuškevičs ir arī autors ierosinājumam izveidot „neitrālo valstu joslas” Eiropā vai „sanitāro kordonu” starp NATO dalībvalstīm un Krieviju³³.

Nanna-Lugara programmas³⁴ ietvaros Baltkrievija noslēdza divpusējos līgumus ar ASV, kuros tika noteikta demilitarizācijas un padomju militāri rūpniecisko nozaru konversijas kārtība. 1992. gadā Baltkrievija parakstīja **Līgumu par bruņoto spēku un bruņojuma ierobežošanu Eiropā**, būtiski samazinot militārās tehnikas skaitu. Ieroču samazināšanas apjoms ir redzams 1. tabulā. Baltkrievijas vadība pieņēma lēmumu par kodolieroču arsenāla izvešanu no savas teritorijas 7 gadu laikā, kā arī mēģināja iniciēt no kodolieročiem brīvas telpas izveidošanu Eiropas centrā.

1. tabula. Militārās tehnikas samazināšanas apjoms Baltkrievijā saskaņā ar Līguma par bruņoto spēku un bruņojuma ierobežošanu Eiropā parakstīšanu³⁵.

Militārās tehnikas nosaukums	Vienību skaits
tanki	1800
artilērija	1615
militārās lidmašīnas	260
helikopteri	80
bruņutransportieri	2600

Nākamais posms Baltkrievijas militārās attīstības virziena izvēlē sākās 1993. gadā, kad valsts vadība pieņēma lēmumu par iestāšanos kolektīvajā drošības sistēmā. Tam bija vairāki iemesli, bet galvenokārt – cerība, ka pēc

³¹ Baltkrievijas bruņoto spēku skaits pēc PSRS sabrukuma bija 160 000 cilvēku (Mihalisko K. (March, 13, 1992). Belarus Moves to Assert Its Own Military Policy. *Radio Free Europe/Radio Liberty Research Report*. V. L. N., 11. P. 48), republikā bija izvietotas vairāk nekā 200 militārās bāzes (Fromon M. (December, 1995). A New Lease for the Belarus Military. *World of Work*, 14. P. 24). Pēc kodolieroču potenciāla kritērija, Baltkrievijai piederēja 6. vieta pasaulē (Mihalisko K. (1996). Belarus: Retreat to Authoritarianism. In: K. Dawisha, B. Parrott (eds.). *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus and Moldova*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 223.): šis valsts teritorijā bija izvietoti visas PSRS kopējā starpkontinentālo raķešu "SS-25" potenciāla 25% (Jane's Sentinel Russia and the CIS (January—June 2000). Coulsdon: Jane's Information Group. P. 136.).

³² Staņislavs Šuškevičs - Baltkrievijas Republikas Augstākās Padomes priekšsēdētājs 1991.-1994. gadā.

³³ Nahaylo B. (March, 29 - April, 2, 1993). Belarusian Leader Proposed Union with Russia. *Radio Free Europe/Radio Liberty Research Report*. V. 2. N. 15. P. 11.

³⁴ ASV Nanna-Lugara programma ir vērsta uz kodoldraudu samazināšanu. Programmas autori ir senatori Ričards Lugars un Sems Nanns. Programmas ietvaros tiek sniegta palīdzība bijušām PSRS republikām un citiem ārzemju partneriem kodolieroču, ķīmisko un bioloģisko ieroču likvidācijas, militāro ražošanu konversijas un drošas glabāšanas jomās. Katra gada budžets, kas paredzēts šīs programmas realizācijai, ir apmēram 450 miljoni ASV dolāru.

³⁵ (1992). Manpower and Treaty Limited Equipment: Current Holdings and CFE Limits on the Forces of the Treaty Members. *The Military Balance 1992—1993*. London: The International Institute for Strategic Studies. P. 244.

iestāšanās tīktu veidoti pamati militāro pasūtījumu paplašināšanai Baltkrievijas militāri rūpnieciskajā kompleksā. PSRS laikos izveidotā militāri rūpnieciskā kompleksa efektīvai darbībai bija nepieciešamas izejvielas un sastāvdaļas, kas tika ražotas ārpus Baltkrievijas, galvenokārt Krievijā. Baltkrievijas militārās rūpniecības augstākā administrācija pieprasīja no valdības labvēlīgas vides izveidošanu militārajai sadarbībai ar Krieviju, jo attīstības pārtraukšana militāri rūpnieciskajā jomā draudēja ar nopietniem ekonomiskiem zaudējumiem, kā arī draudēja ar bezdarbu 300 000 speciālistu³⁶. Analizējot citus apsvērumus Baltkrievijas iestāšanās nepieciešamībai Kolektīvās drošības līgumā, Baltkrievijas pētniece **Irina Pimošenko** nosauc šādus:

- ietekmes jomu reorganizācija pasaulē pēc PSRS sabrukuma veidoja situāciju, kad Baltkrievijai nebija garantiju, ka tās sabiedrībai būtu iespēja stabili attīstīties;
- Baltkrievijas un Krievijas militāri rūpnieciskā kompleksa sakaru saraušana ievērojami pasliktinātu pirmās ekonomisko situāciju;
- pēdējo 70 gadu laikā Baltkrievijai bija efektīva aizsardzības sistēma, no kuras būtu bezjēdzīgi atteikties;
- Baltkrievija nebija spējīga patstāvīgi attīstīt militāro zinātni. Divas Baltkrievijas militārās akadēmijas nebija spējīgas apmierināt valsts militārās sagatavošanas prasības³⁷.

Tādējādi neitralitātes virziena noraidīšanu Baltkrievijas politikā noteica vairāki faktori: iekšpolitikās domstarpības valstī, sarežģīta ekonomiskā situācija, ekonomiskā atkarība no Krievijas un Baltkrievijas armijas, militāri rūpnieciskā kompleksa un konservatīvo politisko spēku spiediens³⁸.

Trešais posms Baltkrievijas militārās orientācijas izvēlē bija saistīts ar Aleksandra Lukašenko nākšanu pie varas un integrācijas ar Krieviju projektu attīstību. Pirmajam, „virzības uz neitralitāti” posmam, bija raksturīga skaidri izteikta militārās sadarbības ar Krieviju noliegšana, piemēram, S. Šuškeviča pozīcijas pamatā bija pārliecība, ka „militārā savienība ar Krieviju kaitētu valsts interesēm”³⁹, tomēr jaunā Baltkrievijas vadība pasludināja integrāciju ar Krieviju (tajā skaitā militārajā jomā) par savas politiskās darbības svarīgāko aktualitāti.

Atsevišķs aspekts Baltkrievijas ārējos militārajos kontaktos ir sadarbība ar NATO. Neskatoties uz to, ka jau 90. gados NATO un Baltkrievijas sadarbība bija vājāka par alianses sadarbību ar Krieviju un Ukrainu⁴⁰, Baltkrievijas politikā pastāvīgi darbojās NATO faktors. Baltkrievijas Ārlietu ministrijas mājas lapā ir minēts, ka Baltkrievija ir valsts, kurai ir kopīga robeža ar NATO un kuras prioritāte ir sadarbības attīstīšana gan ar NATO kopumā, gan ar atsevišķām alianses dalībvalstīm⁴¹. Baltkrievijas Aizsardzības ministrija komunicē un koordinē sadarbību ar NATO struktūrām, koleģiāli plāno partnerības attiecības, kurās iekļauti gan militārās sadarbības aspekti, gan NATO partnerības darba plāna pasākumi. Īpaša uzmanība ir pievērsta Eiroatlantijas Partnerības padomei (EAPC) un NATO programmai "Partnerība mieram", jo īpaši Baltkrievijas karavīru izglītošanai šīs programmas ietvaros. Baltkrievija piedalās arī NATO zinātniskajā programmā.

Baltkrievijas un Krievijas militārā sadarbība savienotas valsts veidošanas ietvaros

Nav noslēpums, ka Baltkrievijas un Krievijas Savienības veidošanā ir pietiekami daudz problēmu, lai būtu iemesls apšaubīt šīs idejas dzīvotspēju, tomēr gan Baltkrievijas un Krievijas amatpersonas, gan vairāki eksperti

³⁶ Almqvist P. (June, 18, 1993). Arms Producers Struggle to Survive in Defence Order Shrink. *Radio Free Europe/Radio Liberty Research Report*. V. 2. N. 25. P. 40.

³⁷ Пимошенко И. (2001). Белорусско-российские военные отношения: от нейтралитета до коллективной безопасности. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*, 3.

³⁸ Turpat.

³⁹ Mihalisko K. (April, 23, 1993). Belarus Neutrality Gives Way to "Collective Security". *Radio Free Europe/Radio Liberty Research Report*. V. 2. N. 17. P. 68.

⁴⁰ А. Русакович (2003). Основные проблемы взаимоотношений между Республикой Беларусь и Организацией Североатлантического договора в 1990-х гг. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*, 2. См. 1 декабря 2007 г.: http://www.evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=626&Itemid=54

⁴¹ Baltkrievijas Republikas Ārlietu ministrijas mājas lapa <http://www.mfa.gov.by/ru/foreign-policy/multilateral/a82047cb16cc00ae.html> Skatīts 10.12.2007.

apgalvo, ka militārā un militāri tehniskā sadarbības joma ir viena no tām nedaudzajām, kurās ir sasniegti reāli rezultāti un redzama vislielākā integrācijas intensitāte.

Baltkrievijas un Krievijas militārās sadarbības normatīvā bāze

Krievijas un Baltkrievijas militārās sadarbības normatīvo bāzi veido starpvalstu tiesisko aktu kopums. Nozīmīgākie līgumi ir šādi:

1. **Līgums starp Baltkrievijas Republiku un Krievijas Federāciju par darbības koordināciju militārajā jomā** (1992. gada 20. jūlijs);
2. **NVS valstu kolektīvās drošības līgums** (Baltkrievijas Augstākā Padome nobalsoja par pievienošanos Līgumam 1993. gada 9. aprīlī);
3. **Līgums par Baltkrievijas un Krievijas Savienības izveidi** (1996. gada 2. aprīlis);
4. **Līgums par militāro sadarbību starp Baltkrievijas Republiku un Krievijas Federāciju** (1997. gada 19. decembris);
5. **Vienošanās par kopīgo reģionālās drošības nodrošināšanu militārajā jomā starp Baltkrievijas Republiku un Krievijas Federāciju** (1997. gada 19. decembris);
6. **Vienošanās starp Baltkrievijas Republiku un Krievijas Federāciju par Baltkrievijas Republikas un Krievijas Federācijas militārās infrastruktūras objektu kopīgu izmantošanu valstu drošības nodrošināšanas interesēs** (1998. gada 16. oktobris);
7. **Baltkrievijas un Krievijas kopīgas aizsardzības politikas koncepcija** (Baltkrievijas un Krievijas savienības Augstākās Padomes 1998. gada 22. janvāra lēmums Nr. 4.);
8. **Baltkrievijas un Krievijas savienības dalībvalstu kopīgā aizsardzības pasūtījuma koncepcija** (Baltkrievijas un Krievijas Savienības Augstākās Padomes 1998. gada 28. aprīļa lēmums Nr. 5.);
9. **Baltkrievijas Bruņoto spēku un Krievijas Bruņoto spēku reģionālā karaspēka kopīgas tehniskās nodrošināšanas koncepcija** (Baltkrievijas un Krievijas Savienības Izpildkomitejas 1998. gada 9. decembra lēmums Nr. 9.);
10. **Baltkrievijas un Krievijas Savienības drošības koncepcija** (Baltkrievijas un Krievijas Savienības Augstākās Padomes 1999. gada 28. aprīļa lēmums Nr. 3.);
11. **Savienības militārā doktrīna** (Augstākās valsts padomes 2001. gada 26. decembra lēmums).

Minētajos dokumentos ir noteikti kopējās aizsardzības politikas galvenie virzieni un nostiprināti sadarbības un kopīgo pasākumu pamatprincipi katras valsts suverenitātes un neatkarības apdraudējuma gadījumā.

Līgums par Savienotās valsts izveidi paredz Krievijas un Baltkrievijas ārpolitikas saskaņošanu, kopējas militārās politikas īstenošanu, kopīgu drošības un robežu aizsardzības nodrošināšanu, darbības koordināciju militārajā jomā, militārās infrastruktūras koleģiālu izmantošanu, kā arī citu pasākumu īstenošanu militārās drošības jomā.

Saskaņā ar Līgumu *par militāro sadarbību starp Baltkrievijas Republiku un Krievijas Federāciju*, puses vienojušās par šādiem sadarbības virzieniem:

- aizsardzības politika un stratēģija;
- likumdošanas tuvināšana un unifikācija aizsardzības, militāro veidojumu un karavīru sociālās aizsardzības jomās;
- valsts militārās aizsardzības pasūtījuma izstrāde, bruņojuma, kā arī militārās tehnikas ražošanas un remonta kopējās programmas;
- karaspēka reģionālā grupējuma izveide, tā pielietojuma plānošana, operatīvā un materiālā nodrošināšana;
- karaspēka reģionālā grupējuma pārvaldīšanas sistēmas unifikācija;

- abu valstu militārās infrastruktūras objektu uzturēšana un izmantošana saskaņā ar pušu ekonomiskajām spējām un ņemot vērā militāri politisko situāciju;
- militāro kadru sagatavošana;
- rezervju sagatavošana un materiālo uzkrājumu izveidošana⁴².

Militārās sadarbības galveno virzienu īstenošanai ir šādas formas:

- oficiālās vizītes un darba tikšanās aizsardzības ministru vai to pilnvaroto līmeņos;
- kopējie pasākumi valstu bruņoto spēku sagatavošanai, iekļaujot operatīvo, mobilizācijas un militāro sagatavošanu;
- bruņojuma un militārās tehnikas kopīga izstrādāšana un ražošana;
- kopīgi militāri zinātniskie pētījumi, tajā skaitā modernāko militāro tehnoloģiju izveidošanas jomā, kā arī pušu militārās zinātnes optimizācija;
- karavīru apmācība pušu militāri zinātniskajās iestādēs pēc līdzīgiem noteikumiem, kopīga militāri zinātnisko un zinātniski pedagoģisko kadru sagatavošana;
- apmaiņa ar militāri zinātnisko, militāri tehnisko un militāri tiesisko informāciju;
- kultūras un sporta pasākumu īstenošana militārās sadarbības ietvaros⁴³.

Savienības militārā doktrīna bija paredzēta savienotās valsts veidošanas periodam, un tiek īstenota kopš 2001. gada. Doktrīna sastāv no trim daļām:

- militāri politiskā,
- militāri stratēģiskā,
- militāri ekonomiskā.

Iepriekšminētais ļauj secināt, ka Savienības normatīvā bāze militārās sadarbības jomā paredz plašas mijiedarbības iespējas. Taču Krievijas un Baltkrievijas integrācijas pieredze liecina, ka ne katrā jomā, kurai ir pietiekami kvalitatīvs normatīvi tiesisks pamatojums, integrācija notiek.

Baltkrievijas un Krievijas militārās sadarbības praktiskā nozīme

Baltkrievijas un Krievijas militāri tehniskā sadarbība tiek īstenota kopš 1992. gada. Šajā laikposmā ir parakstītas vairākas divpusējas starpvaldību vienošanās. Piemēram, ir parakstīts līgums par savstarpējo tiesību uz intelektuālās darbības rezultātiem aizsardzību. Runa ir par tiem intelektuālās darbības rezultātiem, kas ir sasniegti kopīgas militāri tehniskās sadarbības rezultātā. Puses ir vienojušās, ka bez saskaņošanas netiks eksportēta uz citām valstīm militārā produkcija, kuras izstrādē tika izmantots sabiedrotās valsts intelektuālais īpašums.

Baltkrievijas un Krievijas militāri tehniskās sadarbības vislielākais potenciāls ir militārās tehnikas kapitālā remonta un modernizācijas jomā, tajā skaitā lidmašīnu, helikopteru, kājnieku kaujas mašīnu, bruņutransportieru, pretgaisa aizsardzības sistēmu, sakaru līdzekļu apkalpošanā. Militāri tehniskās sadarbības programmās piedalās vairāk nekā 100 Baltkrievijas uzņēmumi.

Baltkrievijas militārā ražošana gandrīz pilnībā ir pakļauta sadarbībai ar Krievijas aizsardzības kompleksu. 180 Krievijas aizsardzības uzņēmumiem ir kontakti ar Baltkrievijas militāri rūpnieciskā kompleksa 120 rūpnīcām. Daudzām Baltkrievijas rūpnīcām, kurām ir unikālas ražošanas bāzes un augsti attīstītas tehnoloģijas, ir

⁴² Līgums par militāro sadarbību starp Baltkrievijas Republiku un Krievijas Federāciju. *Baltkrievijas un Krievijas Parlamentārās sapulces mājas lapa*. С.м. 1 декабря 2007 г.: <http://www.belrus.ru/obshie/security/191297.shtml>

⁴³ Turpat.

monopols NVS teritorijā. Baltkrievijā ir 15 zinātniski pētnieciskie institūti, kuri nodarbojas ar militārajiem pētījumiem, turklāt trīs no tiem ir specializēti elektronikas jomā⁴⁴.

Krievijas armijā dien Baltkrievijas pilsoņi, Krievijas militārajās mācību iestādēs tiek sagatavoti Baltkrievijas virsnieki, notiek kopīgas militārās mācības. Militāri zinātniskās sadarbības programmas ietvaros tiek organizēti kopīgi pētniecības projekti drošības problēmu, militārās teorijas un prakses jomā, kā arī tiek īstenota militārās organizācijas veidošanas zinātniskā pamatojuma izstrāde. Tiek īstenotas kopīgas programmas ģeodēzijas un navigācijas jomā. Tiek papildināta Krievijas un Baltkrievijas militārās mijiedarbības normatīvā bāze. Austrumeiropas virzienā ir izveidots reģionālais Krievijas un Baltkrievijas karaspēka grupējums, ko KF aizsardzības ministrs raksturo kā abu valstu aizsardzības telpu⁴⁵. Krievijas aizsardzības ministrs Sergejs Ivanovs raksturojis militāro sadarbību starp Maskavu un Minsku kā visattīstītāko abu valstu sadarbības jomu⁴⁶.

2006. gada oktobrī Krievijas un Baltkrievijas valstu vadītāji vienojās par kopīgas pretraķešu aizsardzības sistēmas izveidi. Starp Baltkrievijas uzņēmumiem un Krievijas militāri rūpnieciskā kompleksa objektiem ir nodibināta cieša sadarbība, piemēram, Krievijas raķešu un kosmosa uzņēmumi izmanto Minskas riteņu vilcēju rūpnīcā (*Минский завод колесных тягачей*) ražotas iekārtas (paceļamās iedarbināšanas iekārtas starpkontinentālajām ballistikajām raķetēm „Тополь” (SS-25) un „Тополь-М” (SS-27)).

Amatpersonu un novērotāju komentāri par Baltkrievijas un Krievijas sadarbības efektivitāti izraisa jautājumu par militāro objektu iespējamo izmantošanu, proti, jautājums ir, pret ko ir paredzēti militārās sadarbības materiālie rezultāti pie Rietumu robežām. Atbildi uz šo jautājumu var atrast Krievijas augstāko amatpersonu intervijās. Piemēram, **Vitālijs Margelovs**, Krievijas Valsts Domes drošības komitejas priekšsēdētāja vietnieks, uzskata, ka no stratēģiskā viedokļa var pārliecinoši apgalvot, ka Krievijas un Baltkrievijas cieša mijiedarbība ļauj nodrošināt to militāri politiskās intereses Rietumu virzienā, kā arī nodrošināt Kaļiņingradas kā īpaša aizsardzības rajona pilnvērtīgu funkcionēšanu. Vienotas aizsardzības telpas izveide ir garantija Baltkrievijas militārajai drošībai, kas ir svarīgs Rietumu uzbrukumu Baltkrievijas vadībai kontekstā⁴⁷.

Anti-Rietumu vektors Krievijas un Baltkrievijas sadarbībā

ES un Krievijas attiecības nosaka ne tikai savstarpējā mijiedarbība un intereses, bet arī citu pasaules centru rīcība. Rietumu pasaule (galvenokārt ASV un ES) nav apmierināta ar Krievijas sadarbību militārajā jomā ar Irānu. Par spriedzes faktoriem starp Rietumiem un Krieviju tiek uzskatīta gan pēdējās vēlme pārtraukt dalību Līgumā par parasto bruņojumu Eiropā (CFE – *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*), gan Krievijas principiālā pozīcija sakarā ar ASV sistēmas PRO objektu izvietojumu Austrumeiropā. Turklāt pēc vairāku Rietumu ekspertu atzinuma Krievija un Baltkrievija aizvien biežāk izvēlas anti-Rietumu attīstības virzienu⁴⁸. Par to liecina gan demokrātijas deficīts šajās valstīs, gan labu attiecību nodibināšana ar valstīm, kuras ir atzītas kā nedemokrātiskas. Zīmīgs fakts šai gadījumā ir Venecuēlas prezidenta Ugo Čavesa vairākkārtējas vizītes Krievijā un Baltkrievijā un

⁴⁴ Сближение России и Белоруссии (НГ - Сценарии). Ārējās un aizsardzības politikas padomes mājas lapa. См. 1 декабря 2006 г.: http://www.svor.ru/live/materials.asp?m_id=6935&r_id=6943

⁴⁵ Федосенко В. (22 февраля 2005 г.). Наши военные – выходцы из одной школы. Укрепляется военное сотрудничество между Россией и Беларусью. *Российская газета. Союз. Беларусь – Россия*, 203. См. 1 декабря 2007 г.: <http://www.rg.ru/gazeta/soyuz/2005/02/22.html#soyuz-203>

⁴⁶ Турат.

⁴⁷ Маргелов В. (29 июня 2006 г.). Ориентир – военное сотрудничество. *Российская газета*. См. 1 декабря 2007 г.: <http://viperson.ru/wind.php?ID=362761&soch=1>

⁴⁸ Jautājums par to, vai tā virzība notiek saskaņoti vai paralēli, ir atsevišķas diskusijas priekšmets.

labu attiecību nodibināšana starp šo valstu vadītājiem⁴⁹. Ugo Čavess pastāvīgi uzsver savu politisko nostāju – pildīt anti-Rietumu (galvenokārt anti-ASV) spēku koordinatora lomu. Šāda rakstura sadarbībai ir vismaz trīs aspekti. Pirmkārt, tiek veidoti pamati to spēku, kuri uzstājas par Rietumu pasaules lomas samazināšanu, konsolidācijai (piemēram, viens no U. Čavesa postulātiem ir aicinājums atjaunot V. Ļeņina imperiālisma apkarotāšanas idejas modernajā Krievijā)⁵⁰. Otrkārt, ja „anti-imperiālisma” retorikai U. Čavesa publiskajos paziņojumos ir propagandiska nozīme, kuras mērķis ir iegūt iespēju iegādāties lētu bruņojumu, tad ligumi bruņojuma pārdošanas jomā starp Venecuēlu un Krieviju un starp Venecuēlu un Baltkrieviju ir reāls fakts, kas ietekmē gan reģiona drošību, gan iesaistīto valstu politisko un ekonomisko situāciju un attīstības tendences. Turklāt Baltkrievijas un Krievijas militārās sadarbības rezultāts ir kopīgie projekti militārās produkcijas konstruēšanā, ražošanā un pārdošanā. Krievijas Federālā dienesta militāri tehniskās sadarbības lietās direktora vietnieks **Vladimirs Paļeščuks** atzīmējis, ka Baltkrievija un Krievija ir tendētas attīstīt sadarbību militārās produkcijas virzīšanā citu valstu tirgos. Baltkrievija un Krievija ir ieinteresētas neveidot šajā jomā nevajadzīgu konkurenci, kuras rezultātā zaudētu abas valstis, secināja V. Paļeščuks⁵¹. Treškārt, Venecuēlas un Krievijas sadarbībai ir ekonomiska nozīme. Pēc ASV naftas uzņēmumu „ConocoPhillips” un „ExxonMobile” atteikuma turpināt biznesa kontaktus ar Venecuēlas valsts uzņēmumiem tās valdības politikas dēļ Krievijas uzņēmumiem „Gazprom” un „Lukoil” parādījās iespējas attīstīt šo virzienu⁵², kas var ietekmēt enerģijas resursu piegādes apjomus ES un NVS valstīm, nemaz nerunājot par Krievijas attiecību pasliktināšanos ar Rietumiem.

Vēl viens aspekts, kas saistīts ar reģiona drošību, ir iespējamā atomelektrostacijas celtniecība. 2007. gadā Baltkrievijas vadība pieņēma lēmumu par atomelektrostacijas (AES) celtniecību. Šo dekrētu parakstīja prezidents A. Lukašenko. Jau izveidotas vairākas struktūrvienības, kurām uzticēta darbības organizācija un koordinācija⁵³. AES celtniecības iemesli ir saistīti ar vēlmi panākt neatkarību resursu jomā un nepieciešamību samazināt dabas gāzes patēriņu. AES ekspluatācijas plānotais sākums ir 2016.-2017. g. (pirmais bloks) un 2020. g. (otrais bloks). Valdības finansējums atomelektrostacijas celtniecības sagatavošanas darbiem 2007.-2008. g. ir 23,2 miljoni ASV dolāru. AES celtniecības kopējā vērtība tiek novērtēta uz 3-4 miljardiem ASV dolāru. Baltkrievijas Enerģētikas ministrija paziņojusi, ka plāno rīkot atklātu starptautisku tenderi ar mērķi izvēlēties partnerus atomelektrostacijas celtniecībai. Galvenās kompānijas, kas ražo šāda tipa reaktorus, ir „Westinghouse–Toshiba” (Japāna–ASV), „Areva” (Francija) un „Atomstrojekспорт” (Krievija). Uzņēmuma „Atomstrojekспорт” administrācija jau izteikusi gatavību piedalīties tenderī. Turklāt jau tagad Krievijas zinātnieki un speciālisti piedalās AES celtniecības projekta īstenošanā, piemēram, Baltkrievijas Nacionālās zinātņu akadēmija parakstījusi līgumus kadru sagatavošanas jomā ar Krievijas zinātniski pētnieciskajiem centriem.

AES celtniecība faktiski nozīmē, ka Baltkrievijas rīcībā nonāks kodoltehnoloģijas. Baltkrievijas amatpersonas ir paziņojušas, ka AES celtniecība nav jāuztver kā vēlme iegūt kodolieročus, tomēr ir bijuši precedenti, kad valstu nodomi ir tikuši apšaubīti, piemēram, Irānas gadījums. Par Baltkrievijas atomprojekta nopietnību reģiona stabilitātes un drošības kontekstā liecina fakts, ka uzreiz pēc A. Lukašenko dekrēta Nr. 565 „Par pasākumiem sakarā ar atomelektrostacijas celtniecību” parakstīšanas sekoja pasaules valstu reakcija: ASV Finanšu ministrija iesaldēja Baltkrievijas koncerna „Belneftehim” aktīvus visā pasaulē.

⁴⁹ Piemēram, U. Čavesa vizītes Krievijā, Baltkrievijā un Irānā 2007. gada vasarā.

⁵⁰ Carl Schrek (June, 29, 2007). Rebel against America, Chavez urges Russia. *The Daily Telegraph*. Retrieved December, 1, 2007 from <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2007/06/29/wchavez129.xml>

⁵¹ (18 мая 2005 г.). Беларусь и Россия определили ряд перспективных программ в области развития военно-технического сотрудничества? См. 1 декабря 2007 г. <http://www.afn.by/news/view.asp?newsid=59157>

⁵² Eduard Steiner (Juni, 28, 2007). Chávez beim Waffenbruder. *Der Standard*. Lesen in <http://derstandard.at/?url=/?id=2939044>

⁵³ Atomelektrostacijas celtniecības direkcija (Enerģētikas ministrijas sastāvā), „Госатомнадзор” (Valsts atomu uzraudzība), Ārkārtējo situāciju ministrijas kodolu un radiācijas drošības departaments, Enerģētisko un kodolpētījumu apvienotais institūts „Sosni” (Baltkrievijas Nacionālās zinātņu akadēmijas struktūrvienība), „Белнипиэнепропром” („Belenergo” struktūrvienība).

Baltkrievija starp Eiropas Savienību un Krieviju

Baltkrievijas iekšpolitisko un īpaši ārpolitisko lēmumu pozīcijas nekonsekvence apgrūtina starpvalstu politisko un ekonomisko projektu plānošanu. Pieņemts uzskatīt, ka Baltkrievijas ārējās attiecībās dominē vienīgi Krievijas vektors. Taču arī Rietumu virzienam ir liela nozīme Baltkrievijas ārējo priekšrocību spektrā, spriežot kaut vai no ekonomiskā viedokļa. ES ir otrs svarīgākais Baltkrievijas ekonomiskais partneris pēc Krievijas un galvenais tirdzniecības partneris ārpus NVS. ES zina, ka politiskajai situācijai Baltkrievijā ir liela ietekme uz reģiona stabilitāti, savukārt Baltkrievijas prezidents ir "pārliecināts, ka tieši ārējie spēki apdraud viņa valsts integritāti un stabilitāti"⁵⁴.

Eiropas Savienības un Baltkrievijas attiecības no ES viedokļa

ES un Baltkrievijas attiecības 2007. gadā turpināja attīstīties pēc pēdējos gados nostiprinājušās shēmas "stimuls – reakcija". ES reaģē uz Baltkrievijas vadības nedemokrātiskajām darbībām ar ekonomiska un politiska rakstura sankcijām. Šāda pieeja attiecībām jau kļuvusi par salīdzinoši ilglaicīgu praksi: „Eiropas Savienības politika attiecībā uz Baltkrieviju ir labs piemērs tam, ka jāattīsta aktīvāka stratēģija”⁵⁵. Par galvenajiem ES pretenziju iemesliem Baltkrievijas vadībai ir pieņemts uzskatīt A. Lukašenko varas autoritārās tendences, opozīcijas tiesību ierobežošanu un cilvēktiesību pārkāpumus. ES atteicās atzīt prezidenta vēlēšanu rezultātus, novērtējot tās kā neatbilstošas starptautiskām demokrātijas normām. Liela problēma attiecībās ar ES ir Baltkrievijas likumdošanas un politiskās un tiesiskās prakses neatbilstība atzītiem demokrātijas standartiem. Rezultātā ES samazināja kontaktus ar Baltkrievijas vadību, ieviešot ekonomiskās sankcijas attiecībā pret A. Lukašenko un citām augsta līmeņa amatpersonām (iesaldēti konti Eiropas bankās) un aizliegumu iebraukt ES līdz 2008. gada aprīlim. No otras puses, ES amatpersonas cenšas attīstīt dialogu ar Baltkrievijas nevalstiskā sektora un opozīcijas pārstāvjiem. 2006. un 2007. gadā notikušas vairākas **Aleksandra Miļinkeviča** tikšanās ar ES amatpersonām – Eiropas Parlamenta prezidentu **Josē Borrelu** (*Josep Borrell*)⁵⁶, **Hansu Gertu Pēteringu** (*Hans-Gert Poettering*)⁵⁷, Eiropas Komisijas vadītāju **Žozē Manuelu Barrozu** (*José Manuel Barroso*), ES augsto pārstāvi Kopējās ārējās un drošības politikas jomā (KĀDP) **Havjeru Solanu** (*Javier Solana*), Eiropas ārējo attiecību un kaimiņpolitikas komi-sāri **Benitu Ferrero-Valdneri** (*Benita Ferrero-Waldner*) un citām ES amatpersonām. Šīs tikšanās asi kritizēja Baltkrievijas vadība. Baltkrievijas Ārlietu ministrija izteica nožēlu sakarā ar ES atbalstu Baltkrievijas opozīcijas pārstāvjiem. Baltkrievijas Ārlietu ministrijas mājas lapā ir minēts, ka ES ierobežojošā politika jau izsmēlusi savu potenciālu un nepieciešama pāreja uz jaunu posmu attiecībās ar ES, kura pamatā būtu realisms, veselīgs pragmatisms un savstarpējā cieņa⁵⁸.

2006. gada decembrī ES pieņēma lēmumu izslēgt Baltkrieviju no tirdzniecības priekšrocību sistēmas⁵⁹. Pēc ekonomistu novērtējumiem, Baltkrievijas nacionālā ekonomika var zaudēt līdz 300-400 miljoniem eiro gadā. **Aleksandrs Jarošuks**, Demokrātisko arodbiedrību kongresa priekšsēdētājs, ir akcentējis ne tikai materiālo zaudējumu, bet arī Baltkrievijas tēla pasliktināšanos pasaulē. 2007. gada jūnijā Starptautiskās darba organizācijas ziņojumā tika konstatēts, ka Baltkrievija nav izpildījusi lielāko daļu kritēriju un noteikumu. Šāda lēmuma pieņemšana bija saistīta ar "Baltkrievijas arodbiedrību tiesību sistemātiskiem pārkāpumiem". Aleksandrs Jarošuks

⁵⁴ Ф. Сфорца (29 декабря 2006 г.). Последний диктатор – война со всеми. *La Stampa*. См. 1 декабря 2006 г.: <http://www.inopressa.ru/lastampa/2006/12/29/10:01:26/dictator>

⁵⁵ Urban Ahlin (September 28, 2006). Soft Power and the EU's Neighborhood Policy. *The Moscow Times*. P. 10. Retrieved from <http://www.themoscowtimes.com/stories/2006/09/28/009.html>

⁵⁶ José Borrells (*Josep Borrell*) ieņēma Eiropas Parlamenta prezidenta amatu līdz 2007. gada sākumam.

⁵⁷ Hanss Gerts Pēterings (*Hans-Gert Poettering*) tika ievēlēts Eiropas Parlamenta prezidenta amatā 2007. gada 16. janvārī.

⁵⁸ Baltkrievijas Republikas Ārlietu ministrijas mājas lapā <http://www.mfa.gov.by/ru/foreign-policy/multilateral/fd2be694ad14f50f.html> Skatīts 10.12.2007.

⁵⁹ Generalized System of Preferences (GSP).

nosauca divas svarīgas arodbiedrību pastāvēšanas problēmas Baltkrievijā. Pirmkārt, valsts rada nopietnus šķēršļus arodbiedrību reģistrācijas procesā, un, otrkārt, ir vērojams liels spiediens no uzņēmumu administrācijas puses. Bieži ir situācijas, kad arodbiedrības loceklim uzņēmuma vadība draud ar to, ka līgums netiks pagarināts, ja darbinieks turpinās savu dalību neatkarīgajā arodbiedrībā. **Pīters Mendelsons**, tirdzniecības komi-sārs, paziņojis, ka tirdzniecības priekšrocības Baltkrievijai ir iespējams atjaunot – gadījumā, ja šī valsts sakārtos nacionālo likumdošanu saskaņā ar Starptautiskās darba organizācijas standartiem.

ES ir centusies izveidot dialogu ar Baltkrieviju. Piemēram, jau 2006. gada novembrī ES piedāvāja palīdzību, taču joprojām nenotiek normāls dialogs starp ES un Baltkrieviju, un demokratizācija politiskajā vai ekonomiskajā dzīvē joprojām nav vērojama. Neskatoties uz to, Eiropas ārējo attiecību un kaimiņpolitikas komisāre **Benita Ferrero-Valdnere** sadarbības potenciālu starp ES un Baltkrieviju vērtē pozitīvi un uzskata, ka gadījumā, ja Baltkrievijā tiks nodibināta „funkcionējoša demokrātija”, starp abiem subjektiem tiks izveidota abpusēji izdevīga sadarbība. Ferrero-Valdnere uzskata, ka gadījumā, ja Baltkrievija tiks iekļauta Eiropas Kaimiņpolitikā, tās iedzīvotājiem būs vairākas priekšrocības. Tiks atviegloti iebraukšanas noteikumi ES, nodrošināta iespēja līdzdalībai Eiropas izglītības programmās, izveidoti privilēģēti ekonomiskie priekšnosacījumi, piemēram, preču un eksporta jomā. Savukārt Baltkrievija varētu piedāvāt ES tranzīta pakalpojumus un sadarbību enerģētikas un apkārtējās vides aizsardzības jomās. Benita Ferrero-Valdnere ir uzsvērusi atbalstu, kuru ES sniedz demokrātisko procesu veicināšanai Baltkrievijā (palīdzība neatkarīgajiem plašsaziņas līdzekļiem, nevalstisko organizāciju, kas darbojas attiecīgajā jomā, finansiāls atbalsts, cilvēktiesību pārkāpumu nosodījums). Pastāv viedoklis, ka ES politikai būtu mazāk jāfokusējas uz A. Lukašenko personību, bet vairāk uz to, kā „iekarot” Baltkrievijas iedzīvotāju sirdis un prātus⁶⁰.

Martins Hekkers, bijušais Vācijas vēstnieks Baltkrievijā, ir vairākkārt paziņojis, ka attiecību starp Baltkrieviju un ES būtiskai uzlabošanai ir nepieciešama visu politisko ieslodzīto atbrīvošana⁶¹. **Gebharts Vaiss**, Vācijas vēstnieks Baltkrievijā, ir visnotaļ optimistisks savās prognozēs par ES un Baltkrievijas attiecībām. Viņš uzskata, ka neskatoties uz noteiktām politiskām niansēm, Baltkrievija ir Eiropas valsts ne tikai spriežot no ģeogrāfiskā izvietojuma, bet arī no „kopējā gara” viedokļa. Iespējamās iestāšanās perspektīvas ir atkarīgas no attiecīgiem vēsturiskiem procesiem un noteiktiem priekšnosacījumiem. Lai iestātos Eiropas Padomē, ir nepieciešamas politiskās iekārtas reformas (varas atzaru sadale, plašsaziņas līdzekļu neatkarība, cilvēktiesību ievērošana utt.), savukārt, lai iestātos ES, ir nepieciešams ne tikai attīstītas tiesiskas valsts un efektīvas tirgus ekonomikas statuss, bet arī gatavība akceptēt 60 tūkstošus ES normatīvo aktu. **Gebhardt Vaiss** secina, ka gadījumā, ja Baltkrievijas politiskā elite un sabiedrība attālinātā nākotnē būs tam gatavas, teorētiski nav šķēršļu tiesiskas Baltkrievijas uzņemšanai Eiropas Savienībā, bet pagaidām tas ir hipotētisks jautājums⁶². Jāatzīmē, ka Baltkrievijas iespējamā dalība ES tomēr ir ļoti apšaubāma. **Barbara Liperte** (*Barbara Lippert*), Eiropas politikas institūta direktora vietniece, uzskata, ka kaimiņpolitikas mērķis ir nepieļaut tajā iesaistīto valstu iestāšanos ES – „*jo labāka būs Eiropas kaimiņpolitika, jo mazāka būs virzība uz dalību*”⁶³.

Pastāv viedoklis, ka ES Kaimiņpolitikas efektivitātes uzlabošanas nolūkā ir nepieciešams revidēt tās paņēmienus. **Urbans Alins** (*Urban Ahlin*), Zviedrijas parlamentārās komitejas ārpolitikas jautājumos priekšsēdētājs, uzskata, ka nepieciešama diferencēta politika un atšķirīgas stratēģijas atšķirīgām valstīm. Piemēram, neskatot-

⁶⁰ Urban Ahlin (September 28, 2006). Soft Power and the EU's Neighborhood Policy. *The Moscow Times*. P. 10. Retrieved from <http://www.themoscowtimes.com/stories/2006/09/28/009.html>

⁶¹ Хеккер: Для улучшения отношений с ЕС Беларуси следует освободить политзаключенных. См. 1 декабря 2007 г.: <http://news.tut.by/politics/88432.html>

⁶² Гебхардт Вайс (12 ноября 2007 г.). Значение Беларуси для Германии несомненно растет. Интервью Чрезвычайного и Полномочного Посла ФРГ в Беларуси. *Wider Europa: добрососедство без границ*. См. 1 декабря 2007 г.: <http://www.w-europe.org/?p=2038>

⁶³ Von Christoph B. Schiltz (29. November 2006). EU will Anrainerstaaten von Beitritt abhalten. *Die Welt*. Lesen in: http://www.welt.de/print-welt/article86562/EU_will_Anraenerstaaten_von_Beitritt_abhalten.html

ties uz to, ka starp Baltkrieviju un Ukrainu pastāv noteiktas atšķirības, minētās valstis abas pieder pie t.s. „slāvu trijstūra”⁶⁴. Tām ir kopīgas vēsturiskās un kultūras tradīcijas, kas ļauj ES veidot salīdzinoši vienādas stratēģijas. Savukārt vienādu ES stratēģiju attiecībā uz Baltkrieviju/Ukrainu un Ziemeļāfrikas valstīm Urbans Alins uzskata par nepieļaujamu un aicina ņemt vērā atšķirības starp diviem reģioniem un to stāvokļiem. Urbans Alins raksturo ES Kaimiņpolitiku austrumu virzienā kā pārāk vāju. Kaimiņvalstīm neapšaubāmi jāveido īpašas attiecības ar Krieviju, bet tām nav jābūt atkarības attiecībām: tādējādi ES ir jāpalīdz kaimiņpolitikā iesaistītajām valstīm kļūt patiesi neatkarīgām, lai tās varētu veidot dialogu ar Krieviju un Eiropu, balstoties uz saviem noteikumiem⁶⁵. Vērtējot Baltkrievijas politiskā režīma maiņas perspektīvas, Urbans Alins uzskata, ka nepieciešams ne tikai informēt un izglītēt Baltkrievijas sabiedrību, bet arī veikt uzmanību kadru sagatavošanai. Baltkrievijas augstākā ranga birokrātu vairākums ir kompetenti un profesionāli cilvēki, kuri uzstājas pret A. Lukašenko, taču dara to klusējot. Daļa no šiem cilvēkiem ir atstādināta no amatiem. Jāatceras, ka šie cilvēki ir Baltkrievijas potenciālie līderi, un ES tos nevajadzētu ignorēt. Kādreiz A. Lukašenko un viņa tuvākie atbalstītāji aizies, bet šīs amatpersonas paliks kā ietekmīgākie spēlētāji⁶⁶.

Tādējādi var secināt, ka Baltkrievijas un ES attiecību saturs 2007. gadā nav principiāli mainīts. Eiropas Savienība kopumā ir gatava attīstīt dialogu ar Baltkrieviju – gan ar oficiālās varas pārstāvjiem (ar noteikumu, ka tiks veikti pasākumi Baltkrievijas demokratizācijai), gan ar nevalstiskā sektora un opozīcijas organizācijām un personām, gan ar sabiedrību kopumā. Savukārt Baltkrievijas vadības oficiālās pozīcijas īstenošana joprojām paliek fragmentāra un nekoncekventa, turklāt pasākumi, kas varētu liecināt par valsts tuvināšanos demokrātiskajiem standartiem, joprojām nav veikti.

Baltkrievijas vadības ārpolitiskā pozīcija

A. Lukašenko ārpolitiskā līnija nav koncekventa. Pieņemts uzskatīt, ka oficiālā Minska iestājas par integrācijas ar Krieviju paplašināšanu. Taču patiesībā šī pozīcija ir saistīta ar vēlmi iegūt īpašu statusu un ekonomiskās priekšrocības Savienības ietvaros. Šāda pozīcija neizslēdz konfliktu ar Krieviju⁶⁷. Apstiprinājumu šim viedoklim var atrast, piemēram, **Francēskas Sforcas** publikācijā laikrakstā "La Stampa" "Pēdējais diktators – karš ar visiem": "Pret Krieviju, pret ASV, pret Kanādu, bet tagad arī pret Eiropas Savienību... Aleksandra Lukašenko politika... ir negatīvu atbilstu virkne valstīm, kuras ir daudz spēcīgākas nekā Baltkrievija"⁶⁸. Neskatoties uz to, ka atsevišķos momentos Baltkrievijas vadība paziņojumu formā demonstrē gatavību sadarboties vai nu ar Rietumiem, vai nu ar Krieviju, šai gatavībai nav reāla satura un paziņojumu iemesli bieži vien skaidrojami ar taktiskiem apsvērumiem. Šāda viedokļa apstiprinājumu var atrast Sergeja Kaļakina publikācijā: „A. Lukašenko mēģinājums nodibināt dialogu ar Rietumeiropu pēc naftas un gāzes konflikta ar Krieviju bija ne vairāk kā šantāžas forma attiecībā uz Krievijas vadību...”⁶⁹. 2007. gada janvārī intervijā laikrakstam „Die Welt” Lukašenko ir paudis Baltkrievijas gatavību nepretoties Rietumu ietekmei. Nedēļu vēlāk, tikšanās laikā ar Krievijas Komunistiskās partijas vadītāju Genādiju Zjuganovu A. Lukašenko paziņoja, ka Baltkrievija arī turpmāk būs Krievijas priekšpostenis Rietumos. 2007. gada februārī intervijā Lielbritānijas aģentūrai „Reuters” Baltkrievijas prezidents ir apgalvojis, ka Baltkrievija izdzīvos

⁶⁴ Pie t.s. "slāvu trīsstūra" ir pieņemts pieskaitīt Krieviju, Baltkrieviju un Ukrainu.

⁶⁵ Urban Ahlin (September 28, 2006). Soft Power and the EU's Neighborhood Policy. *The Moscow Times*. P. 10. Retrieved from <http://www.themoscowtimes.com/stories/2006/09/28/009.html>

⁶⁶ Turpat.

⁶⁷ С. Калякин (2007). Будущее Беларуси в рамках или за пределами «большой Европы». В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 34.

⁶⁸ Сфорца Ф. (29 декабря 2006 г.). Последний диктатор – война со всеми. *La Stampa*. См. 1 декабря 2007 г. <http://www.inopressa.ru/lastampa/2006/12/29/10:01:26/dictator>

⁶⁹ С. Калякин (2007). Будущее Беларуси в рамках или за пределами «большой Европы». В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 33.

gan bez Eiropas, gan bez Krievijas. "Lukašenko valdība, kas tiek kritizēta no visām pusēm, turpina virzību savā ceļā un nepieņem padomus"⁷⁰. Vairāki pētnieki un novērotāji izvirza jautājumu, vai Baltkrievijas vadība adekvāti izprot savas valsts iespējas un ierobežojumus. Piemēram, **Sergejs Kaļakins** uzskata, ka esošā politiskā režīma ārpolitiskā „šaudīšanās” būtu piemērota nevis neitrālai valstij, kurai ir samērā nelielas iespējas, bet lielvalstij, kurai ir vitāli svarīgas intereses dažādos pasaules reģionos⁷¹. S. Kaļakins atzīmē, ka Baltkrievijas vitāli svarīgās intereses neatrodas ārpus attiecību ar pierobežas valstīm, Kazahstānu un Vācijas ietvariem. Šajā kontekstā Austrumu, Latīņamerikas vai Centrālās, Austrumāzijas un Dienvidrietumāzijas valstu pasludināšana par Baltkrievijas stratēģiskajiem partneriem izsauc vienīgi pamatotu ironiju. Daudz izdevīgāk ir saglabāt un attīstīt efektīvas ekonomiskās un politiskās attiecības ar kaimiņvalstīm un partneriem, nekā mēģināt demonstrēt savu neeksistējošo svarīgumu⁷². Līdz ar to S. Kaļakins neuzskata par nepieciešamu Baltkrievijas iespējamo virzību integrācijai NATO, pamatojot to ar draudiem Baltkrievijas suverenitātei un iedzīvotāju šķelšanos divās nometnēs.

Baltkrievijas pilsoniskās sabiedrības vērtības

Sociāli ekonomisko un politisko pētījumu institūta vadītājs, profesors **Oļegs Manaevs** Baltkrievijas „nenoteiktību” saista ar Baltkrievijas iedzīvotāju nepabeigto un pretrunīgo nacionālo un ģeopolitisko identifikāciju, ko savās interesēs izmanto dažādi politiskie aktieri⁷³.

O. Manaevs norāda uz secinājumiem, par kuriem vienojušies projekta „Baltkrievija un „lielā Eiropa””: meklējot ģeopolitisko pašnoteikšanos” dalībnieki:

1. Baltkrievijas sabiedrībā ir pamats dažādām ģeopolitiskām izvēlēm: integrācijai ar Eiropas Savienību, integrācijai ar Krieviju, pašizolācijai, neatkarīgas valsts kā tilta starp ES un Eirāziju izveidei. Taču vairāku iemeslu dēļ Baltkrievijā nav attīstīts „Eiropas vektors” un dominē izolacionisms.
2. Neatkarības laikā Baltkrievijā tika izveidota „infrastruktūra” Eiropas izvelei gan mentālajā jomā (šo izvēli atbalsta viena trešdaļa elektorāta, kā arī lielākā daļa no valdošās un opozicionārās elites), gan institucionālajā jomā (pilsoniskā sabiedrība, neatkarīgā prese, politiskā opozīcija, neatkarīgās arodbiedrības, tiesībsargājošās organizācijas, jaunatnes iniciatīvas, kultūras un reliģijas kopienas). Baltkrievijas politiskā kursa maiņas gadījumā Baltkrievijas Eiropas izvēle var notikt ātrāk nekā Krievijā un Ukrainā.
3. ES un Rietumu stratēģija attiecībā uz Baltkrieviju kopumā ir neefektīva, jo tās pamatā ir cerības, ka Baltkrievijas vadība ir orientēta uz iestāšanos ES (piemēram, uz to bāzēta TACIS⁷⁴ programma). Taču Baltkrievijas vadība īsteno citu kursu. Šādā situācijā pietiekami efektīvi paliek tikai nedaudzi citi ES stratēģijas elementi, piemēram, informēšanas projekti. Nepieciešamas citas pieejas, kuras pamatā būtu efektīvs atbalsts Eiropas izvēlei „infrastrukturā”. Turklāt šādas stratēģijas galvenajam „fokusam” jābūt vērstam uz pilsoņu informēšanu un kadru sagatavošanu topošajām reformām.
4. Pastāvēja iespēja, ka Baltkrievijas vadība kardināli mainītu politisko kursu pēc naftas un gāzes konflikta ar Krieviju. Tiesa gan, Baltkrievijas pārstāvju darbība naftas un gāzes konflikta ar Krieviju laikā un pēc tā norāda uz to, ka runāt par izmaiņām nevar: ES neatzītas vietējās vēlēšanas, pārrunu ar privātajiem uzņēmējiem izgāšanās, represīvā likuma „Par sabiedriskās domas aptaujām” apspriešana parlamentā, represijas, vērstas pret opozīcijas līderiem utt. Tas liecina, ka Baltkrievija nav izšķirusies par virzību pretī Rietumiem.

⁷⁰ Сфорца Ф. (29 декабря 2006 г.). Последний диктатор – война со всеми. *La Stampa*. См. 1 декабря 2007 г. <http://www.inopressa.ru/lastampa/2006/12/29/10:01:26/dictator>

⁷¹ С. Калякин (2007). Будущее Беларуси в рамках или за пределами «большой Европы». В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 36.

⁷² Турат.

⁷³ Манаев О. (ред.) (2007.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 7.

⁷⁴ TACIS – Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia.

5. Pēc naftas un gāzes konflikta ar Krieviju izveidojusies jauna ģeopolitiskā situācija, t.s. „iespēju logs” visām ieinteresētajām pusēm – Baltkrievijas vadībai un opozīcijai, Rietumiem un Krievijai. Uz šo iespēju īstenošanu ir jābūt vērstai jaunajai Eiropas Savienības stratēģijai⁷⁵.

Sakarā ar to, ka ES oficiālā pozīcija ir saistīta ar pārliecību, ka Baltkrievijas politiskais liktenis ir tās iedzīvotāju rokās (piemēram, **Benita Ferrero-Valdner** uzskata, ka no pašiem Baltkrievijas iedzīvotājiem ir atkarīga ES gatavība ciešākai sadarbībai), Baltkrievijas ārpolitiskās pašnoteikšanās izskaidrošanas kontekstā būtu lietderīgi izpētīt arī iedzīvotāju viedokļus. 2. tabulā ir redzams, ka ES hipotētiskās integrācijas atbalstītāju un pretinieku skaits ir vienāds – nedaudz virs 30%. Taču arī to respondentu, kuri nebalsotu vai kuriem nav viedokļa, skaits ir ievērojams – gandrīz 28%. Skaitļi liecina, ka sabiedrībā nepastāv vienots viedoklis par Baltkrievijas ārpolitiskajām prioritātēm. Ne-konsekventa valsts vadības politika un svārstīšanās starp Krieviju un Eiropu padziļina sabiedrības fragmentāciju.

2. tabula. Baltkrievijas iespējamā dalība ES⁷⁶.

Ja rītdien notiktu referendums par Baltkrievijas iekļaušanu Eiropas Savienībā, kāda būtu Jūsu izvēle?

Atbildes variants	%
par	36.0
pret	36.2
es nebalsotu	15.5
nav atbildes	12.3

Atbildot uz jautājumu par integrācijas Eiropā iespējamību, Baltkrievijas respondentu vairākums (43%) uzskata, ka tā kopumā ir iespējama. 3. tabulas dati norāda, ka vienīgās domstarpības ir par periodu, kurā tiks sasniegta dalība Eiropas Savienībā: 13,5% respondentu ir noskaņoti visnotaļ optimistiski un uzskata, ka Baltkrievija kļūs par ES dalībvalsti 10 gadu laikā, savukārt gandrīz 30% no kopējā respondentu skaita ir pārliecināti, ka Baltkrievija iestāsies ES ne ātrāk kā 10 gadu laikā. Ievērojams ir to respondentu skaits (25%), kuriem nav konkrēta viedokļa par Baltkrievijas perspektīvām Eiropas Savienības struktūrās.

3. tabula. Vai Baltkrievija iestāsies Eiropas Savienībā kā dalībvalsts?⁷⁷

Atbildes variants	%
nekad neiestāsies	31.7
iestāsies, bet ne agrāk kā pēc 10 gadiem	29.4
iestāsies agrāk, nekā 10 gadu laikā	13.5
nav atbildes	25.4

Interesanta šķiet 4. un 5. tabulā ievietotā informācija, kurā tiek aplūkota respondentu motivācija atbalstīt/neatbalstīt Baltkrievijas integrāciju ES. Gan 4., gan 5. tabulas informācija liecina, ka vairākums aptaujāto uztraucas par izmaiņām sociālekonomiskajā situācijā. 4. tabulas dati liecina, ka to respondentu, kas atbalsta Baltkrievijas integrāciju Eiropā, cerības galvenokārt ir saistītas ar dzīves līmeņa uzlabošanu. 13,5% no kopējā respondentu skaita uzskata, ka paaugstināsies dzīves līmenis, gandrīz 7% uzskata, ka tiks vienkāršota robežu ar Eiropas valstīm šķērsošana, un vēl gandrīz 7% liek cerības uz ekonomiskās sistēmas stabilizēšanu. Zīmīgs ir fakts, ka tikai 2,6% respondentu integrāciju ES saista ar demokrātijas attīstību un cilvēktiesību ievērošanu.

⁷⁵ Манаев О. (ред.) (2007). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 9-10.

⁷⁶ О. Манаев (2007). Выбор пути: геополитические ориентиры. В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 13.

⁷⁷ Ю. Дракохруст (2007). Европа в Беларуси и Беларусь в Европе: белорусская политика ЕС и отношение белорусов к Европе. В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 55.

4. tabula. Ja Jūs atbalstāt Baltkrievijas iestāšanos Eiropas Savienībā, tad kāpēc?⁷⁸

Atbildes variants	%
palielināsies dzīves līmenis	13.5
bezvīzu režīms, ārzemju braucienu vienkāršošana	6.9
ekonomikas attīstība, tirdzniecības paplašināšana	6.9
būs vairāk iespēju	3.2
attiecību ar attīstītām valstīm normalizēšana	3.0
demokrātijas attīstība, cilvēktiesību ievērošana	2.6
Baltkrievija tik un tā ir Eiropā, tāpēc apvienošanās ar to ir dabiska	2.5
iespēja strādāt Rietumos un labi nopelnīt	2.2
pienācīga darba apmaksa	2.0
cerība uz pozitīvām pārmaiņām	1.9
ārzemju investīciju pieplūdums	1.6
iespēja iegūt augstāko izglītību Rietumos	1.1
prestīža jautājums: paaugstināsies Baltkrievijas starptautiskā autoritāte	1.0

5. tabulas dati liecina, ka respondentu galvenās vērtības ir Baltkrievijas neatkarības saglabāšana un ekonomiskā stāvokļa stabilitāte. Piemēram, 4% respondentu uzskata, ka ES Baltkrievija nav vajadzīga, un Baltkrievijas ekonomika nav piemērota ES standartiem, jo ir vāji attīstīta. 3,2% atzīmē, ka ES integrācijas gadījumā var rasties draudi Baltkrievijas suverenitātei. Gandrīz 3% respondentu apgalvo, ka integrācija ES var draudēt ar bezdarba paaugstināšanos, tāds pats respondentu skaits satraucas par nabadzības palielināšanos un cenu paaugstināšanos. 2,5% atzīmē, ka Baltkrievijai savā ārpolitiskajā izvēlē ir jāorientējas uz Krieviju, un tieši draudzīgu attiecību ar Krieviju saglabāšanas dēļ nepieciešams uzmanīgāk kontaktēties ar ES.

5. tabula. Ja Jūs neatbalstāt Baltkrievijas iestāšanos Eiropas Savienībā, tad kāpēc?⁷⁹

Atbildes variants	%
Baltkrievija nav vajadzīga Eiropas Savienībai, turklāt Baltkrievijas ekonomika ir pārāk atpalikusi	4.0
nepieciešams saglabāt Baltkrievijas neatkarību un nepieļaut iejaukšanos no ārpuses	3.2
palielināsies bezdarbs	3.0
palielināsies nabadzība	2.9
paaugstināsies cenas	2.6
nepieciešams orientēties uz Krieviju, bet tā iestāsies pret Rietumu virzienu Baltkrievijas politikā	2.5
nav jēgas	2.4
stāvoklis Baltkrievijā pasliktināsies	2.4
Baltkrievijā ir labi arī bez ES	2.2
ES neder Baltkrievijai, jo ir atšķirīgas mentalitātes	2.1
neuzticība Eiropas Savienībai	1.7
Baltkrievijas iedzīvotāji kļūs par lēto darbaspēku Rietumiem	1.4
būs sliktāk, mīnusu ir vairāk nekā plusu	1.3
Baltkrievijas rūpniecības pagrimums	1.2
tiks apdraudēta kārtība valstī, sāksies nemieri	1.1

6. tabulā ir atspoguļoti dati par iedzīvotāju prognozēm Baltkrievijas hipotētiskas integrācijas ES gadījumā. Kā pozitīvie aspekti tika minēti iespēju paplašināšanās ceļošanai, darbam un studijām ES valstīs, Baltkrievijas

⁷⁸ Ю. Дракохруст (2007). Европа в Беларуси и Беларусь в Европе: белорусская политика ЕС и отношение белорусов к Европе. В книге: Манаев О. (ред.). Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения. Новосибирск: Водолей. С. 55.

⁷⁹ Turpat.

pilsoņu dzīves līmeņa paaugstināšanās, preču sortimenta paplašināšana. Kā negatīvie – konkurences pastiprināšana Baltkrievijas rūpniecības un lauksaimniecības produkcijai ar Eiropā ražotām precēm un attiecību ar Krieviju pasliktināšanās.

6. tabula. **Kādas var būt sekas gadījumā, ja Baltkrievija kļūs par Eiropas Savienības dalībvalsti?**⁸⁰

Atbildes variants	%
paplašināsies iespējas ceļot, strādāt un studēt Eiropas Savienības valstīs	38.4
Baltkrievijas pilsoņu dzīves līmeņa paaugstināšanās	30.3
konkurences pastiprināšanās Baltkrievijas rūpniecības un lauksaimniecības produkcijai ar Eiropā ražotām precēm	29.9
bezdarba pieaugums Baltkrievijā	24.8
preču sortimenta paplašināšana	20.0
attiecību ar Krieviju pasliktināšanās	19.9

Tādējādi Baltkrievijas sabiedrībā nepastāv vienots viedoklis par nepieciešamību integrēties ES. Respondenti norāda gan uz pozitīvajiem, gan uz negatīvajiem iespējamās integrācijas aspektiem. Nedz Rietumu integrācijas atbalstītāji, nedz pretinieki neveido absolūto vairākumu. To skaits ir aptuveni vienāds. Salīdzinoši liels ir to respondentu skaits, kuriem nav sava viedokļa šajā jautājumā. Svarīgs indikators ir sociāli ekonomiskais stāvoklis valstī. 7. tabulā sniegtā informācija liecina, ka laikā no 2002. gada ir būtiski palielinājies to respondentu skaits, kas uzskata, ka tuvākajos gados situācija Baltkrievijā uzlabosies – no 13,6 līdz 40,8 procentiem. Savukārt viedokļa, ka Baltkrievijas sociāli ekonomiskā situācija pasliktināsies, piekritēju skaits ir samazinājies no 44 līdz 12 procentiem. Pozīcijas, ka situācija nemainīsies, piekritēju skaits ir palielinājies no 29 līdz 36 procentiem. Minētais ļauj secināt, ka respondenti virzību uz ES uztver sociāli ekonomiskās situācijas izmaiņu kontekstā. No vienas puses, sasniegta noteikta stabilitāte un respondenti baidās no bezdarba, cenu paaugstināšanās, bet no otras puses, dalība ES sniedz vairākas priekšrocības.

Neitralitāte kā alternatīva izvēle Baltkrievijai?

Runājot par Baltkrievijas ģeopolitiskajām perspektīvām, jau minēju, ka **Sergejs Kaļajkins** ir pārliecināts, ka Baltkrievijai ir jāsasniedz reāla neitralitāte⁸¹. Argumentācija par neitralitātes izvēli Baltkrievijas ārpolitikā:

- Baltkrievijas valsts suverenitātes un drošības garantija;
- Unikālā ģeogrāfiskā stāvokļa izmantošanas iespējas;
- Baltkrievijai tiks dota iespēja pilnvērtīgi iekļauties globalizācijas procesos;
- Tiks likvidēta sabiedrībā pastāvošā šķelšanās⁸².

Baltkrievijas neitralitātes izvēle vairāku iemeslu dēļ varētu būt izdevīga arī Krievijai, taču pēdējai savā politikā tad būtu jāizmanto nevis impēriskais domāšanas stils, bet jāvērtē situācija, pamatojoties uz reālām kategorijām. Bijušo PSRS teritoriju pievienošana modernajai Krievijai var draudēt ar lielu, neatrisināmu problēmu parādīšanos attiecībās ar ASV un ES. Turklāt Krievijai, spriežot no aizsardzības viedokļa, diez vai būtu izdevīga gara robeža ar NATO valstīm. Apšaubāma ir integrācijas vēlme no Baltkrievijas puses. Vienīgais, kas var kļūt par

⁸⁰ Ю. Дракохруст (2007). Европа в Беларуси и Беларусь в Европе: белорусская политика ЕС и отношение белорусов к Европе. В книге: Манаев О. (ред.). Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения. Новосибирск: Водолей. С. 58.

⁸¹ С. Калякин (2007). Будущее Беларуси в рамках или за пределами «большой Европы». В книге: Манаев О. (ред.). Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения. Новосибирск: Водолей. С. 36.

⁸² Turpat. С. 38.

Baltkrievijas sabiedrības atšķirīgu ārpolitisko pozīciju piekritēju, kā arī varas pārstāvju un opozīcijas konsolidācijas pamatu, ir Baltkrievijas valsts suverenitātes saglabāšana. Baltkrievijā paliek arvien mazāk atbalstītāju Baltkrievijas un Krievijas integrācijai vienā valstiskajā veidojumā. Lai arī Baltkrievijas iedzīvotāju apziņā joprojām dominē ideja par integrāciju ar Krieviju, tomēr apvienošanas ideju pakāpeniski nomaina doma par draudzīgām kaimiņattiecībām⁸³. 7. tabulas dati liecina, ka Baltkrievijas un Krievijas integrācijas vienotā valstī atbalstītāju kļūst arvien mazāk. Īpašas savienības starp Baltkrieviju un Krieviju, saglabājot katras valsts suverenitāti, piekritēju skaits nemainās. Pusotru reizi ir palielinājies respondentu skaits, kuri iestājas par tādām pašām Baltkrievijas attiecībām ar Krieviju, kā ar citām NVS valstīm.

7. tabula. Atbilžu uz jautājumu „Kāds Baltkrievijas un Krievijas integrācijas variants Jums būtu piemērotāks?” sadalīšanās dinamika⁸⁴.

Atbildes variants	12. 2002.	03. 2003.	11. 2004.	09. 2005.	08. 2006.
Baltkrievijai un Krievijai jāveido neatkarīgu valstu savienība, kurai būtu tuvas politiskās un ekonomiskās attiecības	51,7	48,0	47,8	50,6	51,7
attiecībām starp Baltkrieviju un Krieviju jābūt tādām pašām, kā ar citām NVS valstīm	19,7	19,3	32,1	28,9	28,7
Baltkrievijai un Krievijai ir jākļūst par vienotu valsti ar vienu prezidentu, valdību, armiju, floti, karogu, valūtu utt.	21,2	25,6	11,6	13,2	14,0

Baltkrievijas sabiedrībā nav viennozīmīgas tendences integrēties ES. 8. tabulas dati liecina, ka laika periodā no 2002. līdz 2006. gadam Baltkrievijas potenciālās dalības ES piekritēju skaits ir būtiski samazinājies no 61 līdz 37 procentiem. Izmaiņas viedoklī par Baltkrievijas un Krievijas integrāciju nav veicinājušas Rietumu integrācijas atbalstītāju aktivizēšanos. Iepriekšminēto var arī traktēt par labu neitralitātes izvēlei.

8. tabula. Vai Jūs uzskatāt, ka Baltkrievijai ir jākļūst par Eiropas Savienības dalībvalsti? (%)⁸⁵.

Atbildes variants	12. 2002.	03. 2003.	05. 2005.	06. 2006.	08. 2006.
jā	60,9	56,4	38,0	32,4	36,5
nē	10,9	11,9	44,0	33,8	41,3

Pateicoties Baltkrievijas neitralitātei, Krievija pie savām rietumu robežām var veidot savstarpēji izdevīgas attiecības ar valsti, kura īsteno draudzīgu politiku un neietilpst Rietumu blokos. Turklāt Baltkrievijas reāla neitralitāte ļautu Krievijai izpildīt savas ekonomiskās saistības attiecībās ar ES. Baltkrievijas patiesa neitralitāte veicinātu Krievijas kā droša enerģijas resursu piegādātāja starptautiskā tēla atjaunošanu. Krievijas un citus ārzemju, tajā skaitā Rietumu, investorus un citus ekonomiskos spēlētājus Baltkrievijas tirgū šis valsts neitralitātes izvēle var aizsargāt no A. Lukašenko politiskā režīma īstenotas diskriminācijas un mākslīgas izspiešanas no ekonomikas jomām.

⁸³ А. Соснов (2007). Итеграционные предпочтения белорусов: на Восток или на Запад? // Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения. В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 190.

⁸⁴ А. Соснов (2007). Итеграционные предпочтения белорусов: на Восток или на Запад? // Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения. В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 168.

⁸⁵ Ю. Дракохруст (2007). Европа в Беларуси и Беларусь в Европе: белорусская политика ЕС и отношение белорусов к Европе. В книге: Манаев О. (ред.). *Беларусь и «большая Европа»: в поисках геополитического самоопределения*. Новосибирск: Водолей. С. 54.

Baltkrievijas neitralitātes izvēle vairāku iemeslu dēļ varētu būt izdevīga arī ES. Doma, ka Baltkrievija tuvākajā laikā var iestāties ES, ir absurda. Šādos apstākļos Baltkrievijas neitralitātes izvēle varētu tikt uztverta visnotaļ pozitīvi. Neitralitātes politikas gadījumā varētu tikt nostiprinātas tranzīta garantijas ES tirdzniecības plūsmām, tajā skaitā Krievijas enerģijas resursu piegādes jomā.

Secinājumi

Lai arī ES un Krievijas savstarpējās attiecībās pastāv vairākas problēmas (kuru skaitā ir gan Krievijas kā enerģijas resursu monopolista nostiprināšanas draudi, gan ES un Krievijas konkurence postpadomju telpā, gan Krievijas pretrunu saasināšanās ar rietumvalstīm, gan Krievijas politiskās vadības topošā maiņa⁸⁶), jāatceras, ka ES un Krieviju saista savstarpēji izdevīgas partnerattiecības. No vienas puses, Krievija ir viena no lielākajiem Eiropā ražotās produkcijas patērētājiem, no otras puses, ES ir Krievijas lielākais tirdzniecības partneris. ES attiecību pamatā ar Krieviju, no vienas puses, ir gatavība patērēt Krievijas enerģijas resursus, no otras puses – bailes par augošo enerģētisko atkarību no Krievijas. „Gāzes konflikti” starp Krieviju un Baltkrieviju un starp Krieviju un Ukrainu pasliktina Krievijas tēlu. Daži eksperti nosauc Krieviju par nedrošu partneri, kas var destabilizēt resursu piegādi Eiropai. Šādā kontekstā veidojas priekšnosacījumi valstu, kuras nav ieinteresētas Krievijas pozīciju stiprināšanā, integrācijai (GUAM tipa organizācijas). Izņemot minētās problēmas, Krievijas kā resursu monopolista pozīcijas var tikt apdraudētas sakarā ar iekšējām tehnoloģiskām grūtībām, kuras saistītas ar nespēju apmierināt gan iekšējo (pašā Krievijā), gan ārējo (ārzemēs) pieprasījumu – tādas prognozes ir vērojamas. Tomēr tuvākajā laikā Krievijas un ES resursu tirdzniecības attiecībās diez vai būtu iespējama Krievijas vai ES pārorientācija uz citiem partneriem. Energoresursu iegāde tādās valstīs kā Venecuēla, Irāna vai Irāka ir problemātiska gan no ģeogrāfiskā, gan no uzticamības līmeņa. Apšaubāma šķiet arī alternatīvo enerģijas avotu parādīšanās tuvākajā laikā.

Integrācija NVS iekšienē joprojām ir neefektīva. Tas ir skaidrojams gan ar dalībvalstu atšķirīgajām interesēm un ārpolitiskajām orientācijām, gan ar starptautiskajām un reģionālajām struktūrām, kuras pastāv paralēli NVS. Arvien lielāka nozīme tiek piešķirta tādām organizācijām kā Eirāzijas ekonomiskā savienība un Līguma par kolektīvo drošību organizācija, kā arī Šanhajas sadarbības organizācija. Neskatoties uz minēto struktūru darbību, NVS ģeopolitiskā telpa ir svarīga Krievijai, izejot no lielvalsts statusa atjaunošanas viedokļa, un Krievijas politiskās elites joprojām uztver NVS valstis par savu interešu teritoriju. Tieši šī iemesla dēļ Krievija salīdzinoši ilgu laiku bija gatava pārdot „tuvajām ārzemēm” energoresursus par lētāku cenu. Īpatnējs spēlētājs šajā kontekstā ir Baltkrievija, kurai Krievijas politikā ir piešķirts īpašs statuss sakarā ar mēģinājumiem īstenot apvienošanas projektu, izmantojot formulu „resursi apmaiņā pret lojalitāti”. Tādējādi arī Baltkrievijā Krievija un ES kļuva par īpatnējas sacensības dalībniekiem. Baltkrievijas tēls pasaulē ir saistīts ar nedemokrātisku pārvaldes formu. Ja Krievija ir gatava saglabāt esošo situāciju, tad ES ir ieinteresēta Baltkrievijas demokratizācijā. Taču joprojām nav tikušas veiktas aktīvas darbības, kas varētu būt vērstas uz režīma maiņu Baltkrievijā, un „pārmaiņu potenciāls” nav realizēts. Baltkrievijas iekšējās un ārējās politikas nekoncekvence un neprognozējamība var būtiski sarežģīt ne tikai attiecības ar kādu no iepriekš minētajiem aktieriem, bet arī kļūt par visa reģiona nestabilitātes avotu.

⁸⁶ Krievijas institucionālā ietvara īpatnība ir gan konfliktu iespējamība starp varas atzarojumiem (kas potenciāli var izsaukt politisko nestabilitāti un lēmumu un rīcību neprognozējamību – gadījumā, ja prezidents un parlaments ir antagoniski noskaņoti viens pret otru – piemēri ir atrodami B. Jeļcina prezidentūrā), gan autoritārisma draudi (gadījumā, ja Krievijas Valsts Domē ir proprezidentālais vairākums un parlaments faktiski kļūst par prezidenta gribas leģitimizēšanas instrumentu – proprezidentālā vairākuma veidošanās parlamentā piemēri ir atrodami V. Putina prezidentūras laikā). No tā, kas ieņēms prezidenta amatu 2008. gadā, ir atkarīga Krievijas ārpolitisko prioritāšu izvēle, jo modernas Krievijas likumdošanas un politiskās prakses analīze ļauj secināt, ka prezidentam pieder centrālā loma politisko procesu konstitūēšanā.

Svarīgs Baltijas jūras reģiona drošības faktors ir militārā sadarbība starp Baltkrieviju un Krieviju – jomā, kurā ir sasniegta visefektīvākā integrācija savienotās valsts ietvaros. Baltkrievijas un Krievijas militāro attiecību specifika ir saistīta ar diviem faktoriem: Krievijas stratēģisko atkarību no Baltkrievijas un Baltkrievijas ekonomisko atkarību no Krievijas. Oficiālo dokumentu analīze un abu valstu praktisko soļu izvērtēšana norāda uz to, ka Baltkrievijas un Krievijas sadarbībai militārajā un militāri tehniskajā jomā ir reāli rezultāti. Tas liecina, ka Krievija un Baltkrievija cenšas nostiprināt savas militāri politiskās pozīcijas Rietumu virzienā, kā arī palielināt Kaļiņingradas kā īpaša aizsardzības punkta nozīmi. Jāņem vērā arī tas, ka Baltkrievijas un Krievijas vadība nodibinājusi ekonomisko un militāri ekonomisko sadarbību ar valstīm, kuras pozicionē sevi kā anti-Rietumu koalīcija. Līgumi par bruņojuma pārdošanu ir noslēgti starp Venecuēlu un Krieviju un starp Venecuēlu un Baltkrieviju, turklāt Krievija un Baltkrievija ir tendētas sadarboties šajā jomā, neveidojot savā starpā nevajadzīgu konkurenci. Krievijai ir plašas iespējas gūt labumu, veidojot biznesa kontaktus ar Venecuēlas valsts uzņēmumiem resursu tirdzniecības jomā. Vēl viens izaicinājums Rietumu pasaulei ir fakts, ka 2007. gadā Baltkrievijas vadība pieņēmusi lēmumu par AES celtniecību. No vienas puses, elektrostacijas esamība apdraud reģiona ekoloģisko drošību, bet, no otras puses, neskatoties uz Baltkrievijas oficiālajiem apgalvojumiem par tās izmantošanu vienīgi miermīlīgos nolūkos, AES celtniecība Baltkrievijā faktiski nozīmē sasprindzinājuma palielināšanos reģionā.

ES pozīcija Baltkrievijas jautājumā tiek raksturota kā demokratizācijas virziena piedāvājums Baltkrievijai, stimulējot šīs valsts pilsoniskās sabiedrības institūtu attīstību un piemērojot politiskajai vadībai ekonomiska un politiska rakstura sankcijas. Tomēr daži eksperti raksturo ES politiku pret Baltkrieviju kā pārāk „vāju” un piedāvā, pirmkārt, mērķtiecīgāk īstenot kaimiņpolitiku, un, otrkārt, diferencēt to, ņemot vērā reģionu un katras valsts specifiku. Neskatoties uz Baltkrievijas neatbilstību demokrātiskajiem standartiem, ES amatpersonas pozitīvi vērtē sadarbības potenciālu starp ES un Baltkrieviju, un piedāvā mazāk fokusēties uz A. Lukašenko personību, bet vairāk uz to, kādā veidā „iekarot” Baltkrievijas iedzīvotāju simpātijas. Baltkrievijas iedzīvotāju sabiedriskā viedokļa monitoringu rezultāti liecina, ka Baltkrievijas sabiedrībā nepastāv vienots viedoklis par nepieciešamību integrēties ES. Respondenti norāda gan uz „par”, gan uz „pret” argumentiem. Pārliecinoša vairākuma nav ne dz Rietumu integrācijas atbalstītājiem, ne dz pretiniekiem. Zīmīgs fakts ir salīdzinoši liels to respondentu skaits, kuri nevar sniegt atbildi. Tas liecina, ka gadījumā, ja ES uzskata par optimālu Baltkrievijas demokratizāciju no iekšienes – veidojot attiecīgus priekšstatus Baltkrievijas sabiedrībā un sagatavojot to turpmākām pārmaiņām, tad nepieciešams aktīvāk attīstīt informēšanas projektus ar mērķi nodrošināt pamatus „Rietumu izvēlei”. Atsevišķs jautājums ir potenciālo kadru sagatavošana jaunajai pārvaldei. Pēc dažu ekspertu domām, jaunās Baltkrievijas potenciālos līderus var meklēt ne tikai opozīcijas vidū, bet arī pastāvošā režīma iekšienē. Ir zināms, ka daudzas profesionālas un kompetentas Baltkrievijas amatpersonas adekvāti apzinās realitāti, taču pagaidām klusē. Režīma maiņas situācijā šis potenciāls var tikt izmantots jaunās iekārtas veidošanai.

Lai arī šobrīd un tuvākajā nākotnē no Baltkrievijas puses nepastāv tieši draudi Latvijas un citu Baltijas jūras valstu neatkarībai un nacionālajām interesēm, nepieciešams Baltkrievijas pastāvīgs monitorings. Baltkrievijas iekšpolitiskās situācijas un ārpolitisko stratēģiju analīze norāda, ka šī ir vienīgā valsts reģionā, kuras ilglaicīgas attīstības prognozēšana ir sarežģīta.